

**AHLAK
BİLGİ
ÜRETİM**

**T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ANABİLİM
DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**PSİKOLOJİ VE İLAHİYAT ÖĞRENCİLERİNİN
MANEVİYAT DÜZEYLERİNİN MANEVİ
DANIŞMANLIĞA YÖNELİK TUTUMLARINA
ETKİSİ**

Zeynep APAK

Mardin 2025

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ANABİLİM
DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PSİKOLOJİ VE İLAHİYAT ÖĞRENCİLERİNİN
MANEVİYAT DÜZEYLERİNİN MANEVİ
DANIŞMANLIĞA YÖNELİK TUTUMLARINA
ETKİSİ

Zeynep APAK

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Muhammet Cevat ACAR

Mardin 2025

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüzün Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Ana Bilim Dalı 23928002 numaralı öğrencisi Zeynep Apak'ın hazırladığı **“Psikoloji ve İlahiyat Öğrencilerinin Maneviyat Düzeylerinin Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutumlarına Etkisi”** başlıklı YÜKSEK LİSANS tezi ile ilgili TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği uyarınca 16/05/2025 Cuma günü saat 10.30'da yapılmış olup tezin onayına OY BİRLİĞİ karar verilmiştir.

Jüri	Unvanı Adı, SOYADI	İmza
Başkan	Dr. Öğr. Üyesi Sabahattin Bala	
Danışman Üye	Doç. Dr. Muhammet Cevat ACAR	
Üye	Doç. Dr. Metin Erdem	
Üye		

Onay

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun..... tarih ve sayılı kararı ile

ETİK BEYAN

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içindeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tez çalışmasının hazırlık, bilgi, belge, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun davrandığımı,
- Tez çalışmada kullanılan tüm eserlere eksiksiz atıf yaptığımı ve kullanılan tüm eserlere kaynaklar/kaynakçada yer verdiğimi,
- Tez çalışmasının özgün olduğunu,
- Tez çalışmasının Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabullendiğimi bildiririm.

Zeynep APAK

İmza

16/05/2025

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

PSİKOLOJİ VE İLAHİYAT ÖĞRENCİLERİNİN MANEVİYAT DÜZEYLERİNİN MANEVİ DANIŞMANLIĞA YÖNELİK TUTUMLARINA ETKİSİ

Zeynep APAK

Son zamanlarda ülkemizde maneviyat ve manevi danışmanlık ve rehberlik kavramları dikkat çekmeye başlamış ve bu kavramlar birçok araştırmaya konu olmuştur. Özellikle psikoloji ve din psikolojisi gibi sosyal bilimler sahalarında bu kavramların etkileri, birey ve toplum üzerindeki yansımaları daha fazla araştırılmakta ve tartışılmaya başlanmıştır. Araştırmalar, geçmişte psikoloji ile din ve maneviyat arasındaki mesafenin giderek azaldığını ve bilim dünyasında bu konulara yönelik olumsuz bakış açısının değişmeye başladığını ortaya koymaktadır. Bu çalışma, alandaki eksikliklerin giderilmesine katkıda bulunması açısından önem taşımaktadır. Araştırmanın amacı; ilahiyat ve psikoloji bölümünde okuyan öğrencilerin maneviyat düzeyleri ile manevi danışmanlık ve rehberliğe yönelik tutumları arasında bir ilişki olup olmadığını ortaya koymaktır. Araştırmada temel olarak ilahiyat ve psikoloji öğrencilerinin manevi danışmanlık ve rehberliğe karşı tutumları nasıldır? İlgili bölümlerde okuyan öğrencilerin maneviyatla ilişkileri ne boyuttadır? Bölümlerin maneviyata ve MDR'ye yönelik tutumlarında bir fark var mıdır? Cinsiyetin maneviyata ve MDR'ye yönelik tutumunda bir etkisi var mıdır? Maneviyat, MDR'ye olan tutumu etkilemekte midir? Soruları cevaplandırılmıştır. Bu araştırma, nicel araştırma desenlerinden genel tarama modelinin alt türü olan ilişkisel tarama modeli ile yapılmıştır. Araştırmanın evrenini Mardin Artuklu Üniversitesinde okuyan manevi danışmanlık ile yakından ilişkili olan psikoloji (N=169) ve ilahiyat (N=327) alanında eğitim gören öğrenciler (N=496) oluşturmuştur. Örneklem seçim yöntemine gidilmeyip tüm öğrencilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada veri toplama aracı olarak sosyo-demografik veri formu, “Maneviyat Ölçeği” ve “Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutum Ölçeği” kullanılmıştır. Veriler t testi, Pearson korelasyon katsayısı ve Basit Doğrusal Regresyon ile analiz edilmiştir. Araştırmanın en önemli bulgusu olarak üniversite öğrencilerinde maneviyatın manevi danışmanlığa yönelik tutumun %17 oranında olumlu olarak yordadığı görülmüştür. Araştırmanın sonuçlarına göre öğrencilerin maneviyatı ile manevi danışmanlığa yönelik tutumları arasında orta düzeyde ve pozitif anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ayrıca öğrencilerin cinsiyet ve bölümlerine göre manevi danışmanlığa bakışta bir farklılık bulunmazken; maneviyata göre anlamlı derece farklılık bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Algı, İlahiyat, Maneviyat, Manevi Danışmanlık ve Rehberlik, Psikoloji

ABSTRACT

MASTER THESIS

THE EFFECT OF PSYCHOLOGY AND THEOLOGY STUDENTS' SPIRITUALITY LEVELS ON THEIR ATTITUDES TOWARDS SPIRITUAL COUNSELING

Zeynep APAK

Recently, the concepts of spirituality and spiritual counseling and guidance have started to attract attention in our country and these concepts have been the subject of many studies. Especially in the fields of social sciences such as psychology and psychology of religion, the effects of these concepts and their reflections on the individual and society have started to be researched and discussed more. Studies reveal that the distance between psychology and religion and spirituality has gradually decreased in the past and that the negative perspective on these issues in the scientific world has begun to change. This study is important in terms of contributing to the elimination of deficiencies in the field. The aim of the study is to reveal whether there is a relationship between the spirituality levels of students studying in theology and psychology departments and their attitudes towards spiritual counseling and guidance. Basically, what are the attitudes of theology and psychology students towards spiritual counseling and guidance? To what extent are the students studying in the relevant departments in relation to spirituality? Is there a difference in the attitudes of the departments towards spirituality and MDR? Does gender have an effect on attitudes towards spirituality and MDR? Does spirituality affect the attitude towards MDR? The questions were answered. This research was conducted with the relational survey model, which is a subtype of the general survey model, one of the quantitative research designs. The population of the study consisted of students (N=496) studying at Mardin Artuklu University in the fields of psychology (N=169) and theology (N=327), which are closely related to spiritual counseling. No sample selection method was used and all students were tried to be reached. In this study, socio-demographic data form, "Spirituality Scale" and "Attitude Towards Spiritual Counseling Scale" were used as data collection tools. The data were analyzed with t-test, Pearson correlation coefficient and Simple Linear Regression. The most important finding of the study was that spirituality predicted the attitude towards spiritual counseling by 17% in university students. According to the results of the study, there was a moderate and positive significant relationship between students' spirituality and their attitudes towards spiritual counseling. In addition, while there was no difference in the view of spiritual counseling according to the gender and departments of the students; a significant difference was found according to spirituality.

Keywords: Perception, Theology, Spirituality, Spiritual Counseling and Guidance, Psychology

ÖN SÖZ

Maneviyat ve din, insanlık tarihi boyunca bireyin varoluşsal yapısının temel unsurlarından biri olarak kabul edilmiş; duygu dünyası, düşünsel süreçleri ve yaşam pratikleri üzerinde derin ve sürekli bir etki oluşturmuştur. Son çeyrek asırda, bilimsel çevrelerde göz ardı edilen insanın dini ve manevi yönü, özellikle sosyal bilimler başta olmak üzere farklı disiplinlerde daha fazla incelenmeye başlanmıştır. Son dönemlerde manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları artan bir şekilde dikkat çekmiş ve pek çok akademik incelemeye konu edilmiştir.

Bu çalışmada, disiplinler arası yaklaşımın taşıdığı öneme dikkat çekilerek, manevi danışmanlıkla yakından ilişkili olan psikoloji ve ilahiyat alanlarındaki öğrencilerle çalışılmış; öğrencilerin maneviyat düzeyleri ile manevi danışmanlık ve rehberliğe yönelik tutumları arasındaki ilişki incelenmiştir.

Bu çalışmanın başlangıcından tamamlanmasına kadar geçen süreçte, maddi ve manevi desteğiyle her zaman yanımda olan değerli danışman hocam Doç. Dr. Muhammet Cevat Acar'a en içten teşekkürlerimi sunarım.

Çalışmanın olgunlaşmasına ve nihai şeklini almasına sundukları kıymetli katkılarla yol gösteren değerli hocam ve ağabeyim Doç. Dr. Hıdır Apak'a ve tüm hocalarıma,

Başladığım süreçten itibaren motivasyon ve moral vererek başarılı olacağıma inanan tüm dostlarıma ve akrabalarıma,

Çalışmaya katılım sağlayan herkese,

Son olarak, akademik yaşamım boyunca desteklerini ve fedakârlıklarını daima yanımda hissettiren annem ve babama, değerli kız kardeşim Zehra Güzel'e sonsuz şükranlarımı sunar ve teşekkür ederim.

Mardin, Mayıs, 2025

Zeynep APAK

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
ÖN SÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	x
SİMGELER VE KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu ve Problemleri.....	2
Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	4
Araştırmanın Hipotezleri.....	6
Araştırmanın Önkabul ve Sınırlılıkları.....	7
1. LİTERATÜR TARAMASI	9
1.1. Maneviyat.....	9
1.1.1. Maneviyat Kavramı	9
1.1.2. Maneviyat ve Din İlişkisi	11
1.2. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik.....	14
1.2.1. Manevi Danışma ve Rehberliğin Temel Kavramları ve Tarihçesi.....	15
1.2.1.1. Dini Danışmanlık	17
1.2.1.2. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik.....	19
1.2.2. Manevi Danışmanlığın Özellikleri	22
1.2.3. Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Gerekliliği ve Önemi	24
1.2.4. Maneviyat/Din ve Psikolojik Sağlık.....	26
1.3. Kurumsal Manevi Bakım Türleri	27
1.3.1. Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik	28
1.3.2. Cezaevlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik	31
1.3.3. Huzurevlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik	35
1.3.4. Çocuk Site Evlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik	37

1.3.5. KYK Yurtlarında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik	38
1.3.6. Kur'an Kurslarında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik	40
1.4. Maneviyat Yönelimli Psikoterapi Yaklaşımları	41
1.4.1. Psiko-Dinamik Yaklaşım ve Maneviyat	43
1.4.2. Bilişsel Davranışçı Yaklaşım ve Maneviyat	46
1.4.3. Hümanist Yaklaşım ve Maneviyat	46
1.4.4. Varoluşsal Yaklaşım ve Maneviyat	48
1.4.4.1. Logoterapi ve Maneviyat	49
1.4.4.2. Pozitif Psikoloji ve Maneviyat	50
1.5. Maneviyatın Boyutları.....	51
2. YÖNTEM.....	58
2.1. Araştırmanın Modeli	58
2.2. Örneklem.....	58
2.3. Veri Toplama Araçları	59
2.3.1. Kişisel bilgi formu	59
2.3.2. Maneviyat Ölçeği	59
2.3.3. Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutum Ölçeği	60
2.4. Veri Toplama Süreci	61
2.5. Veri Analizi	62
3. BULGULAR.....	63
3.1. Katılımcıların Genel Bilgileri.....	63
3.2. Cinsiyet ve Bölüm Değişkenlerine İlişkin Bulgular.....	64
Tablo 3.3. Sınıflara Göre Maneviyat ve MDR Tutum Puanları ANOVA Testi Sonuçları.....	65
3.4. Maneviyat ve Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutum Arasındaki İlişkiye Ait Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi Sonuçları.....	65
3.6. Maneviyat Düzeyi ve Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutuma İlişkin Regresyon Analizi.....	67
4. TARTIŞMA	68

4.1. Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutum ve Maneviyat Arasında Yapılan Korelasyon ve Regresyon Analizine İlişkin Tartışma	69
4.2. Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutum Düzeyinin Demografik Değişkenler Açısından İncelemesine İlişkin Tartışma	71
4.3. Maneviyat Düzeyinin Demografik Değişkenler Açısından İncelemesine İlişkin Tartışma	73
5. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	79
KAYNAKÇA.....	84
EKLER.....	97
ÖZGEÇMİŞ.....	102

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 1.1: Geçmiş ve Güncel Maneviyat Tanımları.....	9
Tablo 1.2: Din ve Maneviyat Arasındaki Farklar	13
Tablo 1.3: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kavramının Türkçe Literatürde Kullanımları	19
Tablo 2.1: Cinsiyete Göre Dağılım	59
Tablo 2.2: Bölümlere Göre Dağılım	59
Tablo 3.1. Katılımcılar ile ilgili genel bilgiler	61
Tablo 3.2. Manevi Danışmanlık Tutum ve Maneviyat Ölçekleri ile Bazı Değişkenlerin T Testi ile Karşılaştırılması	64
Tablo 3.3. Sınıflara Göre Maneviyat ve MDR Tutum Puanları ANOVA Testi Sonuçları	65
Tablo 3.4. Ölçek Toplam ile Alt Boyut Puanları Korelasyonları	65
Tablo 3.5. Düzeyi ve MDR Tutuma İlişkin Regresyon Analizi	67

SİMGELER VE KISALTMALAR

AAPC	:	The American Association of Pastoral Counselors
akt.	:	Aktaran
ANOVA	:	Analyses of Variance
ark.	:	Arkadaşları
BDT	:	Bilişsel Davranışçı Terapi
çev.	:	Çeviren
DİB	:	Diyanet İşleri Başkanlığı
ed.	:	Editör
KYK	:	Kredi Yurtlar Kurumu
MDR	:	Manevi Danışmanlık ve Rehberlik
N	:	Katılımcı sayısı
s.	:	Sayfa
SAS	:	Spirituality Assessment Scale
SHÇEK	:	Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nda
SPSS	:	Statistical Package for the Social Sciences
ss.	:	Sayfa Sayısı
vd.	:	ve diğerleri
&.	:	ve

GİRİŞ

İnsan, yalnızca rasyonel bir varlık değil, aynı zamanda manevi bir varlıktır ve bu boyutların hepsinin dengede olması, insanın tam anlamıyla bir bütün olarak refah içinde yaşamasını sağlar (Ceylan ve Özaydın, 2020). Bu yönlerin her birinin bireyin genel refahı ve yaşam kalitesi üzerinde önemli bir etkisi olduğu da bilinmektedir. Modern dünya, rasyonalizm üzerine inşa edilen değerleri, manevi ya da dini değerlerin yerine ikame etmeye çalışmış; ancak bu süreçte, bireyin psikolojik ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılayamamıştır. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş süreci, endüstriyel kapitalizmin yükselişi, teknolojik ilerlemeler ve eğitim düzeyindeki artış; toplumsal yapıda ve bireysel yaşam deneyimlerinde derinlikli ve çok boyutlu dönüşümlere zemin hazırlamıştır. Bu dönüşüm süreci, insan yaşamında köklü değişiklikler getirirken, toplumsal yapıda ve bireylerin ruhsal dünyasında da önemli sarsıntılara neden olmuştur. Özellikle sanayi toplumunun getirdiği hızlı kentleşme, bireyselleşme ve geleneksel değerlerin çözülmesi gibi unsurlar, insanları derin bir huzursuzluk ve buhran içinde bırakmıştır. Modern seküler danışmanlık, bu buhranlara çözüm bulmak amacıyla ortaya çıkmış ve çeşitli yöntemlerle bireylerin sorunlarına çözüm üretmeye çalışmıştır. Ancak, seküler danışmanlık yöntemleri her zaman bu sorunlara tam anlamıyla çözüm getirememiştir. Özellikle anlam arayışı, varoluşsal kaygılar ve manevi boşluk gibi konularda, seküler yaklaşımlar yetersiz kalabilmiştir. Bu bağlamda, manevi danışmanlık, modern dünyanın karmaşık ve çok boyutlu sorunlarına alternatif bir çözüm olarak gündeme gelmiştir. Manevi danışmanlık, insanların hayatlarına dair anlam arayışlarını, manevi sorunlarını ve psikolojik problemlerini ele alan bir danışmanlık sürecidir (Ağılkaya Şahin, 2017). Modern yaşamın getirdiği buhranlarla başa çıkmak için, insanlara derinlikli ve anlamlı bir bakış açısı sunarak, onların manevi dünyalarına rehberlik eder (Ceylan ve Özaydın, 2020). Son yıllarda, din ve maneviyatın psikolojik sorunların çözümünde etkili bir kaynak olabileceğine inanan bazı psikologlar, bu unsurları çeşitli psikoterapi ekolleriyle bütünleştirerek danışanlarla yürütülen terapi süreçlerine dâhil etmişlerdir. Sosyal bilimlerde insanı tamamlayan bu alanlar giderek daha fazla dikkate alınmaktadır. Bu durum, insanın içsel dünyasının, ruhsal ve manevi ihtiyaçlarının anlaşılması ve değer verilmesi gerekliliğine işaret etmektedir (Ayten,

2015). Bu nedenle, manevi danışmanlık hem bireysel hem de toplumsal düzeyde önemli bir ihtiyacı karşılayan bir alan olarak kabul edilmektedir.

Maneviyat, karmaşık bir kavram olarak hem din ile ilgili hem de din dışı bir şekilde değerlendirilebilen bir yapıya sahiptir. Bu durum, kavramın bilimsel açıdan ele alınmasında bazı zorluklar yaratmakta, ancak öznel ve subjektif bir kavram olmasına rağmen hâlâ bilimsel araştırmalara konu olmaktadır. Günümüzde bireylerin din odaklı yaşam biçimlerinden uzaklaştığı düşünülse de materyalist bir çağda yaşayan bireyler, aksine maneviyata yönelmişlerdir. Özellikle hayatlarındaki zorlu deneyimlerden sonra insanlar maneviyatı bir çözüm aracı olarak görmeye başlamışlardır ve bu yönelimin son zamanlarda arttığı söylenebilir.

Manevi danışmanlık ve rehberlik, psikoloji ve ilahiyat alanları arasında bir konumda yer almakta olup, her iki alanın eğitim ve uygulama süreçlerine dahil olmaktadır. Bunun yanı sıra, her iki alanın meslek mensuplarını ilgilendirmesi de çeşitli tartışmaların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Psikolojik danışmanlıkta maneviyat kavramı, Batı dünyasında 20. yüzyılın başlarından itibaren üzerinde durulmaya başlanmış bir kavramdır. Diğer taraftan, dini danışmanlık alanı zamanla manevi danışmanlık olarak evrilmiş ve psikoloji uygulamaları da bu alana dahil edilmiştir. İnsan odaklı ve hizmet veren bu meslek gruplarının kesişmesi de oldukça doğaldır (Kara, 2024).

Bu bağlamda, manevi danışmanlık ve rehberlik, her iki alanın yetkinlik sınırları içinde bir disiplin olarak konumlanmaktadır. Bu araştırmada ise Mardin Artuklu Üniversitesinde okuyan psikoloji ve ilahiyat öğrencilerinin maneviyat düzeylerinin manevi danışmanlık ve rehberliğe yönelik tutumları incelenmiştir.

Araştırmanın Konusu ve Problemleri

Tarih boyunca din ve maneviyat, insan yaşamının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Ancak son yüzyıllarda etkisini artıran pozitivist anlayış, bu kavramlara olumsuz bir bakış açısı getirmiş ve bilimsel alanda uzun bir süre insanın manevi boyutu ihmal edilmiştir. Tıp ve psikoloji alanlarında din ve maneviyatın sağlık üzerindeki etkileri reddedilmiş, hatta dindarlığın bir tür nevroz olduğu öne sürülmüştür. Ancak özellikle 1960'lardan itibaren bu bakış açısının değişmeye başlamasıyla, insanın manevi boyutuna yönelik araştırmalar hız kazanmış ve din psikolojisi alanında önemli

alışmalar yürütülmüştür. Psikoloji bilimi, insan davranışlarını ve duygusal durumlarını inceleyen bir alan olarak, artık bireylerin manevi ihtiyaçlarının da önemli bir rol oynadığını kabul etmektedir (Ağılkaya Şahin, 2017). 21.yüzyılın başlarından itibaren özellikle din psikolojisi alanında maneviyat kavramı, temel araştırma konularından biri haline gelmiştir. Yapılan birçok çalışma, insanın yalnızca biyolojik, psikolojik ve sosyal değıl, aynı zamanda manevi ihtiyaçları da olan bir varlık olduğunu göstermiştir. Bu doğırtuda, bireyler hem fiziksel hem de psikolojik rahatsızlıkların neden olduğı zorlu süreçlerde manevi danışmanlık hizmetine gereksinim duymaya başlamıştır.

Batı’da manevi danışmanlık üzerine yapılan teorik ve ampirik çalışmalar oldukça çeşitli ve fazlayken, ülkemizde bu alandaki çalışmalar daha sınırlıdır. Bunun en önemli nedenlerinden biri, Batı’da manevi danışmanlığın uzun bir geçmiş e sahip olmasıdır. Son yıllarda manevi danışmanlık, ülkemizde hem teorik açıdan araştırılan hem de uygulama alanı olarak ele alınan önemli konular arasına girmiştir. Bireyler için bir gereksinim haline gelmesi, bu alanda çalışan kurumların ve araştırmacıların dikkatini çekmiştir. Bu doğırtuda, ilgili araştırmacılar ve kurumlar çeşitli platformlarda bir araya gelerek manevi danışmanlık alanına katkı sağılayan çalışmalar gerçekleştirmiştir. Ülkemizde henüz olgunlaşmamış bir uygulama alanı olarak manevi danışmanlık, literatürdeki sınırlılık, kavramsal belirsizlikler ve bu alana dair belirgin bir meslek statüsünün mevcut olmaması gibi temel sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır; bu da araştırmamızın ana problematiklerini oluşturmaktadır. Ayrıca, manevi danışmanlıkta eğıtim, akreditasyon, yetki ve sorumluluk gibi konuların netleşmemiş olması da bu alandaki önemli sorunlar arasında yer almaktadır (zkan, 2019).

Bu çalışmamızın teorik bölümünde maneviyatın tanımı, dinle olan ilişkisi, manevi temelli psikoterapi ekolleri, maneviyatın boyutları, manevi danışmanlığın tanımı, ilkeleri, amaçları, işlevleri ve karşılaşılan problemler ele alınmıştır. Ayrıca, manevi danışmanlığın tarihsel gelişimi ve günümüzdeki durumu da kapsamlı bir şekilde incelenmiştir. Araştırma, psikoloji ve ilahiyat ğrencilerinin maneviyat düzeyleri ile manevi danışmanlığa yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi incelemektedir. Bu bağlamda, öğrencilerin manevi danışmanlığa karşı olumlu veya olumsuz yaklaşımlarının, sahip oldukları manevi anlayış ile nasıl bir bağlantı içinde olduğı araştırılacaktır. Manevi danışmanlık ve rehberlik alanının psikoloji ile ilahiyat arasında konumlandırılmasının temel nedeni, her iki alanın eğıtim ve uygulamalarında yer almasıdır. Psikolojik danışmanlık uygulamalarında maneviyat kavramı, Batı dünyasında 20. yüzyılın

başlarından itibaren ele alınan bir konu olmuştur. Öte yandan, dini danışmanlık giderek manevi danışmanlığa evrilmiş ve yer yer psikoloji alanının uygulamalarından da yararlanmaya başlamıştır. Manevi danışmanlık ve rehberlik alanının psikoloji/psikolojik danışmanlık ile ilahiyat arasında konumlanması, her iki meslek grubunu da doğrudan ilgilendirmekte ve bu alanlarda çalışanları söz sahibi haline getirmektedir. Disiplinler arası yapısı ve geniş kapsamı nedeniyle manevi danışmanlık, temas ettiği meslek gruplarından zaman zaman olumlu ya da olumsuz tepkiler alabilmektedir. Yeni ve hızla gelişen bu alana destek veren, manevi danışmanlık meslek grubuyla iş birliğini savunan psikolog ve psikolojik danışmanlar olduğu gibi, bilimsel temelden yoksun olduğunu öne sürerek mevcut uygulamalara karşı çıkanlar da bulunmaktadır. Ancak, mantık ve saygı çerçevesinde sunulan bu farklı görüşlerin, alanın gelişimine katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Kara, 2024). Özetle bu çalışmada psikoloji ve ilahiyat öğrencilerinin maneviyat düzeylerinin manevi danışmanlığa yönelik tutumu nasıl etkilediği tartışılacaktır. Teorik ve ampirik düzeyde konuyu kapsamlı bir şekilde ele alan bu çalışmamız, ülkemizdeki manevi danışmanlık literatürüne katkı sağlamayı amaçlamaktadır

Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı, Mardin Artuklu Üniversitesinde okumakta olan psikoloji ve ilahiyat öğrencilerinin maneviyat düzeylerinin Türkiye’de hala yeni sayılabilecek bir alan olan manevi danışmanlık ve rehberlik alanına ilişkin tutumu nasıl etkilediğini araştırmaktır. Ülkemizde maneviyat ve manevi danışmanlık konularında genellikle teorik çalışmaların sayısı, ampirik çalışmalara göre daha fazladır. Alanla ilgili araştırmalar artış göstermiş olsa da maneviyat ve manevi danışmanlık (MDR) konusunda literatürde hâlâ, disiplinin gereksinimlerine tam anlamıyla yanıt verebilecek ve sağlam bir teorik altyapı oluşturacak yeterli sayıda çalışma bulunmamaktadır. Bu konular, daha fazla araştırma ve derinlemesine inceleme gerektirmektedir. Bu noktada, çalışmamızın alandaki bu eksiklikleri gidermeye katkı sağlayacağı düşünülmektedir (Kavas ve Kavas, 2015).

Alan yazında yapılan araştırmalar ve önde gelen psikologların görüşleri incelendiğinde, maneviyatın ve dindar yaşantının bireylerin ruhsal ve fiziksel sağlığı üzerinde önemli ve genel olarak olumlu etkilerinin olduğu görülmektedir. Hayatın bir anlam ve amaca sahip olduğunu düşünmek, kişilerin yaşamla ilgili daha olumlu bir

bakış açısı geliştirmelerine katkıda bulunurken, aynı zamanda ruhsal ve bedensel sorunlara karşı da koruyucu bir işlev görmektedir. Bu bağlamda, maneviyat ve dindarlık, stresle başa çıkma, duygusal dengeyi sağlama ve yaşam memnuniyetini artırma gibi birçok alanda bireylere destek sağlamaktadır (Horozcu, 2010). Manevi danışmanlık, bireylerin ruhsal ve manevi gelişimlerini desteklemeyi amaçlayan bir alan olup, psikoloji ve ilahiyat disiplinleriyle doğrudan ilişkilidir. Psikoloji öğrencileri psikoterapi ve danışmanlık alanında bilimsel yaklaşımları benimserken, ilahiyat öğrencileri dinî ve manevi rehberlik perspektifine sahiptir. Ancak, her iki öğrenci grubunun manevi danışmanlığa yönelik tutumlarını belirleyen faktörler hakkında sınırlı sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu araştırma, maneviyat düzeyinin manevi danışmanlığa yönelik tutumlar üzerindeki etkisini inceleyerek, ilgili literatüre önemli katkılar sağlamayı hedeflemektedir. Manevi danışmanlık, bireylerin yaşamında anlamı arayışı, ruhsal sıkıntılarla başa çıkma ve psikolojik iyi oluş süreçlerinde önemli bir rol oynar. Bu nedenle, gelecekte psikolojik danışman veya manevi rehber olabilecek psikoloji ve ilahiyat öğrencilerinin bu konudaki tutumlarını anlamak, toplumun ruh sağlığı ve manevi destek sistemlerinin geliştirilmesine yardımcı olabilir (Kavak vd., 2014).

Bu çalışmada, öğrencilerin manevi danışmanlığa yönelik tutumlarını, psikoloji ve ilahiyat öğrencileri arasında farklılık olup olmadığı ve cinsiyet, bölüm, sınıf gibi demografik değişkenlerin etkisi araştırılacaktır. Bu amaç doğrultusunda, öğrencilere yönelik ölçekler kullanılarak veri toplanacak ve istatistiksel analizlerle ilişkiler test edilecektir. Bu çalışmanın alan yazı taramasının amacı, konu hakkında daha önce yapılmış bilimsel araştırmalar ve bilgi birikimini belirlemek ve bu bilgi birikimlerinin üzerine araştırmayı inşa etmektir. Ayrıca, konuya dair bilinen ve bilinmeyen boyutları tespit ederek, hangi boyutun araştırılacağına karar verilmesi hedeflenmektedir. Elde edilen veriler doğrultusunda, "psikoloji ve ilahiyat öğrencilerinin maneviyatla ilişkileri ve Türkiye'deki manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarına yönelik tutumları" konusu kapsamlı bir şekilde değerlendirilecektir.

Bu genel amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmaktadır:

1- Manevi danışmanlığa yönelik tutum ve maneviyat düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2- Maneviyat düzeyleri, manevi danışmanlığa yönelik tutumu yordamakta mıdır?

Manevi danışmanlığa yönelik tutuma ilişkin alt amaçlar;

1. Manevi danışmanlığa yönelik tutum, cinsiyet değişkeni açısından anlamlı biçimde farklılaşmakta mıdır?

2. Manevi danışmanlığa yönelik tutum bölüm değişkeni açısından anlamlı biçimde farklılaşmakta mıdır?

3. Manevi danışmanlığa yönelik tutum sınıf değişkeni açısından anlamlı biçimde farklılaşmakta mıdır?

Maneviyata ilişkin alt amaçlar:

1. Maneviyat cinsiyet değişkeni açısından anlamlı biçimde farklılaşmakta mıdır?

2. Maneviyat bölüm değişkeni açısından anlamlı biçimde farklılaşmakta mıdır?

3. Maneviyat sınıf değişkeni açısından anlamlı biçimde farklılaşmakta mıdır?

Araştırmanın Hipotezleri

Çalışmamızda, öncelikle maneviyat ve MDR kavramlarının tanımı ve zaman içinde geçirdikleri anlam değişimleri teorik bir çerçevede ele alınmıştır. Psikoloji ve ilahiyat öğrencilerinin maneviyat düzeylerinin manevi danışmanlığa yönelik tutumu olumlu yönde etkilediği düşünülmektedir. Bu çalışmada test edilecek hipotezler şu şekilde belirlenmiştir:

Ana Hipotezler

- Psikoloji ve ilahiyat öğrencilerinin maneviyat düzeyleri arasında anlamlı bir fark vardır.
- Psikoloji ve ilahiyat öğrencilerinin manevi danışmanlığa yönelik tutumları arasında anlamlı bir fark vardır.
- Maneviyat düzeyi yüksek olan öğrenciler, manevi danışmanlığa daha olumlu bir tutum sergilemektedir.

Alt Hipotezler

- Cinsiyet değişkeni manevi danışmanlığa yönelik tutumu anlamlı şekilde etkilemektedir
- Bölüm değişkeni manevi danışmanlığa yönelik tutumu anlamlı şekilde etkilemektedir.

- İlahiyat fakültesi öğrencilerinin manevi danışmanlık uygulamaları (MDR) konusundaki algı ve tutumları, psikoloji bölümü öğrencilerine kıyasla daha olumlu bir nitelik taşımaktadır.

Araştırmanın Önkabul ve Sınırlılıkları

Araştırmada, maneviyat ile manevi danışmanlık ve rehberlik gibi kapsamlı ve çok boyutlu konular ele alınmıştır. Bu bağlamda, araştırmanın sağlam bir temele oturtulabilmesi ve daha geçerli, genellenebilir sonuçlara ulaşılabilmesi amacıyla belirli varsayımlar ve sınırlılıklar doğrultusunda bir yaklaşım benimsenmiştir. İki geniş kavramı inceleyen bu çalışma, aşağıda sıralanan varsayımlar ve sınırlılıklar çerçevesinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmamızın ön kabullerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Araştırmanın örneklemini oluşturan 496 katılımcıya bilgilendirilmiş onam formu sunulmuş ve katılımcıların talep edilen bilgileri dürüst ve samimi bir şekilde yanıtladıkları varsayılmıştır.
- Mardin Artuklu Üniversitesinde okuyan psikoloji ve ilahiyat öğrencilerinden oluşan örneklemin evreni temsil ettiği varsayılmaktadır.
- Araştırmada, Turgay Şirin (2018) tarafından geliştirilen Maneviyat Ölçeği'nin ve Yunus Altundağ (2022) tarafından geliştirilen Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutum Ölçeği'nin ölçtüğü boyutlar bakımından geçerli ve güvenilir olduğu varsayılmaktadır.

Araştırmamızın sınırlılıkları ise şu şekildedir:

- Maneviyat düzeyleri ve manevi danışmanlık ve rehberlik tutumu ilahiyat ve psikoloji öğrenimi görmekte olan öğrencilerden toplanmış veriler ile sınırlıdır.
- Araştırma 496 katılımcıdan oluşan bir örneklem ile sınırlıdır. Elde edilen sonuçların genellemesinde örneklem sayısı dikkate alınmalıdır.
- Araştırma, literatür taraması, kişisel bilgi formu ve ölçeklerle sınırlıdır.
- Araştırma boylamsal değil kesitseldir. Belirli bir zaman diliminde gerçekleştirilen bu araştırma, katılımcıların zamanla manevi danışmanlık ve rehberlik (MDR) ile ilgili tutumlarında değişiklikler olabileceği göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir.

- Araştırmada ulaşılan manevi danışmanlık ve rehberliğe yönelik tutum, kullanılan ölçeklerin lme kapasitesi/ölçtüğü boyutlar ile sınırlıdır
- Araştırma ilahiyat ve psikoloji lisans programlarında öğrenim gören öğrencilerle sınırlı tutulmuştur; ilgili bölümlerden mezun olmuş ve mesleki alanda görev yapan bireyleri kapsamamaktadır.

1. LİTERATÜR TARAMASI

1.1. Maneviyat

1.1.1. Maneviyat Kavramı

Maneviyat kavramı, Türkçeye Arapçadan geçmiş bir kavramdır. Bu kavram, “duyu organları olmaksızın kalp (gönül) ile kavranıp bilinen şeye ait olan” ya da “manaca maddî olmayan, soyut, ruhani, ruhça, içe ait, inançla ilgili” anlamlarını taşır (Türk Dil Kurumu, 2024). Yani maneviyat, fiziksel dünyanın ötesinde, insanın iç dünyası, ruhu ve inançları ile ilgili bir olgudur. Bu bağlamda, maneviyat, somut ve maddi olanın dışında, daha derin bir anlam katmanını ifade eder ve insanın ruhsal veya dini deneyimlerini, içsel yaşantılarını kapsar. Literatür incelendiğinde maneviyatın çok sayıda tanımının ve açıklamasının olduğu görülmektedir. Seligman’a (2007) göre manevi değerler ve inançlar, pozitif psikolojinin temel öğeleri arasında yer alır. Benner’e (1991) göre “Tüm bireyler manevi varlıklar” olarak yaratılmıştır (akt; Stanard vd., 2000). Apak (2017) ise çalışmasında farklı çalışmalardan derlediği tanımları şu şekilde sınıflandırmıştır:

- i. Sır, yüce güç veya Tanrı ile ilişki ve aşkınlık
- ii. Hayata yüklenen anlam ve hedefler
- iii. Bireyin kendisiyle veya diğer insanlarla kurduğu bağ ve etkileşim
- iv. Şartsız sevgiyle bağlılık geliştirme
- v. Kişinin evren ve yaşam hakkındaki inançları

Manevi değerler ve inançlar, bireylerin kişisel gelişimini ve psikolojik iyilik hallerini önemli ölçüde etkileyebilmektedir. Maneviyat, kişinin yaşamına anlam katma, stresle başa çıkma ve derin bir kendini tanıma deneyimi yaşamasına yardımcı olmaktadır. Bu nedenle, psikoloji alanında manevi yönlerin dikkate alınması, bireylerin bütünsel bir iyilik hali için daha kapsamlı yaklaşımlar geliştirilmesine olanak tanımıştır (Kasapoğlu, 2017). Yapılan diğer çalışmalara göre de manevi değerler ve inançların genellikle bireylerin kaygı düzeylerini azaltmada ve hayatlarına anlam katmada önemli bir rol oynadığı görülmüştür. Maneviyat, kişinin empati kurmasına, saygı ve sevgi duygularını geliştirmesine katkıda bulunur. Maneviyat, bireyin yaşamındaki zorluklarla

baş etme yeteneğini arttırmakta ve genel huzur ve sakinlik duygusunu desteklemektedir (Gumus et al., 2014). Maneviyat, ayrıca kişilere içsel bir huzur ve denge sağlamakla birlikte, sağlık üzerinde de olumlu etkiler yaratmaktadır. Bunun nedeni, manevi inançların stresle başa çıkma mekanizmalarını güçlendirmesi ve kişisel gelişim ile toplumsal ilişkileri iyileştirmesidir (Yılmaz ve Okay, 2009). Manevi kavramlar bireylerin içsel dünyalarını anlamalarına ve bu anlayışla başkalarıyla sağlıklı ilişkiler kurmalarına da yardımcı olmaktadır. Aynı zamanda kişinin kendini ve çevresini daha derin bir şekilde anlamaya çalışmasıyla ilgilidir. Maneviyat, bireyin kendini daha büyük bir bütünün parçası olarak hissetmesini sağlamak ve bu da kişinin içsel deneyimlerini ve yaşam görüşünü derinleştirebilmektedir (Haghighat et al., 2018).

Meleis'in (1997) kavram geliştirme sürecine göre ise maneviyat; genellikle kişinin kendisi ve diğer varlıklarla ilişkilerini, evrendeki yerini ve hayatın anlamını anlama ve kabul etme çabası olarak tanımlanır. Bu, kişinin manevi bir arayış içinde olması, yaşamın derin anlamlarını keşfetmesi ve kendini bir bütünün parçası olarak görmesi anlamına gelir. Bu unsurların bir araya gelmesi, bireyin hayatında anlam ve amaç bulmasına yardımcı olur (Arslan ve Konuk Şener, 2009). Maneviyat aynı zamanda değer, bağlantılı olmak ve aşkınlık durumlarını da içinde barındırmaktadır (Martsolf & Mickley, 1998). Frankl, insanın maneviyatının diğer varlıklardan ayrıldığını savunmuş ve insanın anlam arama, anlam yaratma, değere ve öneme yönelme ihtiyacından bahsetmiştir. Ona göre, insanlar zorluklar karşısında bile hayatlarına anlam ve amaç katabilir ve bu doğrultuda yaşayabilirler (Wong, 2016). Kısaca maneviyat, bireyin 'anlam' arayışını ve bu anlam doğrultusunda yaşadığı duygusal deneyimleri, benimsediği düşünsel yaklaşımları ve bu etki doğrultusunda sergilediği davranışları kapsayan bir bütündür denilebilir (Zinnbauer ve Pargament, 2013; Myers et al., 2000).

Tablo 1.1: Geçmiş ve Güncel Maneviyat Tanımları

Tart (1975)	Nihai hedefler, yüce varlıklar, ilahi güç, muhabbet (sevgi), şefkat ve hayat gayesiyle bağlantılı olarak insanın barındırdığı geniş kapasiteyi temsil eder.
Shafranske ve Gorsuch (1984)	İnsanın deneyiminde yer alan aşkınlık boyutu, kişisel varoluşun anlamına dair bireysel sorular ve benliği daha geniş bir

	varoluşsal bağlama yerleştirme çabaları sırasında aniden keşfedilen bir aşkınlık düzeyidir.
Benner (1989)	Tanrı'nın kendisiyle bağ kurmaya yönelik lütufkâr çağrısına insanın verdiği yanıttır.
Fahlberg ve Fahlberg (1991)	Bireyin içindeki ilahi benlik veya insanî benlikte yer alan ilahi öze iletişime geçmesiyle ilgili bir olgudur.
Vaughan (1991)	Kutsalın bireysel deneyimidir.
Doyle (1992)	Varoluşun anlamını keşfetme çabasıdır.
Hart (1994)	Kişinin inancını günlük yaşamına yansıtmaya biçimi, bireyin varoluşun nihai gerçeklikleriyle kurduğu ilişki tarzıdır.
Armstrong (1995)	Kişinin dünyadaki eylemlerini şekillendiren yüce bir güç ile kurduğu ilişkinin varlığıdır.
Elkins, Henderson, Hughes, Leaf ve Saunders (1998)	Aşkın bir boyutunun farkına varılmasıyla ortaya çıkan ve kişinin kendisi, hayatı ve nihai olarak gördüğü şeyle olan ilişkisi doğrultusunda tanımlanabilen bazı değerlerle karakterize edilen bir varoluş ve deneyim şeklidir.
Grof (2002)	Kişi ile evren arasındaki kişisel bağıdır.
Pargament (2002)	Kutsalı arayış sürecidir.
Belzen (2004)	Aşkın olana bağlılık duygusudur.
Rio ve White (2012)	Hayata dair tutum, yaşamın anlamını keşfetme, başkalarıyla etkileşimde bulunma ve aşkın olana yönelerek bir birliktelik arayışıdır.

Kaynak: Zinnbauer & Pargament, 2013, s. 65.

1.1.2. Maneviyat ve Din İlişkisi

Maneviyat kavramıyla din arasındaki ilişki, tanımlama sürecinde karmaşıklık oluşturabilmektedir. Maneviyat, genellikle bireyin içsel dünya ile olan bağlantısını, yaşamın anlamını ve değerlerini arayışını ifade ederken din ise, belirli bir inanç sistemine dayalı ritüeller, ibadetler ve toplumsal normlarla tanımlanan bir yapı sunmaktadır (Turner, et al., 1995). İki terim arasında benzerliklerle beraber farklılıklar

da mevcuttur. Bu farklılıklar, manevi ve dini kavramların birbirinden ayrılmasını ve her birinin kendi bağlamında anlaşılmasını zorlaştırabilmektedir. Literatür incelendiğinde din ve maneviyatı aynı gören araştırmalara rastlandığı gibi bu iki kavramın birbirinden ayrılması gerektiğini savunan araştırmalara da rastlanmaktadır (Hill et al., 2013; Hill & Pargament, 2015). Maneviyat kavramı, zaman içinde din ve dindarlıkla örtüşse de 1900'lerin ikinci yarısından itibaren daha geniş bir anlam kazanmıştır. Bu evrim, maneviyatın sadece dinle değil, aynı zamanda bireysel içsel deneyimlerle ve ruhsal boyutla da ilişkili olduğunu vurgular. Bu genişleme, maneviyatı daha kişisel ve bireysel bir deneyim olarak görme eğilimini yansıtır. Maneviyatın dinden farklı olduğu görüşünü savunanlara göre; maneviyat, dini inançları içerebilir ancak bunlarla sınırlı kalmaz; bireylerin hayatlarına anlam katma ve kendilerini gerçekleştirme süreçlerini de içermektedir. Bu nedenle, maneviyat geniş bir kavram olarak, kişinin bütünsel bir yaşam deneyimi arayışını ifade etmekle beraber dini inançlardan bağımsız olarak kişisel bir arayış, yaşamın anlamı ve hedefleri üzerine de odaklanmaktadır. Bu da bireylerin içsel dünyalarını, sağlıklarını, etik sorumluluklarını ve kişisel değerlerini de kapsamaktadır (Gumus et al., 2014). Kur'an'a göre, din kavramına bakıldığında kapsamlı bir şekilde insan hayatının her yönünü etkileyen bir sistem olarak görülmektedir. Bu sistem, sadece inanç ve düşüncelerle sınırlı olmayıp, aynı zamanda bireylerin tutumlarını, davranışlarını, ibadetlerini ve sosyal yapılarını da kapsar. Din, bireylerin zihinsel işlevlerinden sosyal organizasyonlarına kadar geniş bir etki alanına sahiptir ve toplum içindeki cemaatleri ve organizasyonları da düzenlemektedir. Bu bağlamda din hem bireysel hem de toplumsal düzeyde kapsamlı bir rehberlik ve yapı sağlar (Bilgin, 2014). Ancak manevi duygular ve mistik eğilimler sadece dini inançlarla sınırlı değildir. İnsanlar, dinlerden bağımsız olarak da derin bir manevi deneyim ve arayış içinde olabilir. Bu deneyimler, doğa, sanat, felsefi düşünce veya kişisel meditasyon gibi çeşitli yollarla ifade edilebilir. Farklı kültürel ve bireysel perspektifler, manevi arayışların ve duyguların çeşitliliğini yansıtmaktadır. Bu da manevi deneyimlerin insanlık haliyle bağlantılı ve evrensel bir yönü olduğunu gösterir (Dein & Kimter, 2014). Dolayısıyla, maneviyatın kapsamı dindarlıkla sınırlı değildir ve manevi deneyimler dini olmayan duyguları da içerebilmektedir (Tiliouine, 2009).

Zinnbauer ve Pargament (2013), yapılan araştırmalardan yola çıkarak dindarlık ve maneviyat kavramlarına yönelik birtakım genel sonuçlar ileri sürmüşlerdir.

- i. Dindarlık ve maneviyatın kültürel bağlamda önemli ve bağımsız gerçekler olduğu bununla beraber diğer sosyal süreçler ve fenomenlerle tamamen açıklanamayacağı vurgulanmaktadır.
- ii. Pek çok kişi kendini ‘hem dindar hem manevi’ olarak tanımlamaktadır.
- iii. Küçük bir grup kendisini manevi ancak dindar değil’ şeklinde tanımlamaktadır ve maneviyatı dini reddetme aracı olarak kullanmaktadır.
- iv. Dindarlık ve maneviyat kavramlarının her ikisinin de birden fazla boyutları olup aynı zamanda da karmaşık iki kavramdır.
- v. Dindarlık ve maneviyat, psikolojik sağlıkla ilişkilendirilmekle beraber duygusal sorunlarla da ilişkilendirilebilir.
- vi. Dindarlık ve maneviyat, çok katmanlı ve çeşitli faktörlerle şekillenen kavramlar olup biyolojik, duygusal, bilişsel, ahlaki, ilişkisel, kişilik veya öz kimlikle alakalı, sosyal, kültürel ve fenomenlerle ilişkilidirler. Bu faktörlerin bir araya gelmesi, her bireyin dindarlık ve maneviyat deneyimini benzersiz kılar.
- vii. Dindarlık ve maneviyat bireyler ve gruplar arasında zaman içinde değişkenlik gösterebilir. İnsanların yaşadığı deneyimler, karşılaştıkları olaylar, eriştikleri bilgi ve kültürel etkileşimler bu inanç ve manevi anlayışların şekillenmesinde büyük rol oynar.
- viii. Dindarlık, belirli bir topluluk veya kültür içinde uygulanan ritüeller, inanç sistemleri ve sosyal normlarla ilgilidir. Dindarlık toplum içinde ortak değerler ve inançlar etrafında şekillenen bir kavramken, maneviyat ise daha çok bireysel bir deneyimdir ve kişisel bir içsel yolculuk, ruhsal arayış ve derinlik ile ilişkilidir. Bireyin kendi içsel dünyasında anlam ve tatmin arayışı, maneviyatın merkezindedir. Bu nedenle maneviyat, kişisel deneyimler ve bireysel ruhsal gelişim üzerinde yoğunlaşırken, dindarlık daha çok toplumsal yapılar ve grup normları ile bağlantılıdır.

Tablo 1.2: Din ve Maneviyat Arasındaki Farklar

Din	Maneviyat
Belirli bir zamanın veya mekânın ürünüdür.	Birden çok geleneği ve dönemi kapsar.
Tanımlanmış inançlara odaklanır.	Tüm dinlerde ortak olan unsurları içerir.
Davranış prensiplerine dayanır.	Uygulama ve deneyim odaklıdır.
Bir düşünce sistemidir.	Uygulamanın merkezinde yer alır.
Yolda işaretler gösteren bir inançtır.	Duyuların ve düşüncelerin ötesindeki bir

	haldir.
Kurumlar ve örgütlerle ilişkilidir.	Arayış içindeki bireylerin oluşturduğu bir ağdır.
Bir yaşam biçimi sunar.	Kişisel bir uygulamadır.
Belirli bir topluluğa hitap eder.	Öznel ve kişiseldir.

Kaynak: McKernan, 2005, s.99.

Görüldüğü üzere "maneviyat ve din" konusu, maneviyatı tanımlama süreci içerisinde hâlâ tartışılan temel noktaların başında gelmektedir. Maneviyatın ne olduğu ve nasıl tanımlanması gerektiği üzerine süregelen tartışmalar, din ve maneviyat arasındaki benzerlik ve farklılıkların anlaşılması açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu tartışmalar, yalnızca akademik düzeyde değil, aynı zamanda bireylerin kişisel inançlarını, değerlerini ve hayatlarına dair anlam arayışlarını etkileyen önemli bir konudur. Dolayısıyla, din ve maneviyat arasındaki ilişkiyi net bir şekilde ortaya koymak hem akademik çalışmalarda hem de pratikte sağlıklı bir yaklaşım geliştirilmesi için gereklidir (Apak ve Acar, 2018). Sonuç olarak maneviyat, dinden ve dindarlıktan ayrı bir kavram olarak değerlendirilebildiği gibi dinin içerdiği unsurları da kapsadığı bilinmektedir. Maneviyat kavramını dinle tamamen aynı görmek de dinden bağımsız bir kavram olarak görmek de pek mümkün değildir denilebilir.

1.2. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

İnsanların sadece maddi gereksinimlerinin değil aynı zamanda manevi gereksinimlerinin de olduğu bilinmektedir. Özellikle son zamanlarda yapılan din psikolojisi alanındaki araştırmalar, insanların ruh sağlığı üzerindeki manevi deneyimlerin önemini ortaya koymaktadır. Bireyler, hastalık, yas veya kriz dönemlerinde sıklıkla dini referans sistemlerine başvurma eğilimindedir; bu durum, din psikolojisi alanındaki araştırmalarla da desteklenen bir bulgudur. Bu bağlamda insanların sorunlarını manevi değerler çerçevesinde çözüm sunmaya çalışan “manevi danışmanlık” gündeme gelmiş ve bu alana olan çalışmalar da günden güne artmaya başlamıştır (Tosun, 2016). İnsanlar bu tür hizmetlere sadece zor zamanlarında değil, sevinçli yaşam olayları karşısında da ihtiyaç duymuşlardır. Özellikle kültürel olarak bebek doğumları, ev/araba/iş değişiklikleri gibi olayların dini ve manevi boyutlarıyla kutlandığı belirtilmektedir. Bu da manevi danışmanlık ve rehberliğin insanların hem

dini hem de manevi ihtiyaçlarını karşılayabildiğini göstermektedir (Ağılkaya şahin, 2017).

1.2.1. Manevi Danışma ve Rehberliğin Temel Kavramları ve Tarihçesi

Son yüzyılda dünyanın hızlı bir modernleşme sürecine girmesi ile ülkemizde 1980’li yıllarda hızlı bir dönüşüm yaşayarak modernleşme ve kentleşmenin getirdiği bireyselleşme ile karşı karşıya kalmıştır. Bu değişim ve dönüşüm insanların ilişkilerini ve dinle olan bağlarını etkileyerek, geleneksel din anlayışının yeniden değerlendirilmesini gerektirmiştir. Bu bağlamda, tıp ve psikoloji alanındaki gelişmelerin, insanın manevi bir boyuta sahip olduğunu ortaya koyması, manevi danışmanlık ve rehberliğin önemini artırmıştır. Özellikle hızla değişen ve bireyselleşen toplumlarda, manevi danışmanlık, bireylerin manevi ihtiyaçlarına cevap verebilmek için önemli bir araç haline gelmiştir (Horozcu, 2010). Modern hayatın sunmuş olduğu sahte mler, insanın gerçek ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak kalmış ve bu süreçte, insanı uyutmaya ya da uyuşturmaya odaklanan ilaçlar ve yaşam tarzları, sorunlara m olmaktan ziyade onları daha da derinleştirmiştir. Bu bağlamda, modern dönem insanı, bir zamanlar hayatından uzaklaştırmaya çalıştığı manevi değerlerin aslında ne denli önemli olduğunu yeniden fark etmiş ve bu değerlere geri dönmeyi tercih etmiştir (Köylü, 2016). Batı’da Pastoral Psikoloji olarak tanımlanan manevi danışmanlık başlangıçta Hristiyan topluluklar içindeki dini kaynaklı psikolojik sorunları ele almak amacıyla kiliselerde ortaya çıkmış özellikle de günah çıkartma uygulamasından doğmuş (Szgn, 2017) bir uygulamadır. Zamanla bu uygulama, din adamlarının bu tür sorunları daha bilimsel yöntemlerle çözme gerekliliğinden doğmuş ve dini danışma psikolojisi olarak adlandırılmıştır. Daha sonraları bu ihtiyaç hastaneler ve diğer sosyal kurumlara da yayılmıştır. Böylece papazların dini konulardaki yardım çabaları, kilise içi ve dışı olmak üzere daha profesyonel bir boyut kazanmıştır (Söylev, 2015). Batı’da manevi danışmanlık genellikle geniş bir yelpazede uygulanmakta ve çeşitli bireysel ve toplumsal sorunlara yönelik destek sağlamaktadır. Bu uygulamalar, çaresiz hastalıklar, intihar eğilimleri, aile içi şiddet, manevi boşluklar, hapisaneler ve dini aşırılıklar gibi alanları kapsamaktadır (Koç, 2012). Türkiye’de ise bibliyoterapi, yas danışmanlığı, sağlık alanındaki destek hizmetleri, bağımlılık ile mücadele, yetiştirme yurtları, cezaevleri ve medya okur-yazarlığı gibi alanlarda manevi destek ve danışmanlık uygulamaları yaygınlaşmış durumdadır. Bu tür uygulamalar, bireylerin ve toplulukların çeşitli zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olmayı amaçlamaktadır (Ayten, 2018).

1963 yılında kurulan Amerikan Pastoral Danışmanlar Derneği (The American Association of Pastoral Counselors-AAPC), dini danışmanlık merkezlerini ve dini danışmanlık eğitim programlarını akredite eden ilk kurumlardan biri olarak, pastoral danışmanlık alanında önemli bir kilometre taşıdır. Dinler arası bir yapı olarak kurulan AAPC, pastoral danışmanlık çalışmalarını yalnızca Hristiyan inançlarıyla sınırlamayıp, Katolik, Protestan ve Yahudi geleneklerini de kapsayacak şekilde geniş bir inanç yelpazesine hitap etmiştir. Zamanla farklı inanç ve dini geleneklerden 80’den fazla grubu temsil eder hale gelmiştir. AAPC’nin dinler arası yapısı, pastoral danışmanlığın sadece tek bir dini geleneğin teolojik ve ruhsal çerçevesiyle sınırlı kalmamasını sağlamış; bu çeşitlilik, pastoral danışmanlık alanında dinlerin ortak manevi ve etik değerler çerçevesinde birleşmesini desteklemiştir. Bu kuruluşun akreditasyon standartları, pastoral danışmanların eğitimi ve yetkinliğini artırarak pastoral psikoloji ve manevi rehberlik alanlarının profesyonelleşmesine katkı sağlamıştır. Bu adımlar, günümüzde manevi danışmanlığın bütüncül bir bakış açısıyla uygulanmasına ve farklı dini geleneklerin birbirine duyduğu saygının teşvik edilmesine temel oluşturmuştur (Şirin, 2014). Ülkemizde manevi bakım ve danışmanlık olarak anlatılan hizmet Almanca’da “seelsorge” (ruh bakımı), İngilizce’de ise “pastoral care” (pastoral bakım) ve “pastoral counseling” (pastoral danışmanlık) terimleriyle karşılanmaktadır. Almanca’daki “sorge” ve İngilizce’deki “care” kelimelerinin temel anlamı “bakım” olarak çevrilmektedir, ancak bu kavram aynı zamanda “ilgilenmek, endişe etmek, kaygılanmak” anlamlarına da gelmektedir. Bu bölümde, manevi bakım ve danışmanlığın sadece fiziksel veya maddi bir bakım olmadığını, aynı zamanda insanın ruhsal ve duygusal yönleriyle de ilgilendiğini, bu nedenle manevi bakımın insanların birbirlerine (veya Tanrı’ya) yönelik endişeleri ve ilgileriyle alakalı bir alan olduğunu vurgulanmaktadır (Ağılkaya Şahin, 2017).

Manevi danışmanlık, bireylerin ruhsal ve duygusal ihtiyaçlarını anlamaya ve desteklemeye odaklanan bir hizmet alanıdır. Türkiye’de henüz yeni bir alan olarak kabul edilse de kökleri, tarihsel olarak toplumun dayanışma, yardımlaşma ve bireysel manevi rehberlik gibi kültürel dinamiklerine dayanır. Manevi danışmanlığın temel felsefesi, bireyi yargılamadan, kim olursa olsun olduğu gibi kabul etmektir. Bu, inanç, mezhep, ırk, dil veya başka herhangi bir ayırım gözetmeden saygı ve hoşgörü çerçevesinde hizmet sunmayı içerir. Batılı ülkelerde uzun bir geçmişe sahip olan bu alan, Türkiye’de özellikle 2015 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı ile Sağlık Bakanlığı arasında yapılan iş

birliğiyle önemli bir ivme kazanmıştır. Bu iş birliği sonucunda manevi danışmanların eğitimleri düzenlenmiş ve sahada çalışmaları sağlanmıştır. 2019 yılında Mesleki Yeterlik Kurumu'nun "Manevi Danışmanlık" unvanını kabul etmesiyle birlikte, bu alanın profesyonelleşmesi hızlanmış, akademik literatür zenginleşmiş ve uygulama alanları genişlemiştir. Günümüzde hastaneler, hapishaneler, sevgi evleri ve gençlik merkezleri gibi farklı sosyal hizmet alanlarında manevi danışmanlık hizmetine sıklıkla başvurulmaktadır (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015). Bu hizmet, bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılamak ve hayatın zorluklarıyla başa çıkmalarına destek olmak için önemli bir rol üstlenmiştir. Bu yaklaşımın yaygınlaşması, toplumsal dayanışmayı ve bireylerin ruhsal iyiliğini destekleme açısından değerli bir katkı sağlamaktadır

1.2.1.1. Dini Danışmanlık

Dini danışma ve rehberlik, kişinin karşılaştığı problemleri, bağlı olduğu dinin prensipleriyle bağdaştırarak çözüme ulaştırmayı amaçlayan bir hizmet alanıdır (Doğan, 2008). Dini danışmanlık, inanç, ibadet ve ahlak konularında ortaya çıkan sorunlara hem kuramsal hem de uygulamalı yaklaşımlar sunan bir destek alanıdır. Bu hizmetin temel amacı, bireylere dini nasihatlerde bulunmak değil, onların dini hayatlarında karşılaştıkları zorluklara çözüm bulmalarına yardımcı olmaktır. Aynı zamanda, bu süreçte gerekli bilgileri sağlayarak bireylerin gelecekte benzer problemleri kendi başlarına çözebilme yetkinliği kazanmalarını hedefler (Sözcün, 2017). Dini danışmanlık, dinin kapsamına giren konularda sorun yaşayan ve bu alanlarda özel bilgiye ve ilgiye ihtiyaç duyan bireylerin, bu konuda eğitim almış ve uzmanlık kazanmış kişilere başvurmaları sonucu, onlara dinin öğreti ve prensipleri doğrultusunda sunulan bir hizmettir (Önkal, 2008). Başka bir deyişle, dini ve ruhsal sorunları, içinde bulunulan dönemin koşullarını dikkate alarak, bilim ile dinin ilkelerine uygun bir şekilde çözmeyi hedefleyen, bireyin her alanda kendini geliştirmesine olanak tanıyan uzmanlar tarafından sunulan bir destektir (Kahvecioğlu Karaca, 2010).

Dini danışmanlık, yüzyıllardır din adamlarının toplum içinde üstlendiği en saygıdeğer ve kritik rollerden biri olmuştur. Din adamları, cemaatlerinin ruhsal ihtiyaçlarını karşılamak, manevi rehberlik sağlamak ve zorlu yaşam durumlarında destek sunmak amacıyla dini danışmanlık görevlerini yürütmüşlerdir. Bu danışmanlık, yalnızca bireylerin inançlarını güçlendirmeye yönelik değil, aynı zamanda onların yaşadıkları sorunlara anlam bulmalarına, ahlaki ve etik kararlar alırken destek görmelerine de yardımcı olmuştur. Geçmişten günümüze kadar, rahipler, imamlar,

hahamlar gibi din adamları, topluluklarının rehberleri olarak kabul edilmiş ve manevi rehberlik ile kriz zamanlarında bireylerin destek almalarını sağlamışlardır. Bireyler arasındaki ilişkileri güçlendirmekten acı, kayıp ve yas süreçlerine kadar pek çok konuda cemaatlerine yardımcı olmuşlar; dini değerleri koruma ve bireyleri ruhsal olarak güçlendirme görevini üstlenmişlerdir. Dini danışmanlığın bu kadar uzun süre devam etmesi, insanların manevi desteğe duyduğu derin ihtiyacı ve bu hizmetin toplum sağlığı üzerindeki olumlu etkilerini yansıtır (Şirin, 2013). Günümüzde, birçok birey, dini inançlarını paylaşan topluluklar ve dini çevrelerde kendilerini daha fazla huzurlu ve güvenli hissetmektedir. Bu durum, dini danışma merkezlerine yönelme isteğini artırmakta ve insanların, kendi inançlarına saygı gösteren bir danışmanla iletişim kurma ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır. Din, bireylerin yaşadığı maddi sıkıntılar ve manevi arayışlar karşısında onlara destek olma potansiyeline sahip bir kaynak olarak görülmektedir. Maddi sınırların zorlandığı, belirsizliklerin ve stresin arttığı dönemlerde, bireyler daha derin anlamlar arayışına girebilir. Dini danışmanlık, bu tür durumlarda bireylerin içsel huzur bulmalarına, yaşamlarına anlam katmalarına ve manevi destek almalarına yardımcı olur. Danışmanlık süreci, bireylerin inançlarına uygun bir çerçevede manevi rehberlik alarak, ruhsal ve duygusal sorunlarını ele almalarına olanak tanır. Ayrıca, kendi inançları doğrultusunda destek almak isteyen bireyler için, din adamlarının ve dini danışmanların sunduğu hizmetler, toplumsal dayanışmayı artırabilir ve bireylerin ruhsal açıdan yeniden yapılandırılmasına katkı sağlayabilir. Bu noktada, dini danışmanlık ihtiyacının, bireylerin ruhsal, psikolojik ve toplumsal refahlarını destekleyen önemli bir unsur olduğu söylenebilir (Şirin, 2014). Manevi veya dini inançlarına önem veren bireyler, ruh sağlığı sorunlarını hem psikolojik hem de manevi bir perspektifle ele almak isteyebilirler. Ancak bu ikili yaklaşımı sunabilecek uzman sayısı oldukça sınırlıdır. Çoğu din adamı, psikolojik bilgi ve beceriye sahip olmadan yalnızca manevi rehberlik sunabilir. Bu, bireylerin hem psikolojik hem de manevi ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılamaktan uzak kalır. Bu nedenle hem manevi hem de psikolojik eğitim almış profesyonel dini danışmanların yetiştirilmesi önemlidir. Eğitimli dini danışmanlar, bireylerin hem dini inançlarına saygı göstererek hem de psikolojik bir yaklaşımla rehberlik sağlayarak, bu boşluğu doldurabilir. Bu, bireylerin daha bütüncül bir destek almasını sağlar ve ruh sağlığına yönelik damgalamaları azaltabilir (Greenwald et al., 2011).

1.2.1.2. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

Manevi rehberlik, bireylerin dini veya dini olmayan duygularını, düşüncelerini ve yaşam biçimlerini dikkate alarak onlara sağlanan yardım, destek ve yönlendirmedir. Buradaki “manevi” terimi sadece dini konuları değil, aynı zamanda inançsız veya dini reddeden kişileri de kapsayan daha geniş bir anlamda kullanılmaktadır (Güvenç, 2020). Modern dönemde teoloji, sosyoloji ve psikolojinin kesişim noktasında yer alan bir alan olarak tanımlanabilir. Bir yandan sosyoloji ve psikolojiden yararlanarak maddi boyutları ele alırken, diğer yandan teolojiden faydalanarak manevi unsurları birleştiren, bireylerin psikolojik sorunlarına çözüm önerileri sunmayı amaçlayan bir alandır (Şenbaş, 2019). Manevi danışmanlık ve rehberlik, temel olarak dini bir referans alırken, aynı zamanda psikoterapi yöntem ve ilkelerinden de yararlanır. Bu alanda, din ile psikoloji arasında bir denge kurularak, her iki alanın birikimlerinden faydalanılır (Memiş, 2018). Blasberg-Kuhnke’e (2002) göre manevi danışman, başka bir kişinin kritik yaşam olayları veya dönemlerinde, o kişiye inançtan yola çıkarak anlamada, dayanma gücü bulmada ve bu zorlukların üstesinden gelmede destek olan, danışmanlık yapan ve dua ederek yardım eden kişidir. Bu tanım, manevi danışmanın kim olduğunu net bir şekilde tarif etmekte ve bu rolü üstlenen kişilerin hangi özelliklere sahip olması gerektiğini vurgulamaktadır.

Alan araştırması yapıldığında Manevi danışmanlık ve rehberlik hakkında birden çok tanımın yapıldığı görülmektedir. Bu tanımlardan bazıları:

- Schlauch’un (1985) tanımı, “dinsel terimler kullanılarak, psiko-sosyo-teolojik ve beden-zihin-ruh bütünlüğünde verilen yardım” ifadesi, ruhsal ve manevi destek ile bireyin psikolojik, sosyal ve dini boyutlarını entegre ederek ona yardım etmeyi ifade eder. Bu tür bir yaklaşım, kişinin tüm yönlerini dikkate alarak daha kapsamlı ve bütüncül bir destek sağlamayı amaçlar (akt; Koç, 2012).

- Lartey (1993)’e göre bu danışmanlık türü, bireyin aşkın bir boyuta sahip olduğu kabulüne dayanır. Bu yaklaşımda, uzmanlar, danışanların stres ve kaygı ile başa çıkmalarına yardımcı olmak için çeşitli iletişim yöntemlerini kullanır. Bu yöntemler, sözel ve sözel olmayan, doğrudan ve dolaylı, literal ve sembolik iletişimi içerir. Bu tür danışmanlık, genellikle bireyin manevi ve ruhsal ihtiyaçlarına hitap etmeyi hedefler (akt; Koç, 2012).

• Altaş'ın (2003) tanımına göre, dini kaynaklar ve danışmanlık teknikleri kullanılarak, bireyin kendisi ve başkalarıyla olan ilişkilerindeki işlevsel bozukluklara yol açan duygusal sorunların teşhis ve tedavisi sağlanmakta; bu süreç, davranışsal uyum ve değişimi kolaylaştırmayı hedeflemektedir. Bu yaklaşım hem duygusal problemleri ele almayı hem de kişinin ilişkilerinde daha uyumlu bir davranış sergilemesini sağlamayı hedefler.

• Seyyar (2024), manevi bakım ve manevi destek uzmanlığı kavramlarını oldukça kapsamlı bir şekilde ele almaktadır. Manevi bakım, özellikle bakıma muhtaç bireylerin manevi ihtiyaçlarını ve risklerini inceleyerek, bu sorunların sebeplerini anlamayı ve çözüm yollarını araştırmayı amaçlayan bir alandır. Manevi destek uzmanları ise, manevi terapi yöntemleri kullanarak bireylerin manevi dünyalarıyla olan ilişkilerini iyileştirmeyi ve manevi riskleri azaltmayı hedeflerler. Bu yaklaşım, bireylerin manevi ve psikolojik refahını artırmak için önemli bir katkı sağlar.

Maneviyat tanımındaki belirsizlik ve karmaşa, manevi danışmanlık ve rehberlik (MDR) alanında da mevcuttur. Batı'da nispeten daha belirgin bir yapıya kavuşmuş olsa da, ülkemizde manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamaları henüz sağlam bir temel üzerinde yapılandırılmamıştır. Ülkemizde bu alanda yapılan literatür taramalarında, manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamaları için bile ortak bir terminolojinin oluşmadığı gözlemlenmektedir (Kılınçer, 2017). MDR'nin Türkçe literatürde farklı kullanımları söz konusudur. Genel olarak aynı kavramı ifade etmek için kullanılan kavramlar ve bu kavramların geçtiği yayınlardan birkaç örnek verecek olursak:

Tablo 1.3: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kavramının Türkçe Literatürde Kullanımları	
Türkçe Kavram	Kullanıldığı Yayın
Manevi Bakım	• Çocuk ve Hasta Yakınlarına Uygulanan Manevi Bakım (Bal Koçak, 2015). • Hristiyan Gelenekte Manevi Bakımın Teorik Temelleri (Ağılkaya Şahin, 2016). • Hemşirelerin Maneviyat ve Manevi Bakımı Algılama Düzeyleri ve Etkileyen Bazı Faktörlerin Belirlenmesi (Çelik vd., 2014).

	• Manevi Bakım: Anlamı, Yöntemi, Örneği, Eğitimi: Hollanda Örneği (Karagül, 2012).
Manevi Destek	• Manevi Destek Algısı Ölçeği: Geliştirilmesi. Geçerlilik ve Güvenilirliği (Kavas, ve Kavas, 2014).
Manevi Danışmanlık	• Manevî-[Psikolojik] Danışmanlık ile İlgili Batı’da Yapılan Bilimsel Çalışmaların Tarihi ve Literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma –I. (Koç, 2012). • Manevi Danışmanlığın Gelişimi. Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma (Parlak, 2016).
Pastoral Bakım/ Danışmanlık	• İnsanı Anlamaya Yönelik Bir Yaklaşım: Pastoral Psikoloji. (Özdoğan, 2006). • Mahalle Papazlarının Hastanede Yatan Kilise Üyelerine Yönelik Dua Vaizliği. (VandeCreek, 2003). • Seküler Hekim ve Dindar Hasta: Klinik Ortamda Dini Uyumsuzluğun Üstesinden Gelme. (Ghosh, 2013).
Dini Danışmanlık	• Türkiye’de Dini Danışma ve Rehberlik- Alanları, İmkânları ve Yöntemleri: Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği (Söylev, 2014). • Hastanelerde Dini Danışmanlık Hizmeti. Dini Danışmanlık ve Din Hizmetleri (Altaş ve Köylü, 2012).
İnanç Bakım ve Danışmanlığı	• İnanç Bakım ve Danışmanlığı: Bir Model Geliştirme Denemesi. Manevi Sosyal Hizmetler (Ok, 2008).

Kaynak: Kılınçer, 2017, s. 24

Türkçe literatürde manevi bakım, pastoral bakım, dini danışmanlık, maneviyat psikolojisi, manevi destek, manevi rehberlik gibi kavramların birbirine benzer olsa da farklı anlamlar taşıdığı doğrudur. Her bir terim hem kavramsal olarak hem de uygulama alanında farklılıklar gösterebilir. Bu çeşitlilik, araştırma ve pratikte karışıklıklara yol açabilir. Ancak bu tür farklılıklar, konunun çok boyutlu yapısının bir yansımasıdır. Çalışmanızda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) teriminin tercih edilmesi, bu alandaki kavramsal çerçeveyi netleştirme amacı taşımaktadır. Bu tür bir seçim, konunun kapsamını daha açık hale getirerek okuyucuya veya araştırma katılımcılarına hangi alanın ele alındığını daha belirgin bir şekilde iletebilmektedir (Kılınçer, 2017).

1.2.2. Manevi Danışmanlığın Özellikleri

Klessmann (2010), manevi bakım ve danışmanlığın ne olduğuna dair bir tanımlama yaparak manevi bakım ve danışmanlığın, dini ve psikolojik unsurları nasıl bir araya getirdiğini ve seküler danışmanlıktan nasıl farklılaştığını detaylandırmaktadır. Manevi danışmanlığın seküler (dünyevi) danışmanlıktan farkları;

- i. Manevi bakımın dini motivasyonlara dayandığı belirtilmektedir. Bu da manevi bakımın temelde dinsel bir çerçevede ele alındığını,
- ii. Manevi danışmanın bir sembol figürü olduğu, bu figürün de kutsallık boyutu kattığını,
- iii. Manevi danışmanların psikoterapi eğitimi almadığını ve dolayısıyla terapötik yetkinliklerinin olmadığını,
- iv. Manevi danışmanlığın hedefinin genellikle kişinin yaşam güvenliğini güçlendirmek, dindar bireylerde ise dini güvence sağlamaya çalışmak olduğunu,
- v. Psikoterapi ve danışmanlıktan farklı olarak, manevi danışmanlığın kişilerde içsel bir yolculuk sağlayıp, bireylerin kendi içlerine yönlendirmek olduğunu,
- vi. Manevi danışmanlığın, sadece sıkıntı anlarında değil, yaşamın önemli dönüm noktalarında da (doğum, cenaze vb.) yer aldığını,
- vii. Manevi danışmanlığın belirli bir ortam ya da süreye bağlı olmaksızın yapılabilmesini (ev ziyaretleri, hastane ziyaretleri, taziyeler vb.),
- viii. Manevi danışmanlığın, dini kurumların sunduğu çeşitli yardım hizmetlerinden biri olduğunu,

ix. Manevi danışmanlığın belirlenmiş bir tek metodu olmadığını, aynı zamanda durumlara göre farklı yöntemlerin kullanıldığını ve eklektik bir yaklaşım benimsendiğini ifade etmektedir (Ağılkaya Şahin, 2017).

Manevi danışmanlık, kişilerin ruhsal bunalımlarını ele alırken dini ve manevi unsurları kullanarak hayatlarına anlam katmayı ve kaybedilen kontrol duygusunu yeniden kazandırmayı amaçlar. Bu süreçte, manevi danışman bireyin yaşadığı sıkıntılar vesilesiyle kendisini manevi alana yaklaştırır ve gelişimini destekler. Manevi danışman, hastanın yaşadıklarını anlamlandırdığı kavramlara odaklanırken, fetva vermek veya vaaz etmek gibi dini görevler üstlenmez (Ayten, 2018). Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin yaşadığı problemlere ve anlam arayışlarına dini ve manevi perspektiflerle yardımcı olmayı amaçlar. Bu hizmet, hayatın kritik dönemlerinde olan ergenler, yaşlılar ve toplumun dezavantajlı olarak nitelendirdiği mahkûm, yetim, engelli, bağımlı gibi bireyler için özellikle önemlidir. Bu tür danışmanlık, kişilerin manevi destek alarak yaşadıkları zorluklarla başa çıkmalarına ve hayatlarına anlam katmalarına yardımcı olabilir (Düzgüner ve Ayten, 2020).

Manevi danışmanlık, teoloji ve davranış bilimlerinin birleşimiyle gelişen bir alandır. Bu yaklaşım, bireylerin manevi ve ruhsal ihtiyaçlarını dikkate alarak, bütünsel bir tedavi ve destek modeli sunmayı amaçlar. Dini danışmanlık ise bireylerin yaşadıkları kaygıları ve çatışmaları hafifletmeye yönelik çalışır; aynı zamanda kişinin içsel denetim ve bütünlük duygusunu güçlendirmeyi hedefler. Bu şekilde, bireylerin yaşamlarındaki zorluklarla daha iyi başa çıkabilmeleri sağlar (Meadow & Kahoe, akt. Şirin, 2013). Dini danışmanlık oturumları, sadece manevi konularla sınırlı kalmaz. Danışmanlar, psikotik ve klinik düzeydeki sorunlar dışında kalan problemlere yönelik müdahalelerinde, hem psikolojik hem de manevi bakış açılarını entegre bir şekilde kullanmaktadır. Bu süreç, belirli ilke ve disiplinler doğrultusunda, bireysel görüşlerin dayatılmasından kaçınılarak, danışanın kendi doğru kararlarını ve düşüncelerini keşfetmesine yardımcı olmayı hedefler. (Şirin, 2014). Manevi bakım sürecinde yaşantısal tecrübenin önemi vurgulanmaktadır. Manevi danışmanlık üç boyutlu bir süreçtir. Bu süreçte ilk boyut yaşantı, ikinci boyut tebliğ (iletim), üçüncü boyut ise bu yaşantının kişinin hayatında somut olarak yaşanmasıdır. Manevi danışmanlığın özünün, bu yaşantıların tecrübe edilmesi ve manevi danışmanın da bu tecrübeyi yaşaması gerekir. Yani manevi danışmanlığın etkin olabilmesi için danışanın bu manevi tecrübeleri yaşayabileceği bir ortamın sağlanması önemlidir ve bu ortamın

oluşturulması danışmanın görevi olarak belirtilmiştir. Bu bağlamda, manevi bakım sürecinin sadece sözlü veya teorik bir aktarım değil, bireyin bu süreci deneyimleyerek içselleştirmesi gerekmektedir (Ağılkaya Şahin, 2017).

1.2.3.Manevi Danışmanlık ve Rehberliğin Gerekliliği ve Önemi

Modern toplumun getirdiği hız, tüketim odaklı yaşam tarzı ve bireyselleşme, insanların kendilerini bir boşluk içinde bulmalarına yol açabilmektedir. Frankl'a (2021) göre modern dönemde bireylerin karşılaştığı en derin sorunlardan biri manevi boşluk ve anlamsızlık hissidir. İnsanın hayatta karşılaştığı zorlukları anlamlandırma kapasitesinin, onun yaşam motivasyonu üzerinde belirleyici bir rol oynadığını savunur. O'na göre, bireyin temel motivasyonu haz ya da güç arayışından ziyade anlam arayışıdır. Özellikle kişinin kontrol edemediği zorluklar karşısında duruşu, onun manevi olgunluğa ulaşmasında kritik bir öneme sahiptir. Bu, bir anlamda insanın hayata karşı “evet” diyebilme yetisidir. Eğer birey bu tür bir anlamlandırma sürecini gerçekleştiremezse, hayata dair yorucu ve ağır bir mücadele içine düşebilir. Bu bağlamda, anlam arayışı, bireyin sadece hayatta kalmasını değil, aynı zamanda yaşamının değerini keşfetmesini ve manevi olgunluğa erişmesini sağlayan temel bir araçtır.

Takiyettin Mengüşoğlu'nun “ideleştirme” kavramı, Frankl'ın anlam arayışı teorisiyle güçlü bir paralellik taşır ve insanın zor durumlar karşısında geliştirdiği yaratıcı anlamlandırma sürecine dikkat çeker. İdeleştirme, bireyin karşılaştığı engelleri ve zorlukları farklı bir perspektifle değerlendirerek onlara yeni anlamlar yüklemesini ifade eder. Bu süreç, yalnızca insanın varoluşsal mücadelelerine bir çözüm sunmakla kalmaz, aynı zamanda bireyin kendi potansiyelini keşfetmesi ve bu potansiyeli gerçekleştirmesi için bir davetiye niteliği taşır. Mengüşoğlu, bu bağlamda insanı iki seçenekle karşı karşıya bırakır. Ya kişi ideleştirme yoluyla yeni anlamlar bulacak. Yani birey, içinde bulunduğu zorluğu bir fırsat ya da öğrenme alanı olarak görüp bu süreçte içsel bir dönüşüm yaşayacak ya da ideleştirememeye ve kapanma yaşayacaktır. Bu seçenekte de birey, karşılaştığı zorluğu aşma konusunda bir anlam geliştiremeyecek ve bu durum onu içine kapanmaya, hareketsizliğe ve potansiyelini sınırlamaya itecektir (Coşkun, 2022). Aynı şekilde Adler'in yaşam görevleri anlayışı da bireyin psikolojik sağlığı ve yaşam doyumunun temel taşlarını oluşturmaktadır. Bu görevler, bireyin hem kendisiyle hem de toplumsal çevresiyle uyumlu bir şekilde yaşamasını sağlayan evrensel sorumluluklardır. Bunlar arkadaşlık kurma (sosyal görev), yakın ilişki

oluşturabilme (aşk ve evlilik ile ilgili görevler) ve topluma katkıda bulunabilmedir (mesleki görevler). Dreikurs ve Mosak (1967) ise bireyin içsel dünyasına ve manevi boyutuna odaklanarak bu listeye iki yeni görev daha ekleyerek daha bütüncül bir insan anlayışı sunmuşlardır. Bunlar, kendi kendimizle iyi geçinme (kendini kabul) ve yaşamımıza manevi bir boyut katmadır. Bu yaşam görevlerinden bir ya da birkaçında başarısızlık, bireyin içsel huzurunu ve yaşam doyumunu olumsuz etkileyebilir. Adler ve Dreikurs ile Mosak'ın bu çerçevesi, bireyin gelişimsel ve varoluşsal ihtiyaçlarına yönelik güçlü bir yol haritası sunmaktadır (Corey, 2005).

İnsanlar, dine inanıp inanmamalarından bağımsız olarak, çoğunlukla bir tür manevi boyuta sahip olma eğilimindedirler. Bu manevi boyut, insanlara yaşamın derin anlamını keşfetme, sağlık, hastalık, acı, ağrı ve ölüm gibi evrensel deneyimlere anlam katma konusunda rehberlik eder. Maneviyat, insan varoluşunun sadece fiziksel ve duygusal değil, aynı zamanda daha derin bir anlam arayışını içeren boyutunu kapsar. Manevi boyut, bir bireyin kendisini ve dünyayı anlama biçiminde önemli bir rol oynar. Zorluklarla karşılaşıldığında ya da hayatın anlamı sorgulandığında, bu manevi boyut, bireylerin içsel bir güç bulmalarına, dayanıklılık geliştirmelerine ve hayatın en zor anlarında bile anlam ve huzur bulmalarına yardımcı olabilir. Bu bağlamda maneviyyat, kişisel gelişimden toplumsal dayanışmaya kadar pek çok alanda bireylerin daha tatmin edici ve anlamlı bir yaşam sürmelerini destekleyici bir faktör olarak değerlendirilir (Düzgüner, 2013). Manevi danışmanlık ve rehberlik, insanların hayatlarında karşılaştıkları zorluklar, anlam kayıpları, uzun süren hastalıklar ve travmatik olaylar karşısında destek alabilecekleri bir danışmanlık sürecidir. Özellikle, kişilerin yaşadıkları sıkıntılar nedeniyle ruhsal dengelerinin bozulması ve kendilerini parçalanmış hissetmeleri durumunda, manevi danışmanlık onlara yeniden eski sağlıklarına kavuşmaları için rehberlik eder. Danışanların bu süreçte kişisel gelişimlerini destekler, olumsuz yaşam biçimlerini değiştirmelerine yardımcı olur ve onların manevi kaynaklardan faydalanarak güçlenmelerini sağlar. Kısacası, manevi danışmanlık sadece psikolojik destek değil, aynı zamanda ruhsal ve manevi bir iyileşme süreci sunan bir danışmanlık türüdür (Coşkunsever, 2016; Özkan 2017; Karagöz, 2017). Din psikolojisi araştırmalarının sonuçları incelendiğinde din ve maneviyyatın ruh ve beden sağlığına faydalarının yanı sıra aynı zamanda başa çıkma işlevine de sahip olduğu bilinmektedir. Özellikle ölüm korkusu, hastalık gibi bireysel ve toplumsal felaketlerle başa çıkmada din ve maneviyyat önemli bir unsur olmaktadır. Yani, din ve maneviyyatın insanların bu

tür zorlukları aşmalarında yardımcı olabilecek tamamlayıcı bir unsur olarak rol oynayabileceği vurgulanmaktadır (Pargament, 2013). Bir birey hayatındaki anlam ve nedenlerle ilgili sorulara tatmin edici cevaplar bulamadığında, dinin bu sorular karşısında hala bir işlevi bulunmaktadır. Din, beklenmeyen olaylar karşısında bir cevap sunarak bireyin yaşadığı problemlerle başa çıkmasına yardımcı olabilir. Bu, bireyin dini inançlarından ve maneviyatından güç alarak problemleriyle baş edebileceği anlamına gelmektedir. Olumlu dini başa çıkma stratejilerinde olaylar veya Tanrı suçlanmaz; aksine Tanrı'nın merhameti ve lütfu ön plana çıkarılır. Bu yaklaşım, kişilerin olaylara ve yaşadıkları zorluklara karşı pozitif bir bakış açısı geliştirmelerine yardımcı olur. Yani, zorluklar karşısında Tanrı'nın iyi niyetine, sevgisine ve yardımseverliğine odaklanılır, bu da bireylerde pozitif duyguların oluşmasına neden olur. Bu şekilde, Tanrı'nın iradesi sorgulanmaz ve olumsuz duygular yerine olumlu bir ruh hali teşvik edilir (Ağılkaya Şahin, 2017).

1.2.4. Maneviyat/Din ve Psikolojik Sağlık

Psikolojinin başlangıçta mesafeli yaklaştığı din ve maneviyat olguları, zamanla bu alanın içinde yeniden ele alınmaya başlamıştır. Din ve maneviyat, bireyin yaşamına anlam katan ve derin varoluşsal sorulara yanıt bulmasına yardımcı olan önemli unsurlardır. Özellikle dini inançlar ve pratikler, kişinin kendini tanımasına, öz disiplin geliştirmesine ve hayatına değer katmasına destek sağlayabilir (Calhoun & Tedeschi, 1999). Din ve maneviyatın bir boyutu olan dindarlık, bireyin hem psikolojik hem de fizyolojik sağlığı üzerinde olumlu etkiler oluşturabilmektedir. Bu durum, modern psikoloji anlayışında din ve maneviyatın ruh sağlığını destekleyici bir unsur olarak değerlendirilmesine zemin hazırlamıştır (Chen & Koenig 2006). Pargament'in dinî başa çıkma teorisi, bireylerin stres ve zorluklarla mücadele ederken din ve maneviyatın rolünü açıklamaktadır. Bu teoriye göre, kişi inançlarını, değerlerini ve dini pratiklerini kullanarak zorlu yaşam olaylarını anlamlandırabilir ve bu süreçte daha güçlü bir başa çıkma yöntemi geliştirebilir. Aşkın bir gücün yardım ve destek sağlayacağı inancı, bireyin omuzlarındaki sorumluluk yükünü hafifletirken, zorluklarla mücadele etme kapasitesini de artırabilir. Bu yaklaşım, özellikle kriz dönemlerinde bireylerin maneviyattan güç alarak yaşam zorluklarıyla baş etmelerine ışık tutmaktadır (Nelson, 2009). Maneviyat, bireyin kendisiyle, diğer insanlarla ve evrenle olan ilişkilerini, yaşamın anlamını kavrama ve kabullenme çabası olarak ifade edilir. Bu tanımıyla

maneviyat, insan varoluşunun ayrılmaz bir parçası olarak karşımıza çıkar. Çünkü her bireyin yaşam ve ölümle ilgili soruları ve bu sorulara yönelik yanıtları bulunmaktadır. Aynı zamanda, maneviyat, yaşam boyunca edinilen deneyimlerin ve bilgi birikiminin bir sonucudur. Bireyler, yaşamın amacına dair buldukları cevaplarla kendi maneviyatlarını şekillendirirler. Bu bağlamda, maneviyat, bireyin anlamlı olarak kabul ettiği unsurları içermektedir (Boztilki ve Ardiç, 2017). İnsanın çektiği acıyı anlamlandırabilmesi için, daha yüce ve insanın dünyasını aşan bir gerçekliğin varlığını kabul etmemiz gerekir. Bu aşkın boyut ne salt akıl ve zekâyla ne de entelektüel yaklaşımla tam olarak kavranabilir. Bilimsel anlayış, bu boyuta erişemez; çünkü bilim nihai anlam arayışında yetersiz kalır ve bu konuda “anlam körü” olarak nitelendirilebilir. Buna karşılık, din, nihai anlamı bulma çabasının ifadesidir. Fizikçi Albert Einstein, bu görüşü desteklercesine, “Dindar olmak, hayatın anlamı nedir sorusuna bir cevap bulmuş olmaktır” der. Felsefeci Ludwig Wittgenstein ise bu düşünceye paralel olarak, “Tanrıya inanmak, hayatın bir anlamı olduğunu görmektir” ifadesini kullanır (Frankl, 2014). Jung, ‘Ruhunu Arayan Modern İnsan’ adlı eserinde, otuz beş yaşını aşan hastalarının tümünün sorunlarının çözümünde en sonunda dine yöneldiğini ifade ederek, dinî düşüncenin önemini dolaylı olarak vurguladığı izlenimini yaratmıştır. Bu yaklaşımı, bireyin ruhsal ve psikolojik sorunlarında dinin bir tür iyileştirici kaynak olarak görülebileceğine işaret eder (Ayten, 2010).

1.3. Kurumsal Manevi Bakım Türleri

Türkiye’de manevi danışmanlık uygulamaları, son yıllarda hızlı bir şekilde gelişmekte ve genişlemektedir. Bu hizmet, özellikle hapisane, hastane ve huzurevi gibi çeşitli kurumsal alanlarda uygulanmakta ve toplumun farklı kesimlerine hitap eden bir boyut kazanmaktadır. Manevi danışmanlık, bireylerin ruhsal ve duygusal ihtiyaçlarını anlamayı ve bu ihtiyaçlara destek olmayı hedefleyen bir alan olarak, dezavantajlı gruplara yönelik çalışmalarla öne çıkmaktadır. Yaşlılar, mahkûmlar, koruma altındaki çocuklar ve engelliler gibi gruplara yönelik manevi destek hizmetlerinde son yıllarda hem nitelik hem de nicelik açısından önemli artışlar yaşanmıştır. Bu artış, bireylerin yaşam kalitesini yükseltmeyi ve onların manevi ihtiyaçlarına daha duyarlı bir yaklaşım sunmayı amaçlayan projelerle desteklenmektedir. Ayrıca bu alan, daha geniş bir toplumsal farkındalık kazanmasına katkıda bulunmaktadır. Öte yandan, manevi danışmanlık konusunda yapılan akademik çalışmalar da giderek çeşitlenmekte ve

derinleşmektedir. Bu çalışmalar, saha uygulamalarına yönelik teorik ve pratik bilgi sunarak alandaki profesyonellerin yetkinliğini artırmakta ve hizmetlerin etkili bir şekilde sunulmasını sağlamaktadır. Akademik birikimin zenginleşmesiyle birlikte, manevi danışmanlık toplumun her kesiminde daha görünür ve etkili bir hizmet olarak benimsenmektedir. Manevi danışmanlık hizmetleri, bireylerin manevi ve psikolojik ihtiyaçlarına yönelik destek sunarken saygınlık, saydamlık, empatik anlayış, somutluk gibi belirli temel ilke ve prensiplere bağlı olarak şekillenir. Bu genel prensipler doğrultusunda manevi danışmanlık, hizmetin sunulduğu bağlama ve muhabata göre farklılaşır. Örneğin yaşlı bireylere yönelik manevi danışmanlık, yaşamın son dönemlerinde anlam arayışı ve duygusal destek üzerine yoğunlaşabilirken çocuklara sunulan manevi danışmanlık ise daha pedagojik bir yaklaşımla, oyun veya hikaye gibi araçları kullanarak manevi değerleri ve duygusal dengeyi güçlendirmeyi hedefleyebilir. Hapishanelerde sunulan manevi danışmanlık, bireylerin pişmanlık, yeniden topluma entegrasyon ve ruhsal iyilik hali üzerinde odaklanırken, hastanelerde sunulan hizmet, hastaların ve yakınlarının hastalıkla başa çıkma süreçlerine manevi destek sağlamayı içerir. Bu bağlam farklılıkları hem yöntemsel hem de pratik düzeyde danışmanlık süreçlerini etkiler. Bu nedenle manevi danışmanların, hizmet sundukları kişilerin ve kurumların ihtiyaçlarına duyarlı ve esnek bir yaklaşım sergilemeleri önemlidir (Koç Kanca, 2022).

Ülkemizde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik (MDR) uygulamaları, çeşitli sosyal hizmet alanlarında aktif olarak yürütülmektedir. Bu kapsamda, MDR hizmetleri özellikle cezaevleri, çocuk yuvaları, huzurevleri ve sağlık sektörü gibi bireylerin manevi desteğe en çok ihtiyaç duyduğu kurumlarda sunulmaya devam etmektedir. Çalışmamızın bu kısmında hastaneler, cezaevleri, huzurevleri, KYK yurtları, çocuk yuvaları ve Kuran kurslarındaki manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarından kısaca bahsedeceğiz.

1.3.1. Hastanelerde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

İnsanın biyolojik ve psikolojik anlamda iyi oluş hali arayışı, yaşamının doğal bir parçasıdır. Bireyler, biyolojik rahatsızlıklar için hastanelere başvurduğu gibi, psikolojik sorunlar için de farklı çözüm yolları aramaktadır. Özellikle fiziksel rahatsızlıklar yaşayan bireylerin, zamanla bu durumun yarattığı ağrı, acı ve hastalık süreçlerinden kaynaklanan psikolojik tepkiler göstermesi oldukça yaygındır. Bu durum, bireyin

bütüncül bir yaklaşımla desteklenmesi gerekliliğini ortaya koymaktadır. Son yıllarda, sosyal refah politikalarının sağlık sistemleri üzerindeki etkisiyle birlikte, bireylerin iyi oluş haline yönelik tıbbî tedavilerle sınırlı kalmayan, aynı zamanda manevi destek hizmetlerini de içeren yaklaşımlar yaygınlaşmıştır. Manevi danışmanlık hizmetleri, bu çerçevede sağlık sistemine entegre edilerek önemli bir yer edinmiştir. Bu hizmetler, bireylerin yalnızca fiziksel rahatsızlıklarını değil, aynı zamanda ruhsal ve manevi ihtiyaçlarını da ele almayı amaçlamaktadır.

Hastalar ve aileleri, zorlu hastalık süreçlerinde manevi destek mekanizmalarından faydalanarak duygusal denge ve dayanıklılık kazanmaktadır. Bu hizmetler, bireyin sadece hastalık sürecinde değil, aynı zamanda tedavi sonrası iyileşme sürecinde de önemli katkılar sağlamaktadır. Dünya genelinde, bu tür sistemlerin sağlık hizmetlerine entegre edilmesi, bireylerin hem fiziksel hem de manevi iyilik hallerini destekleyen bir yaklaşımı ön plana çıkarmaktadır. Manevi danışmanlık, bu bağlamda bireyin yaşam kalitesini artırmaya ve zorlu süreçlerde anlam ve umut bulmasına yardımcı olan evrensel bir hizmet olarak gelişimini sürdürmektedir (Kirkwood, 2005). Manevi danışmanlık hizmeti almak, hastaların en temel insan haklarından biridir ve birçok ülke bu hakkı anayasa ile güvence altına almıştır. Gelişmiş ülkelerde, manevi sosyal hizmetler ve manevi bakım hizmetleri, çeşitli sosyal veya dini kurumlar aracılığıyla sistemli bir şekilde sunulmaktadır. Özellikle A.B.D. ve Avrupa'da hastanelerde genellikle küçük ibadethaneler bulunmakta, hatta bazen dini mekânlar daha geniş bir şekilde sunulmaktadır. Dini danışmanlar, hastalarla birebir ya da grup görüşmeleri yapabilmek için çok amaçlı ofisler, sohbet odaları ve kapalı devre TV sistemleri gibi çeşitli imkanlara sahip olabilmektedir (Ilıkhani, 2010).

Ülkemizde de manevi danışmanlık hizmetlerinin kurumsal çerçevede gelişmesine yönelik önemli adımlar atılmıştır. Bu kapsamda, 7 Ocak 2015 tarihinde Sağlık Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında imzalanan “Hastanelerde Manevi Destek Sunmaya Yönelik İşbirliği Protokolü” bu alandaki en önemli uygulamalardan biridir (Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015). Protokolün birinci maddesi, hizmetin temel amacını net bir şekilde tanımlamaktadır. Bu maddeye göre, hastanelerde sunulan manevi destek hizmetlerinin amacı, hastaların mevcut koşullar dikkate alınarak iyileşme süreçlerine katkı sağlamak, hasta yakınlarına moral ve motivasyon desteği sunmak, ayrıca hastane personeline manevi destek vererek onların iş motivasyonunu artırmaktır.

Bu işbirliği protokolü, talep esaslı bir hizmet anlayışı ile bireylerin moral ve manevi ihtiyaçlarına duyarlı bir yaklaşımı benimsemektedir.

Hizmetin temel odağı, hastaların ve hasta yakınlarının psikolojik dayanıklılığını güçlendirmek ve onları zorlu sağlık süreçlerinde yalnız bırakmamaktır. Protokol, aynı zamanda sağlık hizmetlerinin bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasını sağlamaktadır. Bireyin sadece fiziksel tedavi ihtiyaçlarına değil, aynı zamanda manevi ve psikolojik ihtiyaçlarına da yanıt verilmesini hedefleyen bu adım, sağlık sisteminde insan merkezli bir modelin güçlenmesine katkı sunmaktadır. Bu uygulama, sağlık kurumlarında moral ve motivasyon desteğiyle bireylerin iyileşme süreçlerine olumlu bir katkı sağlamakta ve toplumsal fayda boyutuyla dikkat çekmektedir.

Ülkemizde hastanelerde manevi danışmanlık uygulamalarına duyulan ihtiyaç, özellikle palyatif bakım servislerinin oluşturulması sürecinde kendini belirgin bir şekilde göstermiştir. Palyatif bakım, kronik hastalıklar nedeniyle iyileştirici tedavi imkanlarının tükendiği durumlarda, hastaların yaşam kalitesini artırmayı ve hasta yakınlarına destek olmayı amaçlayan kapsamlı bir bakım modelidir. Bu bağlamda, palyatif bakım ekiplerinde din görevlilerinin yer almasının gerekliliği ve manevi destek hizmetlerinin önemine vurgu yapılmıştır. Palyatif bakım, yalnızca farmakolojik yöntemler (ilaç tedavisi) ile sınırlı kalmamakta, aynı zamanda nonfarmakolojik yöntemler (manevi destek, psikososyal müdahaleler, rehabilitasyon vb.) ile bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır (Doğan, 2017).

Manevi destek hizmetleri, özellikle terminal dönemdeki hastalar için büyük bir anlam taşır. Bu hizmetler, bireylerin varoluşsal kaygılarını, manevi ihtiyaçlarını ve ölüm sürecine ilişkin düşüncelerini anlamalarına yardımcı olmayı amaçlar. Aynı zamanda hasta yakınlarına, kayıp ve yas süreçlerinde destek sunarak bu zor dönemi daha sağlıklı bir şekilde yönetmelerine olanak tanır. Sonuç olarak, palyatif bakım servislerinde manevi danışmanlık uygulamaları, hasta, aile ve sağlık personelinin ihtiyaçlarına duyarlı bir şekilde tasarlanmış çok yönlü bir destek modeli olarak, modern sağlık hizmetlerinin ayrılmaz bir parçası haline gelmektedir. Bu durum, sağlık sistemimizde insan merkezli ve bütüncül bir yaklaşımın benimsenmesi adına önemli bir adımı temsil etmektedir (Doğan, 2017).

Hastanın tedavi sürecine uyum sağlaması ve hastalıkla başa çıkabilmesi için, manevi ve kültürel değerlere önem veren bir destek sunulması gereklidir. Manevi danışmanlar, aldıkları psikoloji ve teoloji eğitimi sayesinde psikolojik yöntemlerin yanı sıra kutsal metinler ve dinsel motiflerden yararlanarak danışmanlık yapmaktadır (Kızılgeçit, 2020).

Araştırmalar, hastalığın gidişatında ümitli ve sabırlı olan hastaların tedaviye daha hızlı yanıt verdiklerini ve dindar bireylerin daha az moral çöküntüsü yaşadıklarını göstermektedir. Bu durum, manevi inançların hastaların psikolojik ve duygusal iyileşme süreçlerine olumlu etkisi olduğunu ortaya koymaktadır (Tarhan, 2005). Birey, inandığı değerler doğrultusunda yaşamaya başladığında, din ve maneviyatın sunduğu çözümler daha belirgin bir ihtiyaç haline gelir. Bu noktada, hastane manevi danışmanları, yaşamla ölüm arasında kalan hastalara destek vererek ve onlara yardım ederek önemli bir ihtiyacı karşılamaktadırlar (Doğan, 2017).

Zor durumda olan hastalara, Allah'ın rahmetinden bahsetmek, hastalığın ve şifanın Allah'tan olduğuna dair hatırlatmalar yapmak, ölüm korkusuna karşı ahiret inancının teselli edici yönlerini vurgulamak faydalı olabilir. Kur'an ve hadislerden dua örnekleri vererek, hastanın ümit ve iyimserlik duyguları desteklenebilir. Ayrıca, acıların bir ceza değil, imtihan olduğu, hastalığı sabırla karşılamanın ibadet olduğu ve sabrın manevi bir ilaç olduğu anlatılabilir. Bu manevi atmosferde, duanın önemini de vurgulamak önemlidir. Dua, kişinin Allah'la iletişime geçmesini sağlar ve içtenlikle yardım dilemenin psikoterapötik etkileri olduğu yapılan bazı çalışmalarla da gösterilmiştir. Bu bilgilerden yola çıkarak hastanedeler de verilen manevi danışmanlık uygulamalarının oldukça önemli olduğunu ve bu tarz hizmetlerin ülkemizde daha da yaygın hale getirilmesi gerektiğini söyleyebiliriz.

1.3.2. Cezaevlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

Suçun önlenmesi ve azaltılması, yalnızca hukuki ve kolluk kuvvetlerinin müdahaleleriyle değil, aynı zamanda mahkûmların topluma kazandırılması ve rehabilitasyon süreçlerinin etkili bir şekilde uygulanmasıyla mümkün olabilir. Eğitim, psikososyal destek, mesleki rehabilitasyon ve toplumsal farkındalık gibi unsurlar, bireylerin tekrar suça yönelmesini önlemede kritik rol oynar (Işık ve Demir, 2012). Mahkûmların topluma kazandırılması, yalnızca özgürlüklerinin kısıtlanmasıyla

sağlanamaz. Cezaevinde kaldıkları süre boyunca, rehberlik hizmetleri ve sorumluluk bilinci kazandıran eğitimlerle desteklenmeleri, pişmanlık duygularının geliştirilmesine katkıda bulunur. Bu süreç, mahkûmların tahliye sonrası topluma daha hızlı ve sağlıklı bir şekilde uyum sağlamaları açısından büyük önem taşır (Özdemir, 2002). Cezaevi koşullarında mahkûmlara sunulan eğitim ve rehberlik hizmetleri, onların moral bulmalarına, suçluluk duygusundan arınmalarına ve topluma uyum sağlamalarına yardımcı olmaktadır. Bu hizmetlerin en önemli alanlarından biri de din eğitimi ve hizmetleridir.

Tarihsel sürece baktığımızda, Batı'da 20. yüzyıla kadar hapishanelerde din adamlarının aktif olarak görev yaptığı, ancak sekülerleşmenin etkisiyle bu görevlerin zamanla sosyal bilimciler, psikologlar ve eğitimciler tarafından üstlenildiği görülmektedir. 20. yüzyılın ilerleyen dönemlerinde, mahkûm sayısındaki artış ve personel yetersizliği gibi nedenlerle, ceza infaz kurumlarında sosyal bilimler temelli rehabilitasyon çalışmalarına ağırlık verilmiştir. Ancak 21. yüzyılda, özellikle Amerika, Kanada ve İngiltere gibi ülkelerde yaygınlaşan “onarıcı adalet” anlayışı, cezaevlerinde ve tahliye sonrası süreçlerde yeniden din merkezli rehabilitasyon uygulamalarını gündeme getirmiştir. Bu anlayış, mahkûmların topluma kazandırılmasında dini ve manevi rehberliğin önemli bir araç olduğunu ortaya koymaktadır (Işık, 2009).

Din, mahkûmlar için huzur ve teselli kaynağı olmanın yanı sıra, yalnızlık duygusunu azaltan, ruh sağlığını destekleyen ve bireyin kendini toparlamasına yardımcı olan güçlü bir etkidir. Dinî eğitim, mahkûmların hayata bağlılığını artırarak kurallara uygun bir yaşam sürmelerine katkıda bulunur (Özdemir, 2012). Bu doğrultuda, manevi destek sunan ve umut aşılayan din ve dini değerler, mahkûmların yaşadığı olumsuz psikolojik etkileri hafifletmede önemli bir rol oynamaktadır. Aynı zamanda, suçlarından dolayı pişmanlık duymalarına, iç huzur bulmalarına ve tahliye sonrası topluma hızlı bir şekilde uyum sağlamalarına yardımcı olan güçlü bir rehber niteliğindedir (Işık, 2010).

Ülkemizde cezaevlerindeki din hizmetleri ve eğitimi, yasal olarak Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Ancak 2000’li yıllara kadar bu hizmetlerin sistemli bir şekilde uygulanamadığı görülmektedir. Bu döneme kadar cezaevlerindeki din hizmetleri, cezaevi yönetimi ve müftülüklerin iş birliği ile yürütülmüş; ancak bu hizmetler, mahkûmların psikolojik durumları ve cezaevi koşullarına uygun din eğitimi

konusunda herhangi bir eğitim almamış gönüllü vaizler ve din görevlileri tarafından verilmiştir (Işık, 2010).

2001 yılında imzalanan ve 2011 yılında yenilenen protokolle, Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin hemen her ceza infaz kurumunda tam zamanlı görev yapması kararlaştırılmıştır. Protokolün temel amacı, ceza infaz kurumları ve eğitim evlerindeki hükümlü ve tutuklulara din hizmetleri, ahlaki gelişim ve manevi rehberlik sunarak onların dini ve ahlaki duygularını geliştirmek ve topluma yeniden kazandırılma süreçlerine katkıda bulunmaktır (Adalet Bakanlığı-DİB Protokol, 2011). Bu protokol ile cezaevlerinde yürütülen din hizmetlerine manevi rehberlik de eklenmiştir. Protokolde, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın görev ve sorumlulukları kapsamında cezaevi vaizlerinin tutuklu ve hükümlülerin dini ve ahlaki gelişimlerini desteklemeye yönelik görevleri şu şekilde belirlenmiştir:

- i. Tutuklu ve hükümlülere dini ve ahlaki bilgiler sunmak, bu konulardaki yanlış anlayışları düzeltmek ve dini-ahlaki duygu ve düşüncelerini geliştirerek insan, aile, millet ve vatan sevgisini aşlamak amacıyla din hizmetleri, ahlaki gelişim ve manevi rehberlik faaliyetleri yürütmek. Ayrıca, talep eden mahkûmlara Kur'an-ı Kerim öğretimi yapmak, dini gün ve haftaları anlamına uygun şekilde anma ve kutlama programları düzenlemek ve mahkûmların dini vecibelerini yerine getirmelerine yardımcı olmak da vaizlerin sorumlulukları arasında yer almaktadır.
- ii. Verilecek derslerin ünite alt başlıklarını ayrıntılı bir şekilde hazırlayarak kurum idaresine sunmak. Bu süreç, hükümlü ve tutuklulara yönelik dini ve ahlaki eğitimlerin sistemli ve planlı bir şekilde yürütülmesine katkı sağlamak amacıyla gerçekleştirilir.
- iii. Din hizmetleri, ahlaki gelişim ve manevi rehberlik faaliyetlerinde konuların seçimi, hükümlü ve tutukluların bireysel özellikleri göz önünde bulundurularak yapılmalıdır. Ayrıca, Adalet Bakanlığı'na bağlı ceza ve tutukevlerinde uygulanacak din ve ahlâk bilgisi müfredat programı ve Milli Güvenlik Kurulu'nun tavsiye kararları da dikkate alınarak bu konular belirlenmelidir. Bu yaklaşım, mahkûmların ihtiyaçlarına uygun, verimli ve etkili bir din eğitimi sunulmasına olanak tanır.

- iv. Hükümlü ve tutukluların idareye verecekleri dilekçeler aracılığıyla dini konularda özel görüşme taleplerini karşılamak. Bu süreç, mahkûmların dini soruları, sorunları veya ihtiyaçlarıyla ilgili bireysel destek alabilmelerini sağlar. Ayrıca dini rehberlik ve manevi destek sağlamak, mahkûmların ruhsal ve ahlaki gelişimlerini desteklemek.
- v. Kütüphanede bulunan dini kitapların düzenli olarak gözden geçirilmesi ve kurumlara yeni gelen dini kitapların ilgili personel tarafından incelenmesinin sağlanması. Bu süreç, kitapların içeriğinin doğru ve uygun olmasını garanti altına alır ve mahkûmların doğru dini bilgiye erişimini sağlar. Ayrıca, dini kitapların içerikleri, mahkûmların eğitimi ve rehberliği açısından önem taşıdığından, bu kitapların içeriği ve doğruluğu da titizlikle denetlenmelidir.
- vi. Cezaevi vaizlerinin bir diğer görevi, kurum kütüphanelerini, özellikle Diyanet İşleri Başkanlığı, Diyanet Vakfı yayınları ve Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından tavsiye edilen diğer faydalı dini yayınlarla desteklemektir. Bu destek, mümkün olan ölçüde ücretsiz olarak sağlanmalıdır. Ayrıca, kurumların talepleri doğrultusunda Diyanet Takvimi gibi dini kaynakların da ücretsiz olarak temin edilmesi, mahkûmların dini eğitimi ve rehberliği açısından önemli bir katkı sağlar. Bu tür yayınlar, mahkûmların dini bilgiye erişimini kolaylaştırır ve manevi gelişimlerine yardımcı olur (Adalet Bakanlığı-DİB Protokol, 2011).

Bu doğrultuda, cezaevi vaizlerinin görevleri çok yönlüdür ve farklı roller üstlenmeleri beklenmektedir. Bazen bir öğretmen olarak, dini bilgileri ve ahlaki değerleri mahkûmlara aktarmalı; bazen bir hatip olarak dini konuşmalar yaparak moral ve motivasyon sağlamalıdır. Ayrıca, Kur'an kursu öğreticisi olarak mahkûmlara Kur'an-ı Kerim öğretmeli, imam olarak dini vecibelerin yerine getirilmesine yardımcı olmalı ve en önemlisi de manevi danışman olarak mahkûmların psikolojik ve ruhsal destek ihtiyaçlarına yönelik rehberlik yapmalıdırlar. Bu çok yönlü yaklaşım, mahkûmların hem dini hem de psikolojik gelişimlerine katkı sağlar (Çınar, 2016). Pek çok gelişmiş ülkede olduğu gibi, Türkiye'de de suçluların rehabilitasyonu ve topluma yeniden kazandırılması amacıyla cezaevlerinde öğretmen, cezaevi vaizi, din kültürü ve ahlak bilgisi öğretmeni, psikolog, sosyal çalışmacı ve psiko-sosyal danışman gibi farklı meslek gruplarının görevlendirilmesi, suçla mücadelede disiplinler arası bir yaklaşımın benimsendiğini göstermektedir. Hatta bazı durumlarda mahkemeler, ceza kararlarını verirken adı geçen uzmanların görüşlerine bilirkişi olarak başvurmaktadır. Bu uygulamalar, suçluların sadece cezalandırılmasının yeterli olmadığını, aynı zamanda

onların bireysel, psikolojik ve manevi yönlerinin de ele alınarak topluma sağlıklı bireyler olarak dönmelerinin hedeflendiğini ortaya koymaktadır (Çınar, 2016).

1.3.3. Huzurevlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

Manevi danışmanlık hizmetlerinin önemli uygulama alanlarından biri de huzur ve yaşlı bakım evleridir. İnsan yaşamı, farklı fiziksel, zihinsel ve duygusal değişimlerin yaşandığı bebeklik, çocukluk, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi gelişim dönemlerinden oluşmaktadır. Her bir dönem, bireyin biyolojik, psikolojik ve sosyal gelişiminde önemli aşamalar içerir. Yaşlılık ise bireyin fiziksel ve zihinsel işlevlerinde gerilemelerin yaşandığı, deneyimlerin ve birikimlerin ön plana çıktığı bir dönem olarak kabul edilir (Doğan, 2010).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ), yaşlılığı bireyin çevresel etkenlere uyum sağlama yetisinin zamanla azalması olarak tanımlamaktadır. Yaşlanma, insan yaşamının kaçınılmaz bir evresi olup; kronolojik, sosyolojik, biyolojik ve psikolojik açılardan çeşitli gerilemelerin yaşandığı bir süreçtir. Bu dönemde, bireyin günlük yaşam aktivitelerinde azalma veya bu aktiviteleri yerine getirmekte zorlanma gibi durumlar ortaya çıkmaktadır. Yaşlanma süreci, bireyin fiziksel ve zihinsel kapasitesinde değişiklikler meydana getirirken, sosyal çevreye uyum ve bağımsız yaşam becerilerini de etkileyebilmektedir (Ardahan, 2010). Yaşlanma döneminde, yaşlı bireyler genellikle bağımsız bir şekilde sürdürdükleri yaşamlarından, başkalarına muhtaç oldukları bağımlı bir yaşama geçiş yapmaktadırlar. Fiziksel ve bilişsel yetilerde meydana gelen doğal gerilemeler, günlük yaşam aktivitelerini yerine getirmede zorluklara neden olabilir. Bu süreçte yaşlı bireyler; sağlık, bakım ve sosyal destek konularında daha fazla yardıma ihtiyaç duyarlar. Bu bağımlılık durumu, yaşlının psikolojik iyi oluşunu etkileyebilir ve bireyin kendini sosyal çevreden izole hissetmesine yol açabilir. Dolayısıyla, yaşlılık döneminde bireyin ihtiyaç duyduğu desteklerin sağlanması ve sosyal yaşama katılımının teşvik edilmesi büyük önem taşımaktadır (Korkmaz, 2019).

Yaşlılık döneminde bireylerin sıklıkla karşılaştıkları bazı ruhsal problemler bulunmaktadır. Bu döneme özgü zorluklar arasında; bireyin aşırı şekilde kendine odaklanması, uyumsuzluk, duyarlılık, sürekli aynı konular üzerinde durma, geçmişte takılıp kalma, mevcut durumundan yakınma, memnuniyetsizlik, ölüm korkusu, geleceğe dair endişe, ilgi arayışı ve yaşamın anlamını yitirme gibi duygusal ve psikolojik sorunlar söz konusu olabilmektedir.

Din, insan yaşamının tüm alanlarına dokunan bir hayat disiplini ve yaşam biçimi olarak kabul edilmektedir. İnsanın varoluşunu zaman ve mekânın ötesinde, sürekli değişen ancak anlamını koruyan bir olgu olarak tanımlayan din, bireye yaşamına anlam katma ve sonsuzluk duygusu kazandırma imkânı sunar. Bu bağlamda dinin sağladığı anlam ve güven duygusu, bireyin yaşamın değişen ve dönüşen evrelerine uyum sağlamasında, olumsuz olaylar karşısında duygu ve tutum dengesini korumasında ve olumlu bir bakış açısı geliştirmesinde önemli bir işlev görmektedir (Akgül, 2004).

Yapılan araştırmalar yaşlı bireylerin yaş ilerledikçe dine olan ilgilerinin ve manevi değerlere dönüşlerinin arttığını göstermektedir. Yaşlılık dönemi, bireylerin hayatlarını gözden geçirdikleri, geçmiş yaşantılarıyla hesaplaştıkları ve ölüm gerçeğiyle daha yakından yüzleştikleri bir süreçtir. Bu süreçte din ve maneviyat, yaşlı bireyler için önemli bir destek kaynağı haline gelebilir (Arslan, 2008).

Ülkemizde huzurevlerine yönelik dini danışmanlık hizmetleri, Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) ile Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) arasında imzalanan genel protokol çerçevesinde yürütülmektedir. Bu protokol kapsamında SHÇEK'e bağlı tüm kurumlarda, huzurevleri de dahil olmak üzere, dini danışmanlık hizmetlerinin sunulması öngörülmüştür. Bu protokol gereğince huzurevlerinde kalan yaşlı bireylere manevi destek sağlamak, dini sorularına cevap vermek ve moral-motivasyonlarını artırmak amacıyla belirli zamanlarda görevlendirmeler yapılmaktadır. Ancak huzurevleri için özel olarak hazırlanmış bağımsız bir protokol bulunmamaktadır; genel protokol çerçevesinde hizmetler yürütülmektedir. Bu durum, dini danışmanlık hizmetlerinin genel bir çerçevede sunulduğunu ve tüm SHÇEK kurumlarında benzer şekilde uygulandığını göstermektedir (Mollaoğlu, 2013).

Huzurevlerinde yaşlı bireylere manevi danışmanlık hizmeti sunacak personelin, yaşlanma dönemine özgü ruhsal ve psikolojik problemlere hâkim olması büyük önem taşımaktadır. Yaşlı bireylerin geçimsizlik, alınganlık, geçmişe takılı kalma, ölüm korkusu, ilgi görme isteği ve yaşamın anlamını sorgulama gibi sıkıntılarını anlayabilen bir danışman, onların duygu dünyasına daha sağlıklı bir şekilde yaklaşabilir. Bu doğrultuda, manevi danışmanlık hizmeti sunan personelin; yaşlı bireylerin içinde bulunduğu psikososyal süreci göz önünde bulundurarak empati kurabilmesi, sabırlı ve anlayışlı bir tutum sergilemesi gerekmektedir. Danışman, yaşlının ruhsal ihtiyaçlarını karşılayarak, ona moral ve manevi destek sağlayarak yaşam kalitesini artırmaya katkıda bulunmalıdır. Aynı zamanda, bireyin geçmiş yaşantısını anlamlandırmasına yardımcı

olmak ve yaşamının bu evresinde huzur bulmasını sağlamak da manevi danışmanlık hizmetlerinin temel hedeflerinden biridir (Özdemir, 2012). Bu bağlamdan yola çıkarak huzur evlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin artırılması gerekliliğinden bahsetmek mümkündür.

1.3.4. Çocuk Site Evlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

Sosyal hizmetler müdürlüğüne başvuran yardıma muhtaç bireyler sadece maddi destek değil, aynı zamanda manevi ve psikolojik desteğe de ihtiyaç duymaktadır. İnsanların yaşamış oldukları zorlukların, duygusal ve ruhsal yönden de desteklenmeleri gerekmektedir. Sosyal hizmetlerin bir parçası olan din ve maneviyat eğitimi, bireylerin hayatlarına anlam kazandırabilmeleri ve sorunlarına çözüm bulabilmeleri açısından önemlidir. Koruma altındaki çocuk ve gençlere yönelik din eğitiminin önemi oldukça büyüktür. Çocukların, barındıkları yurt ve yuvalarda toplumun dilini, dinini, kültürünü, sanatını ve geleneklerini öğrenmeden yetiştirilmesinin, onların topluma uyum sağlamalarını ve birey olarak başarılı olmalarını engelleyebilmektedir (Özdemir, 2013). Bu nedenle, çocuklara ve gençlere dini ve manevi eğitim verilerek, onların maddi ve manevi ihtiyaçlarının dengeli bir şekilde karşılanması gerekmektedir. Böyle bir eğitim, onların sağlıklı, mutlu ve başarılı bireyler olmasını sağlayarak, hayatlarındaki önemli engelleri aşmalarına yardımcı olacaktır. Bu bağlamda, sosyal hizmet kurumlarında sunulan manevi danışmanlık hizmetleri bireylerin moral ve motivasyonlarını artırmak, yalnızlık hissini azaltmak, hayata daha olumlu bakmalarına yardımcı olmak gibi önemli işlevler üstlenmektedir.

Diyanet İşleri Başkanlığı ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (eski adıyla SHÇEK) arasında yapılan iş birliği çerçevesinde, yardıma muhtaç bireylere yönelik manevi danışmanlık hizmetleri sunularak onların sosyal hayata daha sağlıklı bir şekilde adapte olmaları amaçlanmaktadır (Seyyar ve Özdemir, 2008). Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nda (SHÇEK) dini danışmanlık hizmetleri ilk olarak 27 Şubat 1989 tarihli ve 74 sayılı Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) Din Hizmetleri Daire Başkanlığı genelgesi ile başlamıştır. Bu genelge kapsamında, SHÇEK'e bağlı kurumlarda dini sohbetler ve konferanslar düzenlenmesi öngörülmüştür. Ancak, bu uygulama kamuoyundan gelen tepkiler nedeniyle 1992 yılında durdurulmuştur. 1996 yılında uygulama tekrar başlatılmış ve milli-dini bayramların kutlanmasının çocukların psiko-sosyal ve fiziksel gelişimlerine olumlu katkılar sağlayacağı belirtilmiştir. Bununla

birlikte, uygulama aldığı eleştiriler sebebiyle 2007 yılına kadar yeniden askıya alınmıştır. 2007 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı ile SHÇEK arasında imzalanan protokol ile dini danışmanlık hizmetlerine dair kapsamlı bir iş birliği sağlanmış ve her iki kurumun görev ve sorumlulukları net bir şekilde belirlenmiştir. Bu protokol, SHÇEK'e bağlı huzurevleri, çocuk yuvaları, yetiştirme yurtları ve benzeri sosyal hizmet kuruluşlarında dini danışmanlık hizmetlerinin belirli bir çerçevede yürütülmesini sağlamıştır. Bu iş birliği sayesinde, yardıma muhtaç bireylere yönelik manevi destek hizmetleri daha sistematik bir hale getirilmiş ve bireylerin dini, ahlaki ve manevi gelişimlerine katkı sağlanması amaçlanmıştır (Esendir, 2016; Mollaoğlu, 2013).

2011 yılında Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu'nun (SHÇEK) bağlı olduğu bakanlığın değişmesiyle birlikte, kurum Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na devredilmiştir. Bu değişiklik sonrasında, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) ile Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB) arasında yeni bir protokol imzalanmıştır. İmzalanan bu son protokolde, dini danışmanlık hizmetleriyle ilgili iş birliği konuları daha kapsamlı ve ayrıntılı bir şekilde ele alınmış, her iki kurumun görev ve sorumlulukları netleştirilmiştir. Sonuç olarak, çocukların ahlaki ve manevi gelişimlerine rehberlik edecek uzman manevi danışmanların yetiştirilmesi ve mevcut hizmetlerin daha geniş bir şekilde sunulması, toplumsal iyilik hali ve bilinçli bireylerin yetiştirilmesi açısından son derece önemlidir.

1.3.5. KYK Yurtlarında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

Batı'da uzun yıllardır profesyonel bir disiplin olarak kabul edilen ve geniş bir hizmet alanına sahip olan manevi danışmanlık, Türkiye'de nispeten daha yakın bir geçmişe sahiptir. Ancak, son yıllarda toplumun farklı kesimlerine yönelik olarak bu hizmetlerin kapsamı genişletilmiş ve yaygınlaştırılmıştır. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın (DİB) cami dışı din hizmetleri kapsamında yürüttüğü manevi danışmanlık hizmetleri, ülkemizde öncelikli olarak hastaneler, sosyal hizmet kurumları ve cezaevlerinde uygulanmaya başlanmıştır. 2015 yılından itibaren, Diyanet İşleri Başkanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığı arasında imzalanan protokol kapsamında manevi danışmanlık hizmetleri, Kredi ve Yurtlar Kurumu'na (KYK) bağlı öğrenci yurtlarında da sunulmaya başlanmıştır. Bu iş birliği sayesinde, üniversite öğrencilerinin dini ve manevi ihtiyaçlarına yönelik rehberlik hizmetleri sağlanmakta, onların karşılaştıkları manevi ve ahlaki sorunlarla başa çıkmalarına destek olunmaktadır. KYK yurtlarında sunulan

manevi danışmanlık hizmetleri kapsamında; dini sohbetler, bireysel manevi danışmanlık görüşmeleri, milli ve manevi değerleri güçlendirmeye yönelik etkinlikler düzenlenmekte, öğrencilerin manevi gelişimlerine katkı sağlanmaktadır. Bu hizmetler, öğrencilere manevi destek sunmanın yanı sıra, onların aidiyet duygularını güçlendirme ve sağlıklı bir yaşam tarzı benimsemelerine yardımcı olmayı amaçlamaktadır (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015).

Gençlik dönemi bireyin kimlik arayışı, değerler oluşturma ve hayatın anlamını sorgulama sürecinde önemli bir evredir. Bu dönemde bireyler, çevrelerindeki dünyayı daha derinlemesine anlamaya çalışırken, toplumsal normlar, kişisel idealler ve geleceğe dair beklentiler arasında bir denge kurmaya çalışırlar (Yüksel, 2020, s.378). Günümüz gençliği, ahlaki yozlaşma, geçmişine ve kültürel değerlerine yabancılaşma gibi pek çok tehlikeyle karşı karşıya kalmıştır. Küreselleşmenin, dijitalleşmenin ve hızla değişen yaşam koşullarının etkisiyle, gençler köklü değerlerden uzaklaşma riski taşımakta ve bu durum kimlik arayışlarını zorlaştırmaktadır.

Gençlerin kimlik arayışları ve sosyal çevreye adaptasyon süreçlerinde manevi destek alabilmeleri, manevi danışmanlık hizmetlerinin önemini artırmaktadır. Bu süreçte, kendilerini anlayan, dinleyen ve onlara rehberlik edecek bir destek mekanizmasına duydukları ihtiyaç artmaktadır. Bu noktada, manevi danışmanlar, gençlerin ahlaki ve kültürel değerlerle bağlarını korumaları ve geliştirmeleri açısından büyük bir sorumluluk üstlenmektedir. Manevi danışmanlık, bireylerin bu tür zorluklarla baş edebilmeleri için önemli bir destek sunmakta; onların içsel huzur bulmalarına, yaşamla daha sağlıklı ilişkiler kurmalarına ve karşılaştıkları sorunlara anlam aramalarına yardımcı olmaktadır. Manevi danışmanlar, gençlerin kişisel ve toplumsal sorumluluklarını daha bilinçli bir şekilde üstlenmelerini sağlamakta ve sağlıklı bir benlik inşa etmelerine rehberlik etmektedir. Gençlerin manevi danışmanlar aracılığıyla doğru yönlendirilmesi, ahlaki değerlerle donanmış bireyler olarak geleceğe hazırlanması açısından kritik bir rol oynamaktadır. Bu hizmetler kapsamında, bireysel manevi rehberlik görüşmeleri, dini sohbetler, seminerler ve milli-manevi değerlerin pekiştirilmesine yönelik etkinlikler düzenlenmektedir. Böylece gençlerin hem psikolojik sağlamlık kazanmaları hem de manevi yönden gelişim göstermeleri hedeflenmektedir. KYK yurtlarındaki manevi danışmanlık hizmetleri, gençlerin ahlaki ve manevi gelişimlerine katkıda bulunmanın yanı sıra, onların sağlıklı bireyler olarak topluma katılımlarını desteklemektedir.

Gençlere yönelik manevi danışmanlık hizmetlerinin etkin ve verimli bir şekilde sunulabilmesi için alanında uzman, psikolojik danışma ve rehberlik tekniklerine hâkim, mesleğine gönül vermiş, gençlere örnek teşkil edebilecek niteliklere sahip manevi danışmanlara ihtiyaç duyulmaktadır. Manevi danışmanların, gençleri anlayabilen, önyargısız yaklaşabilen, kendini sürekli geliştiren, farklı fikirlere açık ve birleştirici bir bakış açısına sahip bireyler olmaları, sunulan hizmetin kalitesini artıracaktır. Ayrıca, manevi danışmanların iletişim becerilerinin güçlü olması, empati kurabilmeleri ve gençlerin beklenti ve ihtiyaçlarını doğru analiz edebilmeleri, hizmetin daha geniş kitlelere ulaşmasını ve gençlerin bu hizmetlerden en iyi şekilde faydalanmasını sağlayacaktır. Bu doğrultuda, eğitim programlarının geliştirilmesi, manevi danışmanlık hizmetlerinin daha sistematik hale getirilmesi ve ilgili kurumlarla iş birliğinin güçlendirilmesi, gençlerin manevi anlamda daha sağlam bir kimlik inşa etmelerine katkıda bulunacaktır (Yılmaz, 2023). Sonuç olarak, gençlerin ahlaki ve manevi gelişimlerine rehberlik edecek profesyonel manevi danışmanların yetiştirilmesi ve mevcut hizmetlerin yaygınlaştırılması, toplumsal refah ve bilinçli bireyler yetiştirilmesi açısından büyük bir önem arz etmektedir.

1.3.6. Kur'an Kurslarında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

Kur'an kurslarında verilen danışmanlık hizmetlerinin, pastoral psikoloji veya manevi bakım bağlamında sunulan hizmetlerle benzerlik gösterdiği söylenebilir. Kur'an kursu öğreticileri, bireylerin dini ve manevi gelişimlerine katkı sağlarken, aynı zamanda onların karşılaştıkları psikolojik ve sosyal sorunlara da çözüm aramaya çalışmaktadır. Her ne kadar Kur'an kursu öğreticileri, profesyonel psikolojik danışmanlık hizmeti sunacak akademik yeterliliğe sahip olmasalar da kendilerine yöneltilen sorunlara karşı dini bilgileri rehber edinerek ve bireysel ilgi ve tecrübelerinden faydalanarak destek vermeye çalışmaktadırlar. Dinsel öğretileri temel alarak, bireylerin yaşadığı ruhsal ve duygusal sorunlara manevi bir perspektiften yaklaşmakta ve bu doğrultuda rehberlik etmektedirler. Kur'an kurslarında sağlanan bu manevi destek hizmetleri, bireylerin ahlaki gelişimlerine, içsel huzurlarını sağlamalarına ve karşılaştıkları sıkıntılarla baş etmelerine yardımcı olmaktadır. Ancak, bu hizmetlerin daha etkin ve bilinçli bir şekilde yürütülebilmesi için Kur'an kursu öğreticilerinin psikolojik danışmanlık ve rehberlik konusunda temel eğitimler alması, pastoral psikoloji ve manevi bakım disiplinleri hakkında bilgi sahibi olmaları önem arz etmektedir (İnce, 2017).

Bu doğrultuda, Kur'an kursu  ğreticilerine yönelik olarak düzenlenecek eēitim programları, bireylerin hem dini hem de psikolojik açıdan daha kapsamlı bir rehberlik hizmeti alabilmelerine katkı saēlayacaktır. Böylelikle, sunulan manevi danışmanlık hizmetleri daha bilinçli, sistemli ve profesyonel bir zemine oturtulabilecektir

1.4. Maneviyat Yönelimli Psikoterapi Yaklaşımları

Tarihsel süreç incelendiēinde psikolojik destek saēlayan profesyonellerin, danışanlarının dini yaşamlarını terapötik sürece dâhil etme konusunda genellikle isteksiz olduēu görülmektedir. Bu durum özellikle ülkemizde belirgin bir şekilde gözlenmekte ve halihazırda devam etmektedir. Psikolojik danışma süreci, bireyin tüm yaşam alanlarının anlaşılmasını ve bunların terapi sürecine entegre edilmesini gerektiren bir süreçtir. Ancak, danışanın dini yaşamının bu süreçte göz ardı edilmesi, bir tesadüf olarak açıklanmamalıdır. Pozitif bilim olma iddiasındaki psikoloji, bilimsel olma adına materyalist bir yaklaşım benimsemiş ve bu sebeple insanın ruhsal yönünü yeterince dikkate almamıştır (Acar ve Karaca, 2019). Ancak psikolojideki yeni gelişmeler ve yapılan araştırmalar, insana ve onun yaşantılarına yönelik bakış açısını önemli  l de deēiřtirmiřtir. Bu deēiřimlerden biri de inanç ve maneviyatın insanlara zorlayıcı durumlarla başa çıkma da yardımcı olduēunu, stres, depresyon ve kaygı düzeylerini azaltmaya katkı saēladığını göstermektedir (Ayten, 2015). Geleneksel olarak din ve maneviyat, terapi süreçlerinden ayrı bir alan olarak deēerlendirilirken, günümüzde bu bakış açısı deēiřmeye başlamış ve bazı danışanlar için din ve maneviyat, terapinin temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Dinin ve maneviyatın psikolojik saēlıēı destekleyici etkisi uzun zamandır araştırmalara konu olmuştur. Özellikle dinî inancın saēladığı aidiyet, umut ve güven duyguları, bireylerin hayatlarına anlam katarak psikolojik dayanıklılığı artırabilmektedir. Birçok  alışma, maneviyatın bireyin anlam arayışını ve yaşamla baēlantısını g  lendirdiēi için psikolojik saēlık ve iyi oluş üzerinde olumlu etkiler yarattığını göstermektedir. Bu sebeple, çeşitli psikolojik yaklaşımlar maneviyatla bütünleştirilmiş ve bu kavramlar terapi süreçlerine dahil edilerek danışanların daha derin bir anlam düzeyine ulaşmaları saēlanmıřtır (Abu-Raiya, 2016).

Psikoterapide insan doēasına bakış açısına göre sınıflandırılmış üç yaklaşım, terapötik yöntemlerin temelini oluşturmaktadır. İlki psiko-dinamik yaklaşımlardır. Bu yaklaşımlar, insan doēasını temelde “iyi” deēil, daha çok çatışmalar ve bilinçdışı dürtülerle dolu olarak kabul eder. Freud'un  nc l ē n  yaptığı psikoanalitik teori, insan

davranışlarını bilinçaltındaki dürtüler ve geçmiş deneyimlerle açıklamaya çalışır. Bu yaklaşıma göre, bireyler içsel çatışmalarını çözmek için terapiye ihtiyaç duyarlar; bilinçdışı süreçlerin aydınlatılması ve çözülmesi iyileşmenin yolunu açar. İkincisi davranışçı yaklaşımlardır. Davranışçı psikoloji, insan doğasını “nötr” kabul eder ve bireylerin davranışlarının çevresel faktörlerin etkisiyle şekillendiğini savunur. Bu görüş, davranışların öğrenilen tepkiler olduğunu ileri sürerek, bireyin içsel doğasından çok, gözlemlenebilir davranışlarına odaklanır. Bu yaklaşımda, terapi sürecinde bireyin istenmeyen davranışları değiştirilir ve yeni öğrenmeler sağlanır. Son grupta ise hümanist ve varoluşçu yaklaşımlar vardır. İnsan doğasının özünde “iyi” olduğuna ve bireylerin kendilerini gerçekleştirme potansiyeline sahip olduğuna inanır. Carl Rogers ve Abraham Maslow gibi teorisyenlerin geliştirdiği hümanist yaklaşımlar, bireyin doğuştan gelen iyi potansiyelini ortaya çıkarmayı ve anlam arayışını destekler. Varoluşçu yaklaşımlar ise insanın kendi yaşamına anlam katması gerektiğini ve özgür iradesiyle seçim yapma gücüne sahip olduğunu savunur. Bu yaklaşımlar, bireyin kişisel gelişimi ve kendi potansiyelini ortaya koyması için destekleyici bir terapi süreci sunar (Koçak ve Gökler, 2008).

William James, 1850’lerde “felsefi fizikalizm” düşüncesinin hâkim olduğu bir dönemde maneviyat kavramına dikkat çekmiştir. James’in bu yaklaşımı, 1950’lerde bilim dünyasında daha fazla ilgi görmüş ve Karen Horney, Abraham Maslow, Erich Fromm gibi birçok önemli bilim insanlarını etkilemiştir. James, benlik kavramını üç farklı boyutta ele almıştır. İlk benlik, kişinin maddi dünya ile kurduğu özdeşleşmeyi ifade eder (benim bedenim, ailem, dostlarım gibi). İkinci benlik, bireyin toplumda üstlendiği rollerle ilişkilidir. Üçüncü ve en derin boyut ise “manevi benlik”tir. James’e göre, insanın iç dünyasında temel bir huzursuzluk bulunmaktadır ve bu huzursuzluktan kurtulmanın yolu aşkın değerlere yönelmekten geçmektedir. James’in manevi benlik anlayışı, bireyin yalnızca maddi ve sosyal yönleriyle değil, aynı zamanda içsel ve aşkın bir boyutuyla da ele alınması gerektiğini savunur. Bu yaklaşım, insanın yaşamındaki anlam arayışını ve içsel huzuru bulma çabasını ön plana çıkarır. James’in görüşleri, insancıl psikolojinin öncülerinden olan Maslow’un kendini gerçekleştirme ve zirve deneyimleri, Fromm’un varoluşsal ihtiyaçları ve Horney’nin temel kaygı ile güvenlik arayışı gibi kuramlarında yansıma bulmuştur. Özellikle Maslow’un zirve deneyimleri, James’in manevi benlik kavramıyla doğrudan ilişkilendirilebilir (Merter, 2021, akt. Şahin, 2023). Sonuç olarak, James’in üç benlik modeli psikolojide insanı çok boyutlu

bir varlık olarak ele alma çabasının önemli bir adımıdır. Maneviyatın psikoloji bilimi içinde değerlendirilmesi, bireyin yalnızca davranış ve düşüncelerinin değil, aynı zamanda anlam arayışı ve içsel huzurunun da anlaşılması gerektiğini göstermiştir. James'in bu yaklaşımı, modern psikolojinin manevi ve varoluşsal konulara bakış açısını şekillendiren temel yaklaşımlardan biri olmuştur.

1.4.1. Psiko-Dinamik Yaklaşım ve Maneviyat

Din ve psikoloji arasındaki ilişki ele alınırken psikanalitik yaklaşıma geçmeden önce öncelikle psikoloji tarihindeki önemli bir isim olan William James'ten bahsetmek gerekmektedir. William James, din olgusuna ve bireylerin dini ve manevi deneyimlerini anlamaya büyük önem vermiştir. Bu nedenle, din ve psikoloji arasındaki bağlantıyı ele alan çalışmalarda onun adı sıklıkla anılmaktadır. Ayrıca bireylerin dini ve manevi deneyimlerini inceleme çabası, din ve psikoloji alanındaki araştırmalara önemli bir katkı sunmuştur (Aydın, 2004).

Psikanaliz kuramı ise, Sigmund Freud tarafından geliştirilen ve bireyin zihinsel süreçlerini, özellikle bilinçdışı dinamikleri anlamayı hedefleyen bir psikoloji teorisi ve tedavi yöntemidir. Bu yaklaşıma göre, bireyin yaşamında ortaya çıkan olumsuz durumların ya da psikolojik rahatsızlıkların kökeni, çoğunlukla çocukluk deneyimleri ve bilinçdışı çatışmalardır. Freud'un teorisi, id, ego ve süperegö gibi kavramlarla zihinsel yapıyı açıklamaya çalışırken, rüyalar, bastırma ve serbest çağrışım gibi yöntemlerle bilinçdışı süreçlere ulaşmayı amaçlar. Bu temel üzerine gelişen psikanaliz, modern psikoloji ve psikoterapi alanında önemli bir yer tutmuş, Freud'un yanı sıra Carl Jung, Alfred Adler ve Melanie Klein gibi isimlerin katkılarıyla farklı boyutlar kazanmıştır (Güleç, 2016). Psikanaliz, başlangıçta sadece bir tedavi yöntemi olarak kabul edilirken, zamanla insan doğasını ve dinin oluşumunu açıklayan bir dünya görüşü haline gelmiştir. Freud, insanı, dinleri ve Tanrı anlayışını indirgemeci bir perspektiften ele almış; dini bir yanılsama, tarihsel bir olgu ve arzu tatmini olarak görmüş, Tanrı'yı ise yüceltilmiş baba figürüyle özdeşleştirmiştir. İnsan doğasını ise cinsellik ve saldırganlık içgüdülerine dayandırmıştır (Acar, 2015).

Freud, Tanrı kavramını, bireyin çocukluk döneminde geliştirdiği baba figürünün idealize edilmiş ve yüceltilmiş bir versiyonu olarak tanımlar (Freud, 1927). O'na göre, insanın doğa karşısındaki çaresizliği ve kendi sınırlılıklarının farkına varması, çocukluk dönemindeki bir duyguyla ilişkilendirilir. Bu da güçlü bir babaya duyulan ihtiyaçtır.

Çocuk, kendi acizliğini ve güçsüzlüğünü fark ederken, genellikle bir koruyucu figüre (baba gibi) ihtiyaç duyar. Bu figür, çocuğun güvende hissetmesini sağlayan bir “güç kaynağı” olarak algılanır. Yetişkinlikte birey, hayatın zorlukları ve belirsizlikleri karşısında aynı tür bir koruyucu figür arayışına girer. İşte bu ihtiyaçtan dolayı “Tanrı” imajı, güçlü bir baba figürünün devamı olarak ortaya çıkar. Freud (1927) ‘Bir Yanılsamanın Geleceği’ kitabında insanın, ölümlülük, güçsüzlük, acizlik gibi varoluşsal korkuları ve sınırlılıkları kabul etmekte zorluk çektiğinden bahseder. Bu korkular, bireyi derinden etkilemektedir. Dini inançlar, insanların bu korkulardan kaçmalarına ve bu korkuları yatıştırmalarına yardımcı olmak için yarattığı yanılsamalardır. İnsanlar, bu korkularını anlamak ve kontrol etmek için her şeye gücü yeten, güçlü bir Tanrı ya da ilahi varlık yarattıklarını iddia eder. Tanrı ya da ilahi güç, aslında insanın korkularından kaçmak ve hayatın acımasız gerçekleriyle yüzleşmemek için geliştirdiği bir illüzyondur (Erten, 2010). Yani, bu inançlar gerçek değil, bir tür zihinsel savunma mekanizmasıdır. Kısaca, Freud burada, insanların korkularından ve sınırlı doğalarından kaçmak için dini inançlar geliştirdiğini, bu inançların bir tür “yanılsama” olduğunu savunmaktadır.

Psikanalitik psikolojinin bir diğer önemli ismi olan Jung, Freud’un fikirlerinin tersine din olgusunu bir psikopatoloji olarak ele almamıştır. Aksine nevrozla çözüm sunan, sağlıklı bir yaşamın işareti olarak kabul etmiştir (Jung, 1998). Freud’un psikanaliz üzerine yapmış olduğu çalışmalardan etkilenmiş ve bir süre onun en önemli takipçilerinden biri olmuştur. Ancak, zamanla Freud’un fikirlerinden önemli ölçüde uzaklaşmış ve kendi teorilerini geliştirmiştir. Bu ayrışmanın temel nedenlerinden biri, Freud’un din ve maneviyat konularına yönelik eleştirel ve reddedici tutumuna karşılık, Jung’un bu alanlara olumlu ve derinlemesine bir yaklaşım geliştirmesidir. Freud için din, bir yanılsama ve nevrozun bir türü olarak görülürken Jung (1938), dini ve maneviyatı insan ruhunun ayrılmaz bir parçası olarak değerlendirir ve insan davranışlarını incelerken manevi boyutu göz ardı eden her yaklaşımın eksik kaldığını vurgular. Ona göre maneviyat ve din, bireyin güçlü bir yönünü temsil etmekte ve kişinin kendisiyle bütünleşmesine olanak sağlayan önemli bir yol sunmaktadır. Jung, dinin içinde arketipsel öğeler barındırdığını belirtmiş ve dini öğretileri, kolektif bilinçdışının bilinç alanına yansıyan unsurlar olarak değerlendirmiştir (Jung, 2010).

Alfred Adler ise bireysel psikoloji perspektifinden, bireyin dini ve manevi yönlerine önem vermektedir. Adler’e göre birey, yaratıcı bir benlik süreci içindedir. Bu süreç, bireyin kimliğini oluşturmada ve yaşamını anlamlandırmasında önemli bir

yere sahiptir. Bireyin içsel dünyasında yer alan bu yaratıcı süreç, onu kendi kimliğini inşa etmeye ve çevresiyle anlamlı bir bağ kurmaya yönlendirir. Bu bağlamda, Tanrı'nın varlığı birey için temel bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Adler'e göre Tanrı inancı, bireyin dünya görüşünü şekillendirmede ve yaşamını düzenlemede bir rehber niteliği taşımaktadır. Birey, Tanrı fikrini yalnızca dini bir olgu olarak değil, aynı zamanda kimliğini güçlendiren ve varoluşsal kaygılarına cevap veren bir unsur olarak görmektedir. Birey bu ihtiyaç doğrultusunda kendini aşan bir anlam arar ve bu anlam arayışı, manevi deneyimlerle bütünleşir (Ansbacher & Ansbacher, 1964). Bu çerçevede, Adler'in bireysel psikolojisi, bireyin manevi yönlerini göz ardı etmez; aksine, bu yönlerin bireyin psikolojik bütünlüğü ve ruhsal sağlığı açısından büyük önem taşıdığını vurgular. Yaratıcı benlik süreci ve Tanrı inancı, bireyin psikolojik gelişiminde ve kişisel tatmin arayışında merkezi bir role sahiptir.

Erikson'un psikososyal gelişim kuramında ise her aşama, bireyin gelişiminde belirleyici olan bir temel psikolojik çatışmayı içerir. Dini düşünceler ve inançlar, O'nun kuramında özellikle "Kimlik ve Rol Karmaşası" (gençlik dönemi) ve "Yakınlık ve Yalnızlık" (ergenlik dönemi) aşamalarında daha belirginleşir. Ancak inançlar, yalnızca bir psikososyal gelişim aracı değil, aynı zamanda bireyin çevresine uyum sağlamasında olgunlaşmış bir yol olarak kabul edilebilir. Erikson, inancın bireyin sosyal çevresiyle uyum sağlamasına yardımcı olan ve psikolojik gelişimde sağlıklı bir temel oluşturan bir süreç olduğunu vurgular (Bartoli, 2001). O, din ve maneviyat konularını doğrudan kendi psikososyal gelişim kuramında ele almamış olsa da özellikle dinin ve manevi değerlerin bireylerin psikolojik gelişimindeki rolünü dolaylı olarak vurgulamıştır. O'nun, din ve maneviyatla ilgili düşünceleri, özellikle Luther ve Gandhi'nin psiko-biyografilerini yazdığı eserlerde belirgin hale gelir. Bu psiko-biyografilerde, bireylerin manevi kimliklerinin gelişimini, inançlarının ve dini değerlerinin kişisel ve toplumsal yaşamlarındaki etkilerini derinlemesine incelemiştir. Din, manevi değerler ve inançlar, bireyin kimlik geliştirme sürecinde önemli bir yer tutar ve Erikson, bu unsurları psikososyal gelişimin temel parçalarından biri olarak görmüştür (Fuller,1996). Bu bakış açısı, psikolojinin, bireysel gelişim ve toplumsal etkileşimlerin sadece biyolojik ve sosyal yönlerini değil, aynı zamanda ruhsal ve manevi yönlerini de kapsayan daha kapsamlı bir alan haline gelmesine katkı sağlamıştır.

1.4.2. Bilişsel Davranışçı Yaklaşım ve Maneviyat

Psikanalize karşı bir tepki olarak gelişen davranışçı yaklaşıma göre, terapi sürecinde ölçülemeyen bilinçaltı süreçler yerine gözlemlenebilir davranışlara odaklanmak daha uygun görülmektedir. Bu yaklaşım, davranışların çevresel faktörlerden bağımsız olmadığını savunur ve problem davranışlarının ortaya çıktığı koşullar değiştiğinde, davranışların da dönüşeceğini ileri sürer (Spiegler, 2016). Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT), manevi danışmanlık uygulamalarına entegrasyon için uygun bir yaklaşım olarak görülmektedir. Çünkü BDT, bireyin düşünce, duygu ve davranışlarının birbiriyle etkileşimini ele alırken, manevi değer ve inançları terapi sürecine dahil etmeye de esneklik sağlamaktadır (Şirin, 2013). Bilişsel yaklaşım, terapi sürecinde maneviyatla bağlantılı düşüncelere (örneğin suçluluk, günahkârlık duygusu veya derin dini hisler) odaklanır. Dini kökenli negatif otomatik düşüncelerin varlığı ve danışanın dini başa çıkma stratejilerini kullanması, terapi sürecinin yönlendirilmesinde belirleyici bir rol oynar. Bilişsel yaklaşım, terapi sürecinde maneviyatla ilişkilendirilen düşünceler üzerine odaklanmaktadır. Örneğin “Yeterince dindar olmadığım için cezalandırılacağım.” “Kötü düşüncelerim beni kötü bir insan yapar.” Bu tür düşünceler, bireyin kaygı, depresyon veya diğer ruhsal zorluklar yaşamasına neden olabilir. Bilişsel terapi, bu düşüncelerin fark edilmesine, sorgulanmasına ve daha gerçekçi ve olumlu düşüncelerle değiştirilmesine odaklanır. Danışanda dini kökenli negatif otomatik düşüncelerin varlığı ve danışanın dini başa çıkma stratejilerini kullanması, terapi süreci açısından önemli bir etken teşkil etmektedir. Hodge (2009), manevi kaynakları kullanma motivasyonu yüksek olan bireylerle gerçekleştirdiği Bilişsel Davranışçı Terapi (BDT) odaklı çalışmalarında, manevi unsurların terapiye entegre edilmesinin alkol bağımlılığını azaltmada etkili olduğunu belirtmiştir. Bu yaklaşımda, danışanın manevi inançları ve değerleri, baş etme mekanizmaları olarak desteklenmiş ve bu unsurlar terapötik sürecin bir parçası haline getirilmiştir. Summermatter (2017), danışanların sorunlarının dini kaynaklardan kaynaklandığı veya manevi danışmanlık tekniklerinin danışan için anlamlı olduğu durumlarda, manevi yönelimli bilişsel davranışçı terapisinin (BDT) etkili bir müdahale yöntemi olabileceğini belirtir.

1.4.3. Hümanist Yaklaşım ve Maneviyat

Abraham Maslow ve Carl Rogers tarafından temsil edilen hümanist psikoloji, insanın doğal olarak iyiye yönelimli olduğu fikrine dayanmaktadır. Bu nedenle, terapist-

danışan ilişkisinde koşulsuz saygı temel bir gereklilik olarak görülür. Rogers'ın yaklaşımı, kişisel deneyimlerin evrensel bir boyuta taşınabileceğini öne sürer. Bu anlayış, manevi unsurların da bu yaklaşımda yer bulabileceğini gösterir. Hümanist psikolojinin en temel amacı, bireyin hem kendisiyle hem de çevresiyle uyum içinde var olarak kendini gerçekleştirmesini sağlamaktır. Bu, bireyin hem psikolojik hem de manevi anlamda önemli bir kazanıma ulaşmasını ifade eder. Böylece, hümanist psikoloji kişinin içsel potansiyelini ortaya çıkarma ve anlamlı bir yaşam sürme hedefleriyle manevi değerlere de güçlü bir şekilde hitap eder (Fuller, 1982). Hümanist psikoloji, insanın manevi boyutuna büyük önem vermiş ve bu konuyu kapsamlı bir şekilde ele almıştır. Hümanist psikologlar, kitaplarında, dergi makalelerinde ve mesleki konferanslarında düzenli olarak maneviyatı tartışmışlardır. Hümanist psikoloji, bireyi anlamak için onun manevi ihtiyaçlarını da dikkate alan bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır (Elkins, 2015).

Rogers'ın (1961) empati tanımı, psikolojik danışma sürecinde oldukça önemli bir kavramdır. O, empatiyi danışanın şahsi dünyasını sanki kendi dünyasıymış gibi derin bir şekilde anlamaya çalışmak olarak tanımlamıştır. Ancak burada kritik bir nokta, danışmanın bu süreçte “dışarıdan bakan bir göz” olma niteliğini kaybetmemesidir. Yani, danışman, danışanın duygu ve düşüncelerini içselleştirirken, kendi objektifliğini ve profesyonel bakış açısını koruyabilmelidir. Bu yaklaşım, danışanın yaşadığı deneyimlere duyarlılık göstermeyi, onun perspektifinden bakmayı ve duygularını anlamayı içerir. Ancak bu anlamlandırma sürecinde danışmanın kendi benliğini kaybetmeden, durumu hem içeriden hem de dışarıdan gözlemleyebilmesi, empatik bir anlayışın sağlıklı bir şekilde gerçekleşmesi için gereklidir. O'nun bu tanımı, insancıl psikolojinin temel taşlarından biridir ve bireyin tam bir anlayışla karşılanması gerektiğini vurgular. Empati, manevi bir perspektiften ele alındığında, aslında insanlık tarihi boyunca ahlaki, sosyal ve dini değerlerin temelinde yer almıştır. Her ne kadar modern bir kavram gibi görünse de özellikle İslam anlayışında, empatiye büyük önem verilmiştir. İslam'da empati, insanların birbirlerinin duygularını, düşüncelerini ve ihtiyaçlarını anlamaya çalışması, bu anlayışın da ahlaki bir sorumluluk olarak görülmesi anlamına gelir. İslam'da empati, toplumsal dayanışmanın, yardımlaşmanın ve merhametin temelini oluşturur. Bir bireyin diğerini anlamaya çalışması, onun acılarına ortak olması ve ihtiyaçlarına duyarlılık göstermesi, İslam'ın sosyal adalet ve ahlaki bütünlük ilkeleriyle uyumludur (Ağırman, 2006). Bu bağlamda, empati, İslam

anlayışında hayatı kuşatan bir bakış açısıdır. Hem bireysel hem de toplumsal ilişkilerde, barışın, sevginin ve adaletin tesis edilmesinde aktif bir rol oynar ve İslam ahlakının temel yapı taşlarından birini oluşturur.

1.4.4. Varoluşsal Yaklaşım ve Maneviyat

Varoluşçu yaklaşım, insanı kendine özgü bir birey olarak ele alan bir insan felsefesidir. Bu yaklaşıma göre, insan özgür seçimler yapabilen, bu seçimlerden sorumlu olan ve yaşamına anlam kazandırma potansiyeline sahip bir varlıktır (Corey, 2008). Corey (2008), bu yaklaşımın, bireylerin özgürlük, sorumluluk, yaşamın anlamı, yalnızlık ve ölüm gibi temel varoluşsal meselelerle yüzleşmelerine yardımcı olduğunu vurgulamaktadır. Yalom'a (2000) göre varoluşçu psikoterapi, insanın temel varoluşsal sancılarını anlamaya ve bunlarla başa çıkmasına odaklanır. Yalom (1980), insan yaşamında karşılaşılan dört temel varoluşsal sorun veya "kaygı" alanı olduğunu belirtir. Bunlar ölüm, özgürlük, sorumluluk ve anlam'dır. Varoluşçu psikoterapi, bu temel konular üzerine yoğunlaşarak bireyin yaşamındaki sancıları anlamasına, kabullenmesine ve bu sorunlarla başa çıkacak stratejiler geliştirmesine yardımcı olur. Varoluşçu psikoterapi din ve maneviyat ile yakın ve derin bir ilişki içindedir. Varoluşçuluk ile dua ve ahiret inancı arasında, özellikle varoluşsal kaygılarla başa çıkma bağlamında anlamlı bir ilişki kurulabilmektedir. İnsanın temel varoluşsal sorunları olan ölüm, yalnızlık, sorumluluk ve anlam arayışı, dua ve inanç yoluyla anlamlandırılabilir. Bu bağlamda bu kavramların dua ve ahiret ile ilişkisi şu şekilde ele alınabilir. Ölüm, kaçınılmaz bir gerçekliktir ve insanın ölümlü olduğunun bilinci, varoluşsal kaygıların temelini oluşturur. İnsan, ölümün kesinliğiyle yüzleşirken anlam arayışına girer. İnanç sahibi bir birey için ahiret inancı ve dua, ölümün sadece bir son değil, bir geçiş olduğunu hatırlatır. Dua eden kişi, ölümden sonra bir yaşamın olduğuna, ruhun ölümsüzlüğüne ve sevdiklerine kavuşacağına inanarak ölüm kaygısını hafifletir. Bu inanç ve kabul ediş, varoluşçu psikoterapinin hedeflediği anlam bulma sürecine katkı sağlayabilir (Yalom, 2006). Dua, varoluşçu kaygılarla başa çıkma noktasında psikolojik ve ruhsal bir destek sağlar. İnsan, dua yoluyla ölüm, yalnızlık, sorumluluk ve anlam arayışına dair sorularına bir yanıt bulabilir. Dua, bir yaratıcıya güvenme ve teslimiyet duygusuyla kaygıları hafifletirken bireyin varoluşsal sorunlarla daha güçlü bir şekilde yüzleşmesine yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda dua hem ruhsal bir destek hem de anlam arayışının bir aracı olarak işlev görebilmektedir (Ekşi, 2020).

1.4.4.1. Logoterapi ve Maneviyat

İlk dönem psikoloji ekolleri, insan davranışlarını ve sorunlarını bilimsel yöntemlerle ve daha çok pozitivist bir bakış açısıyla incelemişlerdir. Bu yaklaşımlarda, daha çok gözlemlenebilir ve ölçülebilir verilere dayanarak insan davranışlarını anlamaya odaklanılmıştır. Buna karşılık, çağdaş psikoloji akımları ise bireyin varoluşsal problemlerine, yani yaşamın anlamı, özgürlük, yalnızlık ve ölüm gibi derin konulara odaklanmıştır (Bahadır, 2011). Bu akımlar, bireyin ruh sağlığını koruyarak ve destekleyerek psikolojik problemlerine çözümler sunmayı hedeflemiştir. Bu değişim, psikolojide daha insancıl ve bireyin öznel deneyimlerini önemseyen bir yaklaşımın geliştiğini göstermektedir.

Logoterapi, yaşamda anlam bulmaya odaklanan psikoterapötik bir yaklaşımdır. Logoterapinin kurucusu Frankl, insanların yaşamda bir amaç bulma ihtiyacı olan bir 'anlam arzusu' tarafından yönlendirildiğine inanıyordu. En zorlu koşullarda bile hayatın bir anlamı olabileceğini ve yaşama arzusunun bu anlamı keşfetmekten geldiğini savundu (Bahar vd., 2021). Frankl'ın 'anlam arzusu' teorisi, tatmin ilkesine odaklanan Freudyen psikanalizden ve güç ve üstünlük arzusunu vurgulayan Adlerci psikolojiden farklıdır (Boeree, 2006; Barnes, 2010; Ayten, 2017; Boileau, 2019). Bununla birlikte, Frankl bu teorilerin geçerliliğini ve kullanılabilirliğini kabul eder ve logoterapi ile onları reddetmeye veya onların yerini almaya çalışmaz. Daha ziyade konunun kusurlarını ve eksikliklerini vurgular ve logoterapiyi tanı ve tedavi için uygun bir tamamlayıcı olarak görür (Frankl, 2009). Logoterapinin kökleri felsefi bir bakış açısıyla varoluşçuluk ve fenomenolojiye dayanır. Psikanalizin ve bireysel psikolojinin psikolojik unsurlarını içerir ve insanın içsel maneviyyatının derin bir takdirine dayanır. Frankl, logoterapinin 3 temel kavramını ortaya koymaktadır; (1) irade özgürlüğü, (2) anlam iradesi ve (3) yaşamın anlamı. Bu üç ana kavram birbiriyle ilişkilidir: insanlar doğuştan gelen bir anlam arzusuyla hareket ederler, kendi kararlarını verme ve tatmin edici yaşamlar sürme özgürlüğüne sahiptirler, çünkü anlam her durumda bulunabilir. Logoterapinin özü, bu temel ilkelere dayanmaktadır (Wong, 2012). Frankl, yaratıcı, deneyimsel ve tutumsal değerler olmak üzere üç ana değer grubunu ayırt eder. Bu değer anlayışı aynı zamanda yaşamda anlamın bulunabileceği üç ana yolu da yansıtır. Anlam bulunabilir: anlamlı bir iş ya da eylem peşinde koşarak ve dünyaya ne vererek, başkalarıyla anlamlı ilişkiler deneyimleyerek, esasen dünyadan aldıklarımız (iyilik, hakikat, güzellik, doğa, kültür, sevilme) ve hayatın kaçınılmaz acılarıyla cesaret ve dirençle yüzleşerek, bu da

tutumumuz ve dünya görüşümüz anlamına gelir (Frankl, 2009). Logoterapi, her krizin kişisel dönüşüm ve olgun bir dünya görüşü geliştirmek için bir fırsat olduğunu kabul eder (Wong, 2012). İnsan olmak, Frankl'ın kaçınılmaz acı, suçluluk ve ölümden oluşan trajik "yaşam üçlüsü" olarak adlandırdığı şeyi deneyimlemek demektir. Bu durumlarda bile, duruma bakış açımızdan hala anlam çıkarabiliriz (Frankl, 2009).

Tarih boyunca dinler ve inançların insanın anlam arayışına katkı sağladığı bilinmektedir. Frankl'a göre, insanın yaşamında bir anlam bulamaması varoluşsal bir boşluk ve tutarsızlık hissine yol açabilmektedir. Ancak, din, bireye yaşamına anlam kazandıracak değerler ve ilkeler sunabilir. Bu bağlamda, dini inançlar, insanın ölüm gibi kaçınılmaz gerçeklerle yüzleşirken bir anlam ve dayanma gücü bulmasına yardımcı olabilir. Din, bireye yaşamını anlamlandırma ve büyük sorulara cevap arama sürecinde bir rehberlik sunar. Bu nedenle hem Frankl'ın anlam arayışı yaklaşımı hem de din, insanın ruhsal ihtiyaçlarını karşılamada benzer bir rol oynayabilir (Bahadır, 2002). Bu bağlamda logoterapinin din ve maneviyatla yakından bir ilişkisi olduğu görülmektedir.

1.4.4.2. Pozitif Psikoloji ve Maneviyat

Pozitif psikolojinin temel amacı, olumsuz yaşam olaylarıyla ilgilenmenin yanı sıra, olumlu yönleri odaklanarak bireyin potansiyelini ve güçlü yönlerini geliştirmektir. İnsan doğası gereği iyidir ve pozitif psikoloji, bu iyiliği öne çıkarıp güçlendirerek bireyin daha tatmin edici ve anlamlı bir yaşam sürmesini desteklemeyi hedefler. Danışma sürecinde de bireyin iyi yönlerine odaklanmak, onun bu yanlarını daha fazla geliştirmesine olanak tanır. Pozitif psikolojide bireyin güçlü yönlerine odaklanmanın önemli bir parçası karakter güçleridir. Bu yaklaşıma göre, birey kendi güçlü yanlarını keşfettiğinde daha mutlu ve verimli bir yaşam sürebilir. Umut, iyimserlik, yaratıcılık, manevi değerler, affetme yetisi ve bireysel iyilik hali gibi olumlu özellikler, karakter gücü unsurları arasında yer almakta olup, pozitif psikolojinin temel araştırma konularını teşkil etmektedir. Bu güçlerin geliştirilmesi, bireyin yaşam kalitesini artırmayı hedefler (Seligman & Csikszentmihalyi, 2000).

Pozitif psikoloji, insan davranışlarını ve toplumsal ilişkileri anlamada din ve maneviyatın rolünü ele alırken, bilimsel bir yaklaşımı benimseyen önemli bir çerçeve sunar. Bu alan, bireylerin kendilerini iyi hissetmesi ve toplulukların refahını artırması bağlamında din ve maneviyatın etkilerini incelemek için nesnel bir tutum ve bilimsel yöntemler kullanır (Miller- Perrin & Krumrei Mancoso, 2015). Pozitif psikoloji, insan

mutluluğunu ve huzurunu anlamaya yönelik araştırmalarda, din gibi kurumsallaşmış sistemleri bireylerin mutluluğuna katkıda bulunan faktörlerden biri olarak ele alır. Bu bağlamda, dinin bireyin yaşamında anlam ve yön duygusunu destekleyebileceği, sosyal bağları güçlendirebileceği ve duygusal dayanıklılığı artırabileceği düşünülür (Emmons & Hill, 2001; Emmons, 2007). Özetle din ve maneviyatta pozitif psikolojinin konusu olan bireyin kendini olumlu kabulü, insanın kendisiyle ve çevresiyle olan ilişkilerinin iyileştirilmesi ve bireyin yaşam amacına uygun bir hayat yaşaması yönünde telkinlerde bulunur (Ryff, 1989).

1.5. Maneviyatın Boyutları

Bu bölümde maneviyatın alt boyutları belirlenmiş ve belirtilen boyutlarla maneviyatın ilişkisini ortaya konmuştur. Bu kapsamda Türkçe ve İngilizce literatür taranmış ve maneviyata ilişkin özellikle psikoloji ve din psikolojisi perspektifi ile yazılan araştırmalar öncelenmiştir. Maneviyatın boyutları belirlenirken öncelikle maneviyat kavramının tanımının içeriğini oluşturan alt kavramlar belirlenmiş ve bunların birer boyut olarak kabul edilip edilemeyeceği irdelenmiştir. Ayrıca literatürde yer alan maneviyat ölçeklerinin boyutları da derlenmiştir. Bu kapsamda çok sayıda maneviyat ölçeği incelenmiştir. Bu ölçeklerin boyutları sınıflandırılarak maneviyatın boyutları belirlenmeye çalışılmıştır. Bu kapsamda farklı sayı ve türde boyutun olduğu gözlemlenmiştir. Bu boyutlardan benzer olanlar bir kategoriye toplanarak yeniden isimlendirilmiştir. Sonuç olarak maneviyatın anlam ve amaç, aşkınlık, Tanrı ve din, deneyim ve sosyal boyut olarak beş alt boyutta ele alınmasının uygun olacağı değerlendirilmiştir.

Maneviyat bireyin kendini ve çevresini daha derinlemesine anlamasına yardımcı olan içsel bir yolculuktur. Bu süreç, sadece bireysel bir farkındalık değil, aynı zamanda insanın doğayla, diğer insanlarla ve evrenle kurduğu ilişkiyi de içermektedir. Değerlerle uyumlu bir yaşam sürmek, insanın iç huzurunu artırırken, varoluşsal anlam arayışına da rehberlik eder (Elkins et al., 1988) Maneviyat, insanın yaşamına derinlik kazandıran ve içsel gücünü besleyen bir tutku olarak da tanımlanmakta ve genellikle bireyin hayatta daha yüksek bir anlam ve değer arayışı içinde olmasıyla ilişkilendirilmektedir. Maneviyat, bireyin inançları, duyguları ve davranışları açısından çok boyutlu bir kavram olarak ele alınabilir. Bu doğrultuda, literatürde yer alan maneviyat ölçekleri başta olmak üzere, çeşitli yerli ve yabancı kaynaklardan

faaydalanılarak maneviyatın alt bileşenlerine yönelik bazı sınıflandırmalar yapmak mümkündür. Bir bireyin manevi yönünün olup olmadığı aşğıdaki alt unsurlar göz önünde bulundurularak değeriendirilmiştir. Bunlar yaşamın anlamı ve amacı, aşkınlık, tanrı ve din ile ilişkisi, manevi deneyimler ve sosyal bağlardır. Bu bölümde bu 5 alt boyutlardan kısaca bahsedilecektir.

Maneviyatın boyutları ele alındığında, ilk olarak bu alt boyutlarından birinin anlam ve buna bağılı olarak belirlenen amaç olduğu söylenebilir. Howden (1992), felsefi, psikolojik, sosyolojik, teolojik ve hemşirelik alanlarındaki literatürü inceleyerek Maneviyat Değerlendirme Ölçeğı'ni (SAS) oluşturmuştur. Bu ölçek dört alt boyuttan oluşmaktadır: yaşamda anlam ve amaç, başkalarına ve çevreye bağılılık, zor zamanlarda içsel huzur ve güç (içsellik) ile aşkınlık. Hodges (2002) ise maneviyatın keşfedilmesi gereken yönlerini tanımlarken, yaşamdaki anlam ve aşkın bir amacı da ele almıştır. Ellison (1983), bireyin Tanrı ile olan ilişkisinin kalitesini (dini refah) ve kişinin yaşamına dair anlam, amaç ve yön duygusunu (varoluşsal refah) ölçen bir ruhsal iyi oluş ölçeğı (SWB) geliştirmiştir. Elkins ve çalışma arkadaşları (1988) ise dokuz boyuttan oluşan bir maneviyat ölçeğı tasarlamış ve bunlardan birini yaşamda anlam ve amaç olarak belirlemiştir. Swinton'a (2003, s.11) göre, maneviyatın temel bileşenleri arasında anlam, değer, aşkınlık, bağılantı ve oluş yer almaktadır. Genel olarak literatüre bakıldığında da maneviyat kavramına ilişkin yapılan açıklamalarda anlam arayışı ve amaç kavramlarının ortak nokta olduğu görölmektedir (Hill & Pargament, 2015; Myers vd., 2000).

İnsan, tarih boyunca hayatı anlamlandırma ve kendine bir yön belirleme ihtiyacı içinde olmuştur. Kendi varoluşuna bir anlam kazandırmaya çalışan birey, bu doğrultuda hedefler belirleyerek yaşamını şekillendirmeye gayret etmiştir. Bu durum, insanlığın en temel özelliklerinden biri haline gelmiştir. Nitekim insan, yaşamı boyunca bazı temel sorulara yanıt aramıştır: “Ben kimim? Varoluşumun amacı nedir? Nereden geldim? Ölümden sonra ne olacak? Hayatın bir anlamı var mı? Yaşamımın anlamı nedir?” gibi pek çok soru, zihninde bir karşılık bulmak ister. Hayatın amacı genellikle maneviyat ile ilişkilendirilmektedir (Dierendonck & Mohan, 2006). Maneviyat, çoğunlukla bireyin yaşamına anlam veren kişisel inançlar ve değerlerle bağılantılıdır. Bu inançlar, insanın daha yüce bir amaç, güç ya da evrensel bir düzen fikrine bağılantılığını içerebilir. Bu tür düşünceler, kişinin hayatına rehberlik ederek ona anlam ve amaç duygusu kazandırabilir (Revheim & Greenberg, 2007). Manevi anlam ve amaç, bireyin

yaşamına yön kazandırmada önemli bir rol oynar ve insanlara derin bir tatmin ve mutluluk hissi sunar. Anlam oluşturma mekanizmaları, insanların hayatın anlamını nasıl algıladıklarını araştırır. Bu yaklaşımlara göre, manevi amaçlara sahip olmak, fiziksel sınırlamalar olsa bile yaşamın hala anlamlı ve hedef odaklı olmasını mümkün kılabilir (Emmons, 2005).

Maneviyatın temel bileşenlerinden bir diğeri de “aşkınlık” kavramıdır (Emmons, Cheung & Tehrani, 1998). Bireyin daha büyük bir bütünle birleşmesini, yüksek bir güçle olan ilişkisini, kendini aşma isteğini ve benliğin ötesine geçme çabasını simgeler. Bu tür arayışlar genellikle ruhsal ya da dini bir çerçevede incelenir ve bireyin kendini aşma sürecindeki içsel keşifleri ile dönüşümlerini ön plana çıkarır (Emmons et al., 1998). Maneviyat ve aşkınlık kavramları incelendiğinde birçok kaynaktan aşkınlık kavramının maneviyatın alt boyutlarından biri olarak ele alındığı görülmüştür. Günlük Ruhsal Deneyim Ölçeği (DSES), Underwood ve ark. (2002) tarafından günlük yaşamda aşkın olanla sıradan bağlantı deneyimlerini değerlendirmek için tasarlanmış bir öz bildirim ölçeğidir. Huşu, şükran, merhamet, aşkın ve şefkatli sevgiyle bağlantı duygusu gibi boyutları içerir. Howden (1992) felsefe, psikoloji, sosyoloji, teoloji ve hemşirelik literatürlerini gözden geçirerek Maneviyat Değerlendirme Ölçeği’ni (SAS) geliştirmiştir. SAS’ın geliştirilen dört alt ölçeği, yaşamda amaç ve anlam, birbirine bağlılık (başkalarına ve çevreye bağlılık), içsellik (zorluk zamanlarında iç huzur ve iç güç) ve aşkınlıktır. Makkar ve Singh (2018) maneviyat ölçüm ölçeği geliştirerek 5 boyut ortaya koymuşlardır. Bunlardan biri de aşkınlıktır. Hodges’e (2002) göre maneviyatın keşfedilecek boyutlarından biri, aşkın bir amaçtır. Elkins ve meslektaşları (1988) dokuz boyuttan oluşan bir maneviyat ölçeği geliştirmişlerdir. Bunlardan biri de aşkınlıktır. Yapılan bir araştırmada, katılımcılar maneviyat kavramını genellikle bireylerin Tanrı’ya ya da evrensel bir güce inanması, bu güçle bağ kurması veya kişisel deneyimleriyle ilişkilendirmesi şeklinde tanımlamıştır. Bu durum, bireyin içsel deneyimlerini ve ruhsal bağlarını ifade etme biçimi olarak görülmektedir (Zinnbauer et al., 1997).

Manevi aşkınlık, insanların hayatlarına daha geniş bir bakış açısı kazandırarak, anlamlı bir yaşam sürmelerine ve insanlıkla daha derin bir bağ kurmalarına yardımcı olmaktadır. Bu da bireyin yaşamla uyum içinde olmasını kolaylaştırır. Manevi aşkınlık ve dindarlık farklı kavramlardır. Manevi aşkınlık, insanın ruhsal yönünü ve evrensel bağlantılarını ifade ederken, dindarlık genellikle belirli bir dini inanç ya da pratiğe

bağlılıkla ilişkilidir. Manevi aşkınlık, dindarlıkla örtüşebilir fakat daha geniş bir bakış açısına sahiptir. Manevi aşkınlık, kişisel bir arayışı ve kutsallıkla olan bağı ifade ederken, dindarlık daha çok İlahi ile yüzleşmeyi ve toplumsal vurguyu ön plana çıkarır. Her ikisi de insanların ruhsal ve sosyal hayatlarında önemli bir yer tutabilir (Piedmont, 1999).

Maneviyatın boyutları ölçekleri incelendiğinde birçok ölçeğin tanrı ve din kavramlarını da bir alt boyut olarak ele aldıklarını görebiliriz. Örneğin Underwood ve ark. (2002) Daily Spiritual Experience Scale (DSES) ölçeğinde maneviyatın bir alt boyutunu ‘algılanan ilahi aşk’ (perceived divine love) olarak belirlemişlerdir. Parsian (2009), maneviyat ölçeğinde ‘manevi inançların önemini’ bir boyut olarak göstermiştir. Macdonald (2000), aynı şekilde dindarlığı bir alt boyut olarak belirtmiştir. Ellison (1983), kişinin Tanrı ile ilişkisinin kalitesini (dini refah) ve kişinin amaç, anlam ve yaşam yönü duygusunu (varoluşsal refah) değerlendiren bir ruhsal iyi oluş ölçüsü (SWB) geliştirmiştir. Yapılan gözlemler ve araştırmalar, dinin insan yaşamının vazgeçilmez bir unsuru olduğunu ve tarih boyunca önemli bir rol oynadığını, bu rolün devam ettiğini göstermektedir. İnsan, kendi varlığının bilincine sahip tek canlı olarak, evren ve yaratılışla ilgili çeşitli sorulara cevap arayarak bu sorulara bilim, felsefe ve din gibi farklı disiplinlerden çeşitli yanıtlar bulmaya çalışmaktadır. Ancak genel olarak bakıldığında, bu sorulara en tatmin edici cevapların din tarafından verildiği görülmektedir. Tanrı'ya veya aşkın varlıklara inanma isteği, insanlık tarihiyle paralel bir geçmişe sahiptir. Her toplumda, insanın üstün bir güce inanma olgusu var olmuştur. Semavi dinlerde insanlığın bir peygamberle başlamış olmasının, insanoğlunun varlığının başlangıcından itibaren kutsal ile ilişkili olduğunu ve insanlık tarihinin dindar bir insanın tarihiyle başladığını göstermektedir (Kartopu, 2012).

Maneviyatın boyutlarından bir diğeri ise manevi deneyimdir. Birçok araştırmacı tarafından maneviyatın alt boyutlarından biri ‘deneyim olarak belirlenmiştir. Parsian (2009), maneviyat ölçeğinde ‘ruhsal deneyimi’ maneviyatın bir alt boyutu olarak ele almıştır. Aynı şekilde Macdonald (2000), maneviyatın deneyimsel/fenomenolojik boyutu olduğunu söylemiştir. Yine Eisenmann (2015), maneviyat semantiğinin üç bileşenini mistik ve hümanist aşma, teistik ve teistik olmayan aşkınlık ve bireysel "yaşanmış" dine karşı dogmatizm olarak ortaya koymuştur. Tüm bunlardan yola çıkarak denilebilir ki maneviyatın alt boyutları oluşturulurken ‘manevi deneyimi’ bir alt boyut olarak ele almadan geçmek mümkün

değildir. Deneyim, bir insanın dünyayı algılaması ve onunla etkileşime girmesiyle ilgilidir ve düşünce veya inançtan daha fazlasıdır. Duygular, eylemler ve tepkiler de deneyimin önemli bir parçasıdır (Spilka et al.,1985, s.154). Maneviyat tanımlarının bir kısmı, deneyimi ön plana çıkarmaktadır. Pargament'e (1999) göre deneyim, kutsalın arayışıdır. Plante ve Sherman'a (2001) göre ise deneyim, daha kişisel olup, örgütlü bir kilise veya inançta kök salmış olabilecek veya olmayabilecek aşkın olana odaklanmaktır. Manevi deneyim terimi, bir dini deneyimi ifade edebilir, ancak mutlaka dini bir bağlamda olmak zorunda değildir. Bu kavram, dinin ötesinde de geniş bir manevi deneyim yelpazesini kapsayan oldukça kapsamlı bir terimdir. Doğada, sanatta, insan ilişkilerinde veya içsel keşiflerde yaşanan derin duygular da manevi deneyimler olarak kabul edilebilir. Bu tür deneyimler, bireyin yaşamını daha zengin hale getirebilir ve ona derin bir anlam kazandırabilir. Bazı insanlar için manevi bir deneyim, içsel benliklerini keşfetme ve varoluşlarının özüne dokunma fırsatı sunar.

Literatür incelendiğinde maneviyat kavramının boyutları ele alınırken birçok araştırmacı maneviyatın sosyal boyutlarla ilişkisini göz önünde bulundurmuştur. SAS'ın geliştirilen dört alt boyutu; yaşamın amacı ve anlamı, birbirine bağlılık (başkalarına ve çevreye bağlılık), içsellik (iç huzur ve zor zamanlarda içsel güç) ve aşkınlık'tır. Makkar ve Kumar Singh'in (2021) oluşturmuş oldukları maneviyatın boyutları ölçeğinde alt boyutlar olarak kişisel katılım ve başkalarına hizmeti ele almışlardır. Parsian ve Dunning (2009), maneviyatı ölçmek için geliştirmiş oldukları ölçekte alt boyutların bir kısmını çevre bilinci, ilişkiler, manevi ihtiyaçlar, ruhsal deneyimler olarak belirtmişlerdir. Hodges (2015), maneviyatın boyutlarından birinin manevi topluluk olduğunu söylemiştir. İnsanın manevi boyutunu ele alan yaklaşımlar incelendiğinde manevi/dini destek, manevi değerler, çevre bilinci, dini tercih/yönelim, örgütsel bağlılık, diğerkâmlık ruhsal deneyimler gibi bazı sosyal boyutlar göze çarpmaktadır. Sosyal boyutu incelediğimizde, ilk olarak manevi ya da dini desteğin önemine değinebiliriz. Manevi destek, bireyin karşılaştığı sorunlara ve bu sorunlara çözüm bulmaya yönelik bütünsel bir yaklaşım sunan temel bir unsurdur. Bu destek, bireyin iç dünyasını ve çevresiyle olan etkileşimlerini daha iyi anlamasına yardımcı olur. Manevi destek, kişinin ruhsal ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan bir yaklaşımdır ve bireyin kendini keşfetmesi, hayatına anlam katması, zorluklarla başa çıkması ve içsel huzura ulaşması gibi unsurları içerir. Sosyal boyutların önemli alt boyutlarından biri de manevi değerlerdir. Manevi değer, “insanın ruhunda yaratılıştan var olan ve evrensel olarak

ruhun derinliklerinden ortaya çıkan ama eğitilmesi gereken ilkeler” olarak tanımlanmaktadır (Yeniyol, 2016). Bir başka sosyal boyut ise çevre bilincidir. Doğa ve çevre, insanı derin bir içsel keşfe ve yaşamın anlamını sorgulamaya teşvik eder. Tabiatla kurulan bu bağ, bireyin manevi dünyasını, ahlaki değerlerini, hukuki anlayışını, akıl yürütme becerisini, felsefi perspektifini ve bilimsel merakını şekillendirir. Doğayı anlamadan, onunla uyum içinde yaşamadan ve onun öğretilerini göz önünde bulundurmadan, bu alanlarda derin bir anlayış geliştirmek oldukça zorlaşır. Maneviyatın sosyal boyutlarından birinin de diğerkâmlık olduğu söylenebilir. Manevi yaşamın önemli bir boyutu olan diğerkâmlık, insanların başkalarının ihtiyaçlarına duyarlı olma ve onların iyiliğini kendi çıkarlarının önüne koyma eğilimidir. Bu eğilim, bireylerin bilişsel (düşünsel), duygusal ve davranışsal boyutlarını kapsar. Sosyal boyutlarından biri de örgütsel bağlılık kavramıdır. Örgütsel bağlılık, çalışanın örgütünün amaç ve değerlerine taraflı ve etkili bağlılığı olarak tanımlanmakta olup bu bağlılık, kişinin, rolünü sadece örgütün iyiliği için, örgütün amaç ve değerleriyle ilişkili olarak yapmasıdır (Balay, 2014).

Maneviyatın alt boyutlarını özetleyecek olursak; insanlar hayatlarında belirli bir anlam ve amaç bulduklarında, psikolojik iyi oluşları artmakta ve zorluklarla başa çıkma kapasiteleri güçlenmektedir. Bu boyut, bireyin yaşamını değerli ve anlamlı görmesini sağlayan inanç, ideoloji ve değer sistemlerini kapsar. İkincisi aşkınlık olarak belirlenmiştir. Bu boyut bireyin kendini aşan bir gerçeklik ile bağlantı kurmasını ifade eder. Aşkınlık, Tanrı, evren, doğa veya daha büyük bir bütünlük hissi ile ilişkilendirilebilir ve bireyin manevi deneyimlerini ve varoluşsal farkındalığını içerir. Meditasyon, dua, doğa ile bütünleşme ya da sanat yoluyla birey, kendisini aşan bir anlam düzlemine ulaşabilir. Bireyin Tanrı veya kutsal kabul edilen bir varlık ile kurduğu bağ, maneviyatın bir diğer temel boyutlarından biridir. Bu boyut, bireyin dinî inançları, ibadet pratikleri ve ruhsal bağlılığı ile şekillenir. Dini ritüeller, ibadetler ve kutsal metinlerin rehberliği, bireyin manevi gelişimine katkıda bulunur. Aynı zamanda bu boyut, bireyin dini topluluklara olan aidiyetini ve inanç sistemleriyle kurduğu ilişkiyi de içerir. Manevi Deneyim ise bireyin maneviyatı doğrudan yaşadığı ve içselleştirdiği deneyimlerdir. Bu, mistik deneyimler, farkındalık, derin iç huzur veya varoluşsal aydınlanma gibi farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Manevi deneyimler, bireyin hayatına yön vermesinde ve manevi kimliğinin güçlenmesinde önemli bir rol oynar. Son olarak sosyal boyut, maneviyatın sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal bir yönü

olduğu kabul edilir. Birey, manevi değerlerini toplum içinde paylaşır, manevi destek mekanizmalarına katılır ve manevi topluluklarla etkileşim kurar. Aile, arkadaşlar ve dini cemaatler gibi sosyal yapılar, bireyin manevi gelişimine katkıda bulunur. Bu boyut, bireyin topluma yönelik şefkat, dayanışma ve yardımseverlik gibi değerler gelişirmesini de kapsar. Sonuç olarak yapılan bu değerlendirme, maneviyatın bireyin düşünsel, duygusal ve sosyal dünyasında çok boyutlu bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

2. YÖNTEM

Bu bölüm, araştırmanın yöntemine ilişkin bir içeriği sunmakta olup bölüm içinde araştırmanın modeli, araştırmanın örneklemini oluşturan katılımcılara ait demografik bilgiler, veri toplama araçları ve verilerin analiz yöntemine ilişkin bilgi yer almaktadır.

2.1. Araştırmanın Modeli

Bilimsel bir araştırmada, verilerin toplanması ve amacına uygun şekilde analiz edilebilmesi için ilk ve temel adım, araştırma modelinin oluşturulmasıdır. Araştırma modelinin doğru bir şekilde belirlenmesi, çalışmanın verimliliği ve geçerliliği açısından büyük önem taşır. Uygun bir araştırma modeli, verilerin etkili bir biçimde toplanmasına, doğru bir şekilde analiz edilmesine ve güvenilir sonuçların elde edilmesine olanak sağlar. Bu aşama, çalışmanın tüm sürecinin sağlıklı bir şekilde ilerlemesi için temel bir yapı taşı oluşturur (Karasar, 2007). Psikoloji ve ilahiyat öğrencilerinin maneviyat düzeylerinin manevi danışmanlığa yönelik tutumunu inceleyen bu araştırma, nicel araştırma desenlerinden genel tarama modelinin alt türü olan ilişkisel tarama modeli ile yapılmıştır. İlişkisel araştırma modeli ile değişkenler arasındaki ilişkileri Maneviyat Ölçeği ve Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutum Ölçeği ile ilişkinin düzeyinin belirlenmesine ve muhtemel sonuçların tahmin edilmesine çalışılmıştır.

2.2. Örneklem

Maneviyat düzeyleri ve manevi danışmanlık ve rehberlik algısını ele alan bu araştırmanın evreni İlahiyat ve Psikoloji bölümlerinde okuyan öğrencilerden oluşmaktadır. Araştırmanın evrenini Mardin Artuklu Üniversitesinde okuyan manevi danışmanlık ile yakından ilişkili olan psikoloji (N=169) ve ilahiyat (N=327) alanında eğitim gören öğrenciler (N=496) oluşturmuştur (tablo 2). Örneklem seçim yöntemine gidilmeyip tüm öğrencilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Mardin Artuklu Üniversitesindeki bu örneklemde Edebiyat Fakültesi ve İslami İlimler Fakültesinde öğrenim gören 164 erkek ve 332 kadın olmak üzere toplam 496 üniversite lisans öğrencisi üzerinden bir alan araştırması yapılarak bir sonuca varılmaya çalışılmıştır (tablo 1).

Kişisel bilgi formunda demografik özellikleri belirlemek amacıyla sorulan sorulara verilen cevaplar doğrultusunda, örneklemin demografik yapısını yansıtan veriler elde edilmiştir. Bu veriler, örneklem grubunun özelliklerini daha anlaşılır ve görsel olarak ifade edebilmek için tablo halinde sunulmuştur.

Tablo 2.1: Cinsiyete Göre Dağılım		
Cinsiyet	N	%
Kadın	332	66,9
Erkek	164	33,1
Toplam	496	100

Tablo 2.2: Bölümlere Göre Dağılım		
Bölüm	N	%
Psikoloji	169	34,1
İlahiyat	327	65,9
Toplam	496	100

2.3. Veri Toplama Araçları

Veri toplama aracı olarak ‘Kişisel Bilgi Formu’, ‘Maneviyat Ölçeği’ (Şirin, 2018) ve ‘Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutum Ölçeği’ (Altundağ, 2022) kullanılmış ve katılımcıların maneviyat düzeyleri ve manevi danışmanlığa yönelik tutumları arasındaki ilişki incelenmiştir.

1.3.1. Kişisel bilgi formu

Katılımcıların cinsiyet, yaş, bölüm ve sınıf gibi değişkenlerini kapsamaktadır. Bu form araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır.

2.3.2. Maneviyat Ölçeği

Maneviyat Ölçeği, insan maneviyatının çeşitli boyutlarını değerlendirmeye ilişkin gençlere ve yetişkinlere yönelik geliştirilmiş bir ölçek olup Şirin (2018) tarafından geliştirilmiştir. Ölçeğin yapı geçerliliğini tespit için açımlayıcı ve doğrulayıcı

faktör analizi yapılmıştır. Bunun sonucunda KMO değeri 0.93 bulunmuştur. Cronbach Alpha değeri 0.90 olarak bulunmuştur. Bu da ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir. Ölçeğin kapsam geçerliğini tespit etmek amacı ile Lawshe tekniği kullanılmıştır.

Maneviyat ölçeğinin yedi alt boyutu bulunmaktadır. Bu alt boyutlar ve madde numaraları şu şekildedir: Manevi Başa Çıkma: 9, 12, 20, 21, 23, Aşknlık: 19, 22, Manevi Yaşantı: 3, 11, 24, 25, 27, Anlam Arayışı: 7, 14, 15, 17, Manevi Hoşnutluk: 6, 8*, 13*, 26*, Bağlantı: 1, 2, 4, 18, Tabiatla Uyum: 5, 10, 16 numaralı maddeleri içermektedir. Maneviyat ölçeği alt boyutlarının Cronbach Alpha güvenilirlik katsayısı değerleri; Manevi Başa Çıkma: 0,869, Aşknlık: 0,502, Manevi Yaşantı: 0,808, Anlam Arayışı: 0,706, Manevi hoşnutluk: 0,689, Bağlantı: 0,800, Tabiatla Uyum: 0,547 şeklinde tespit edilmiştir.

Maneviyat Ölçeği, toplam 27 maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerden 3'ü olumsuz (8, 13, 26. maddeler), 24'ü olumlu (1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 10, 11, 12, 14, 15, 16, 17, 18,19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 27. maddeler) maddelerdir. Ölçek 5'li likert tipinde hazırlanmıştır. Ölçek 7 alt boyuttan oluşmaktadır. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 135, en düşük puan 27'dir. Ölçekten alınan puanın yüksek olması kişide maneviyat düzeyinin yüksek olduğu, düşük puan alınması ise maneviyat düzeyinin düşük olduğu anlamına gelmektedir (Şahin, 2023). Bu çalışmada da Maneviyat güvenilirlik alfa katsayısı $\alpha=0.968$, Manevi başa çıkma güvenilirlik alfa katsayısı $\alpha=0.794$, Aşknlık güvenilirlik alfa katsayısı $\alpha=0.877$, Manevi yaşantı güvenilirlik alfa katsayısı $\alpha=0.800$, Anlam arayışı güvenilirlik alfa katsayısı $\alpha=0.773$, Manevi hoşnutluk güvenilirlik alfa katsayısı $\alpha=0.723$, Bağlantı güvenilirlik alfa katsayısı $\alpha=0.812$ şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Tabiata uyum güvenilirlik alfa katsayısı $\alpha=0.793$ şeklinde olduğu tespit edilmiştir. Bu ölçeklerin güvenilirlik alfa katsayısının yüksek seviyede güvenilir olduğunu söylemek mümkündür.

2.3.3. Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutum Ölçeği

Bu ölçek bireylerin manevi danışmanlık ve rehberliğe yönelik tutumlarını ölçmeye yaramaktadır. Ölçek beşli likert tipi olarak 17 maddeden ve tek boyuttan oluşmaktadır. Ölçeğin güvenilirliğini tespit etmeye yönelik yapılan ilk ölçüm Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı olmuştur. İç tutarlılık katsayısının yüksek oluşu ölçek maddelerinin homojen olduğunu ve maddeler arasında yüksek ilişki olduğunu

göstermektedir. Diğer bir ifadeyle iç tutarlılık katsayısının yüksekliği maddelerinin birbirleriyle tutarlı olduğu anlamına gelmektedir. Çalışmada Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0,98 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde ölçüm sonuçlarının geçerli ve güvenilir olduğu söylenebilir. Ölçekte ters puanlanan madde yoktur. Puanlar 17 ile 85 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan puanların yüksekliği Manevi danışmanlığa yönelik pozitif tutumun göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Ölçme aracından alınan puanların yüksekliği Manevi danışmanlığa yönelik pozitif bir tutumun göstergesi olarak kabul edilmektedir (Altundağ, 2022). Bu çalışmada da Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı 0,89 olarak hesaplanmıştır.

2.4. Veri Toplama Süreci

Çalışmanın verileri, 2024 yılında Mardin Artuklu üniversitesinde okuyan psikoloji ve ilahiyat öğrencilerine ölçeklerin uygulanması sonucu elde edilen bilgilerden oluşmaktadır. Çalışma kapsamında psikoloji ve ilahiyat öğrencilerine; Katılımcı bilgi formu, Maneviyat Ölçeği, Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutum Ölçeği uygulanmıştır.

Veri toplanma sürecinde ilk olarak Mardin Artuklu Üniversitesi Etik Kurulu'ndan araştırmanın yürütülebilmesi için 15.10.2024 tarihli ve 2021/8-13 sayılı 55 karar ile gerekli izin alınmıştır. Araştırmada öncelikle katılımcılara gönüllü onam formu sunulmuştur. Bu formda, araştırmanın etik kurul onayı aldığı, çalışmanın amacı, katılımın gönüllülük esasına dayandığı ve katılımcılara ait verilerin gizli tutulacağı konularında bilgilendirme yapılmıştır. Anket uygulamasında kullanılan onam formu, araştırmanın amacı ile kullanılan ölçeklerin içeriğini ayrıntılı ve anlaşılır bir şekilde açıklamıştır. Ayrıca, anket maddelerinin doğru ya da yanlış cevabının bulunmadığı belirtilmiş; çalışmanın sağlıklı yürütülebilmesi için katılımcıların tüm soruları samimi ve eksiksiz yanıtlamalarının önemi vurgulanmıştır. Çalışmanın psikoloji ve ilahiyat öğrencilerine yönelik olduğu ifade edilerek katılımın tamamen gönüllülük esasına dayandığı katılımcılara hatırlatılmıştır. Bunun yanı sıra, anket sırasında herhangi bir sebeple rahatsızlık duyulması halinde katılımcıların istediği zaman çalışmadan çekilme hakkına sahip olduğu açıkça belirtilmiştir. Katılımcı bireylerin onam formunu doldurduktan sonra ölçekteki soruları yanıtlamaya başlaması sağlanmıştır. Araştırma İslami İlimler ve Edebiyat Fakültelerinde yürütülmüştür. Anketler katılımcılara sınıf ortamında uygulanmıştır. Anket uygulaması 10-15 dakika sürmüş, uygulama sırasında

katılımcılarda anketlerin doldurulması hususunda ciddi bir kaygı ve itiraz gözlenmemiştir.

2.5. Veri Analizi

Araştırmamızda, katılımcıların eğitim gördükleri bölümlerin, yanı sıra cinsiyet gibi değişkenlerin, manevi danışmanlık algı düzeylerinde anlamlı bir farklılık oluşturacak şekilde etki edip etmediği SPSS kullanılarak tek yönlü varyans analizi (one-way ANOVA) ile yapılmıştır. Bunun yanı sıra veriler t testi, Pearson korelasyon katsayısı ve Basit Doğrusal Regresyon ile analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Bu çalışma, Mardin Artuklu Üniversitesinde okuyan psikoloji ve ilahiyat öğrencilerinin maneviyat düzeylerinin manevi danışmanlığa yönelik tutumları ve ilişkili faktörlerin belirlenmesi amacıyla 496 birey üzerinde yürütülmüştür. Çalışmanın bu bölümünde, psikoloji ve ilahiyat öğrencileri ile ilgili genel bilgiler, cinsiyet dağılımları, sınıf düzeyleri, maneviyata yönelik tutumları, manevi danışmanlığa yönelik tutumları, maneviyat düzeylerinin manevi danışmanlığı nasıl etkilediği ile ilgili veriler yer almaktadır.

3.1. Katılımcıların Genel Bilgileri

Araştırmaya ortalama yaşları $23,3 \pm 5,18$ yıl olan %66,9 kadın, %33,1 erkek olmak üzere toplam 469 birey dâhil edilmiştir. Tablo 3.1 İncelendiğinde örneklem grubundaki kadın öğrencilerin (%66,9) sayıca erkek öğrencilerden (%33,1) fazla olduğu dikkat çekmektedir. Katılımcıların büyük çoğunluğu ilahiyat (%65,9) öğrencisi olup psikoloji (%34,1) öğrencilerinden sayıca fazla olduğu görülmektedir. Bunun nedeni üniversitede bulunan ilahiyat öğrencilerinin psikoloji öğrencilerinden sayıca fazla olmasıdır. Örneklem alınan öğrencilerin sınıf düzeyleri oranı ise en fazla 3. sınıf öğrencilerinden (%31,5), en düşük ise 1. Sınıf öğrencilerinden (%18,3) oluşmaktadır.

Tablo 3.1. Katılımcılar ile ilgili genel bilgiler

Katılımcılar ile İlgili Genel Bilgiler	N	%
Cinsiyet		
Kadın	332	66,9
Erkek	164	33,1
Bölüm		
Psikoloji	169	34,1
İlahiyat	327	65,9
Sınıf Düzeyi		
1. Sınıf	91	18,3
2. Sınıf	139	28,0
3. Sınıf	156	31,5
4. Sınıf	110	22,2
Toplam	496	100,0
Yaş (yıl) ($X \pm SD$)	23,3$\pm$5,18	

3.2. Cinsiyet ve Bölüm Değişkenlerine İlişkin Bulgular

Araştırmaya dahil edilen öğrencilerin ortalama MDR tutumları ($69,8 \pm 13,5$) puan, maneviyat ($107,1 \pm 15,5$) puan olarak bulunmuştur. Çalışma grubundaki öğrencilerin MDR tutumları düzeylerine ilişkin puanlarına bakıldığında kız öğrencilerin puanlarının ($70,4 \pm 13,1$) erkek öğrencilerin puanlarından ($68,6 \pm 14,2$) yüksek olduğu görülmektedir. Ancak bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir. Çalışma grubundaki kız öğrencilerinin maneviyat düzeylerine ilişkin puanları ($108,7 \pm 13,8$) erkek öğrencilerin puanlarına göre ($104,0 \pm 18,2$) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 3.2).

Tablo 3.2. Manevi Danışmanlık Tutum ve Maneviyat Ölçekleri ile Bazı Değişkenlerin T Testi ile Karşılaştırılması

Değişkenler	MDR tutum	Maneviyat
Cinsiyet		
Kadın	70,4±13,1	108,7±13,8
Erkek	68,6±14,2	104,0 ±18,2
P	0,283	<0,003*
t	1,352	3,144
Bölüm		
Psikoloji	64,7±15,4	100,4±17,9
İlahiyat	72,5±11,6	110,6±12,7
P	<0,000*	<0,000*
t	-6,302	-7,341
Toplam	69,8±13,5	107,1±15,5
Sınıf		
1. Sınıf	108,8242	71,5604
2. Sınıf	105,5683	69,4964
3. Sınıf	108,5513	71,0449
4. Sınıf	105,6273	67,0455
Toplam	107,1169	69,8185

*p<0,0

Çalışma grubundaki öğrencilerin MDR tutumları düzeylerine bakıldığında ilahiyat öğrencilerin puanlarının ($72,5 \pm 11,6$) psikoloji öğrencilerinin puanlarına göre ($64,7 \pm 15,4$) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir. Öğrencilerin maneviyat düzeylerine bakıldığında ilahiyat öğrencilerinin puanlarının ($110,6 \pm 12,7$) psikoloji öğrencilerinin puanlarına göre ($100,4 \pm 17,9$) istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamındaki üniversite öğrencilerinin Maneviyat, MDR ve alt boyutlarının okudukları sınıflara göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) uygulanmış ve anlamlı derecede bir farklılığın çıkmadığı görülmüştür.

Tablo 3.3. Sınıflara Göre Maneviyat ve MDR Tutum Puanları ANOVA Testi Sonuçları

		Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	Df	F	P
Maneviyat	Gruplar arası	1163,622	387,874	3	1,620	,184
	Gruplar içi	117793,595	239,418	492		
	Toplam	118957,218		495		
MDR tutum	Gruplar arası	1371,045	457,015	3	2,528	,057
	Gruplar içi	88936,624	180,765	492		
	Toplam	90307,669		495		

*P<,05

Tablo 3.3.'e bakıldığında öğrencilerin okudukları sınıflara göre maneviyat ve MDR düzeylerinin durumlarını belirlemek amacıyla kullanılan ANOVA testi sonuçlarına göre maneviyat ve MDR toplam puanları ile tüm alt boyutlarında sınıf değişkeni anlamlı bir farklılık yaratmamıştır (p<,05).

3.4. Maneviyat ve Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutum Arasındaki İlişkiye Ait Pearson Momentler Çarpımı Korelasyon Analizi Sonuçları

Araştırmanın temel amaçlarından biri olan maneviyat ve MDR arasındaki ilişkinin saptanması amacıyla basit korelasyon analizi yapılmıştır. Ölçeklerin toplam puanlarının birbirleri ile ve manevi başa çıkma, aşkınlık, manevi hoşnutluk, anlam arayışı, bağlantı, tabiata uyum, manevi yaşantı sayısı arasındaki korelasyonlar Tablo 3.6'da verilmiştir. Buna göre maneviyat ve MDR arasında (r=,420, p<.01) önem düzeyinde pozitif yönlü bir ilişki ortaya çıkmıştır.

Tablo 3.4. Ölçek Toplam ile Alt Boyut Puanları Korelasyonları

Değişken		1	2	3	4	5	6	7	8	9
1.Manevi başa çıkma	R	1								
2.Aşkınlık	R	,600*	1							
3.Manevi hoşnutluk	R	,203*	,134*	1						
4.Anlam arayışı	R	,579*	,463*	,136*	1					
5.Bağlantı	R	,646*	,606*	,066	,502*	1				
6.Tabiata uyum	R	,438*	,277*	,034	,379*	,330*	1			
7.Manevi yaşantı	R	,731*	,469*	,053	,480*	,565*	,469*	1		
8.Maneviyat toplam	R	,890*	,668*	,329*	,714*	,748*	,605*	,836*	1	
9.MDR toplam	R	,397*	,356*	,072	,286*	,314*	,165*	,412*	,420*	1

* p<0,05

** p<0,01

Tablo 3.4. incelendiğinde; Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutum Ölçeği ile Maneviyat Ölçeği ($p=0.000<0.05$; $r=0.420$) arasında pozitif yönlü korelasyon bulunmaktadır. MDR tutum ile manevi başa çıkma ($p<0.01$; $r=0.397$), aşkınlık ($p=0.000<0.05$; $r=0.356$), anlam arayışı ($p=0.000<0.05$; $r=0.286$), bağlantı ($p=0.000<0.05$; $r=0.314$), tabiata uyum ($p=0.000<0.05$; $r=0.165$), manevi yaşantı ($p=0.000<0.05$; $r=0.412$), arasında pozitif yönlü korelasyon bulunmaktadır. Manevi hoşnutluk ($p=0.000<0.05$; $r=0.072$) ile anlamlı bir ilişki yoktur.

Maneviyyat ile manevi başa çıkma ($p=0.000<0.05$; $r=0.890$), aşkınlık ($p=0.000<0.05$; $r=0.668$), manevi hoşnutluk ($p=0.000<0.05$; $r=0.329$), anlam arayışı ($p=0.000<0.05$; $r=0.748$), bağlantı ($p=0.000<0.05$; $r=0.748$), tabiatla uyum ($p=0.000<0.05$; $r=0.605$), manevi yaşantı ($p=0.000<0.05$; $r=0.836$), arasında pozitif yönlü korelasyon bulunmaktadır.

3.6. Maneviyat Düzeyi ve Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutuma İlişkin Regresyon Analizi

Psikoloji ve İlahiyat öğrencilerinin maneviyatlarının MDR tutumları üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla regresyon analizi yapılmış ve aşağıdaki tabloda belirtilen bulgulara ulaşılmıştır.

Tablo 3.5. Düzeyi ve MDR Tutuma İlişkin Regresyon Analizi			
Boyut	B	SH	B
Maneviyat (Bağımlı Değişken)	30.614	3.850	
MDR Tutum	.366	.036	.420*
R ²	.176		
F	105.84		
*p<.001			

Yapılan regresyon analizi sonucunda kurulan modelin genel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur (F=105.84; p<.001). Maneviyatın, manevi danışmanlığa yönelik tutum düzeyi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüştür (β =.420; p<.001). Buna göre manevi danışmanlığa yönelik tutum; maneviyattan %17.6 düzeyinde etkilenmektedir.

4. TARTIşMA

Bu bölümde, literatür taraması yapılmış ve maneviyat ile manevi danışmanlığa yönelik tutuma ilişkin elde edilen araştırma bulgularının sonuçlarına yer verilmiştir. Elde edilen bulgular doğrultusunda, literatürdeki önceki çalışmalar incelenerek konu tartışılmıştır.

Bu çalışmada manevi danışmanlığa yönelik tutum ve maneviyat ilişkisi tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra cinsiyet, yaş, bölüm ve maneviyat düzeyleri değişkenleri açısından manevi danışmanlığa yönelik tutum ve maneviyat arasında anlamlı bir farklılık olup olmadığı ele alınmıştır. Araştırma da genel olarak psikoloji ve ilahiyat öğrencilerinin maneviyat düzeylerinin de manevi danışmanlığa yönelik tutumlarının da yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmada öğrencilerin maneviyat düzeylerinin ve MDR tutumlarının yüksek olması, insanın varlığından bu yana, ilahi bir güce inanma ve kendisinden daha üstün bir varlığa sığınma ihtiyacı, doğal bir sonuç olarak açıklanabilir. Bu durum, bireylerin manevi arayışlarının ve içsel huzur arzusunun bir yansıması olarak değerlendirilebilir (Cirhinlioğlu, 2014; Çelimli ve Tozlu Güldal, 2016). Yaşamın belirsizlikleri, bireyin çaresizlik hissi, insanın sonluluğunun farkında olması, anne-baba-çocuk ilişkileri, varoluşsal kaygılar ve korkular, bağlanma arzusu, dayanışma ihtiyacı ve kimlik oluşturma süreçleri, bireylerin manevi ve dini yönelimlerini şekillendiren temel psikolojik dinamikler arasında yer almaktadır (Ok, 2007). Din psikolojisi alanındaki birçok kuram, bireylerin dini inanç ve manevi eğilimlerini yalnızca kültürel veya geleneksel bir aktarım sürecinin sonucu olarak değil, aynı zamanda psikolojik bir ihtiyaç olarak da ele almaktadır. Frankl'ın (2021) 'Anlam Arayışı' kitabında bireyler, yaşamın kaçınılmaz olarak içerdii belirsizlikler ve acılar karşısında anlam arayışına yönelirler. Özellikle travmatik deneyimler yaşayan bireylerin bu süreci anlamlandırma ihtiyacının arttığını ve bu noktada maneviyatın önemli bir baş etme mekanizması sunduğunu ifade edilmektedir. Aynı şekilde, Erikson'un Psikososyal Gelişim Kuramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, kimlik oluşturma sürecinde olan bireylerin, özellikle ergenlik ve erken yetişkinlik döneminde, manevi ve dini yönelimlere daha fazla eğilim gösterdikleri söylenebilir. Kimlik gelişimi sürecinde olan bireyler, kendilerine bir anlam ve aidiyet duygusu kazandıran dini inanç sistemlerine

yönelebilirler (Bartoli, 2001). Bağlanma teorisi açısından ele alındığında ise, bireylerin çocukluk döneminde ebeveynleriyle kurdukları bağlanma stilleri, ilerleyen süreçte onların dini inançlarını nasıl şekillendireceğini belirleyebilmektedir. Güvenli bağlanma stiline sahip bireyler, dini inançlarını sevgi ve huzur veren bir kaynak olarak görme eğilimindeyken, kaygılı veya kaçınan bağlanma stiline sahip bireyler, dini inanışlarını bazen korkuya dayalı, bazen de bir kaçış mekanizması olarak deneyimleyebilirler (Kirkpatrick, 2005). Tüm bu faktörler, bireylerin manevi yönelimlerinin yalnızca kişisel tercihlerden ibaret olmadığını, aksine, psikolojik, sosyolojik ve gelişimsel dinamiklerin bir sonucu olarak şekillendiğini göstermektedir. Dolayısıyla, bireylerin dini inanç ve manevi eğilimleri, yaşamın anlamını arama, psikolojik güvenlik ihtiyacı, sosyal bağ kurma arzusu ve kimlik oluşturma süreciyle yakından ilişkilidir.

4.1. Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutum ve Maneviyat Arasında Yapılan Korelasyon ve Regresyon Analizine İlişkin Tartışma

Manevi danışmanlığa yönelik tutum ve maneviyat arasında yapılan Korelasyon analizi sonucuna göre; manevi danışmanlığa yönelik tutum ile maneviyat arasında istatistiksel açıdan pozitif yönlü korelasyon bulunmuştur. Maneviyat ile manevi danışmanlığa yönelik tutum arasında olumlu bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, bireylerin manevi eğilimlerinin, danışmanlık süreçlerine bakış açılarını etkileyen önemli bir unsur olduğunu göstermektedir. Maneviyatın hayatın anlamlandırılmasında önemli bir yer tuttuğu ve bireylerin manevi destek arayışında belirleyici bir faktör olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuç, manevi danışmanlık alanındaki uzmanlar için değerli bir çıkarım sunmaktadır: Danışmanlık hizmetlerinin verimli olabilmesi adına, bireylerin manevi yönelimlerinin göz önünde bulundurulması gerektiği söylenebilir. Konu ile ilgili literatüre bakıldığında ise son yıllarda, manevi yönelimli psikoterapilerin etkinliğini değerlendiren meta analiz çalışmalarının arttığı tespit edilmiştir. (Worthington vd., 2011; Hook vd., 2019). Örneğin, Hook ve arkadaşları (2019), psikolojik danışma ve psikoterapinin danışanların manevi değerlerine göre uyarlanmasının etkisini incelemiş ve bu uyarlanmanın alternatif psikoterapilere kıyasla danışanların psikolojik ve manevi işlevlerinde daha fazla iyileşme sağladığını tespit etmiştir. Akademik literatür, sağlıklı yaşam modelleri, akreditasyon standartları, tanı ölçütleri ve maneviyat konularında genellikle danışanın sağlığı, iyi oluşu ve gelişimine odaklanmaktadır. Bununla birlikte, danışmanlar ve danışman adaylarının manevi yaşantılarının da dikkate alınması gerektiği ileri

sürülmektedir. Araştırmalar, ruh sağlığı profesyonelleri için maneviyatın önemli bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır (Shafranske & Malony, 1990; Cashwell vd., 2007; Plumb, 2011). Bu bulgular bize maneviyat düzeyinin manevi danışmanlığa bakışı olumlu yönde desteklediğini göstermektedir.

Manevi danışmanlığa yönelik tutum ve maneviyat arasında yapılan Regresyon analizi sonucuna göre ise; kurulan modelin genel olarak anlamlı olduğu bulunmuştur ($F=105.84$; $p<.001$). Maneviyatın, manevi danışmanlığa yönelik tutum düzeyi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin olduğu görülmüştür ($\beta=.420$; $p<.001$). Buna göre manevi danışmanlığa yönelik tutum; maneviyattan %17.6 düzeyinde etkilenebilir. Elde edilen bulgular, maneviyatın manevi danışmanlığa yönelik tutum üzerinde anlamlı bir etkisi olduğunu ortaya koymuştur. Bu bulgu, literatürdeki benzer çalışmalarla paralellik göstermektedir. Özellikle manevi danışmanlık alanında yapılan araştırmalar, bireylerin maneviyat düzeylerinin, bu alandaki tutumlarını şekillendirdiğini belirtmektedir. Bu maneviyatın sadece bireysel bir değer değil, aynı zamanda manevi destek arayışında ve danışmanlık süreçlerinde de önemli bir etken olduğunu gösterir. Öğrencilerin maneviyat düzeyleri arttıkça, manevi danışmanlık hizmetlerine yönelik tutumları da olumlu yönde şekillenmektedir. Bu bulgular, özellikle psikolojik ve dini danışmanlık alanlarında daha bütüncül bir yaklaşım benimsenmesini ve maneviyatın bu süreçlerde dikkate alınmasını teşvik etmektedir. Amerikan Psikoloji Derneği'nin psikologlarla gerçekleştirdiği bir araştırmaya göre, Amerika'da görev yapan psikologların danışanlarının %60'ının, sorunlarını ifade ederken manevi boyutla ilgili açıklamalarda bulundukları tespit edilmiştir. Araştırmaya katılan danışanların %72'si ise, psikoterapi sürecinin çeşitli aşamalarında manevi boyutla ilgili ifadeler kullanmışlardır (Takmaz, 2015: 15). Manevi boyut, bireylerin yaşamın anlamını, sağlığın, hastalığın, acının, ağrının ve ölümün derin anlamlarını keşfetmelerinde önemli bir rehberlik sağlar. Bu boyut, bireyin varlık amacını sorgularken, kendini ve çevresini anlamlandırmasına yardımcı olur. Maneviyat, sadece duygusal ya da zihinsel bir deneyim değil, aynı zamanda bedensel ve ruhsal etkileşimi sağlayan ve bu iki düzeyi dengeleyen bütünsel bir güç olarak görülebilir. Bu nedenle, manevi yönelimler, bireylerin fiziksel sağlığından ruhsal iyilik haline kadar geniş bir etki alanına sahiptir. İnsan doğasının bir parçası olarak var olan manevi olgu, yalnızca dini bir boyut değil, aynı zamanda bireyin moral, motivasyon ve içsel denge bulma süreçlerini de içerir. Psikolojik danışma sürecine katılan bireyler, genellikle sadece zihinsel ve duygusal

sorunlarıyla değil, aynı zamanda manevi arayışları ve yaşamın anlamı hakkındaki sorularıyla da danışmana başvururlar. Bu durum, danışma sürecine benzersiz bir derinlik ve boyut katar, çünkü bireyler manevi düzeyde de destek arayışı içindedirler. Danışanların danışma sürecinde manevi ve ruhani yönlerini dile getirme ihtiyacı hissetmeleri, yalnızca bir psikolojik ihtiyaç değil, aynı zamanda kişinin varoluşsal bir ihtiyacıdır. İnsanlar, yaşamın karmaşıklığı, karşılaştıkları zorluklar ve varoluşsal kaygılarla yüzleşirken, bu süreçte manevi bir destek arayışında olurlar. Maneviyat, kişilerin stresle başa çıkmalarında, zor zamanlarda dayanma gücü bulmalarında ve kendilerini yeniden inşa etmelerinde önemli bir kaynak oluşturur. Bu sebeple, psikolojik ve manevi danışma süreçlerinde manevi boyutun göz önünde bulundurulması, bireylerin sadece ruhsal değil, aynı zamanda psikolojik iyilik hallerini de artırabilir. Maneviyat, bir kişinin içsel huzuru ve psikolojik bütünlüğü üzerinde derin etkiler yaratabilir ve bu da bireylerin yaşamlarına anlam katmalarına yardımcı olabilir (Kararımak, 2004, s.46). Son yıllarda psikoloji alanında yaşanan gelişmeler, bireylerin manevi ihtiyaçlarının giderek psikolojik yardım arayışlarının temel sebeplerinden biri haline geldiğini ortaya koymaktadır. Bireyler, yalnızca psikolojik rahatsızlıklar ya da duygusal sorunlarla değil, yaşamın anlamı ve manevi eksiklikler ile de danışmanlık hizmeti arayışına girmektedirler. Bu bağlamda, manevi danışmanlık ve psikoterapi süreçlerinin, bireyin sadece duygusal ve zihinsel değil, aynı zamanda ruhsal ihtiyaçlarına yönelik bütünsel bir yaklaşım sunması gerektiği giderek daha fazla kabul edilmektedir.

4.2. Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutum Düzeyinin Demografik Değişkenler Açısından İncelemesine İlişkin Tartışma

Araştırmanın; “Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutum düzeyinin cinsiyet değişkeni açısından anlamlı biçimde farklılaşmakta mıdır?” alt problemine ilişkin elde edilen bulgular ışığında çalışma grubundaki öğrencilerin MDR tutumları düzeylerine ilişkin puanlarına bakıldığında kız öğrencilerin puanlarının erkek öğrencilerin puanlarından yüksek olduğu görülmektedir. Ancak bu farklılık istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Araştırmanın; “Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutum düzeyinin bölüm değişkeni açısından anlamlı biçimde farklılaşmakta mıdır?” alt problemine ilişkin elde edilen bulgular ışığında

Araştırmanın; “Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutum düzeyinin bölüm değişkeni açısından anlamlı biçimde farklılaşmakta mıdır?” alt problemine ilişkin elde edilen bulgular ışığında çalışma grubundaki öğrencilerin MDR tutumları düzeylerine bakıldığında ilahiyat öğrencilerin puanlarının psikoloji öğrencilerinin puanlarına göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmektedir.

Tarih boyunca dinlerin ortak özelliklerinden biri, bireylere manevi destek sağlamak ve rehberlik etmektir. Bu bağlamda, din ve maneviyat ayrılmaz bir şekilde manevi rehberlikle iç içedir. Tüm dinlerde, özellikle de İslam’da, manevi rehberlik büyük bir öneme sahiptir. İslam tarihine bakıldığında, Peygamber Efendimiz döneminde mescit merkezli olan manevi rehberliğin, zamanla kütüphane, ev, medrese, tekke, ribat ve saray gibi mekânlarla birlikte giderek daha kurumsal bir yapıya kavuştuğu görülmektedir (Kılınçer, 2017). Aynı şekilde Batı’da dini bakım ve danışmanlık (pastoral care and counselling) ya da dini danışmanlık (pastoral counselling) 1900’lü yılların başlarında ortaya çıkmıştır. Manevi rehberlik ile klinik psikoloji arasında bir konumda yer alan bu danışmanlık türü, Hristiyan öğreti ve uygulamalarına dayanmaktadır. Din psikolojisi ile teolojik yaklaşımlar arasında bir köprü kuran dini danışmanlık, her iki alanın kaynak ve yöntemlerinden faydalanmaktadır. Hristiyan geleneğinde hastalara yönelik bakım ritüellerinden doğan bu anlayış, zamanla sistematik bir yapıya kavuşarak kurumsal bir nitelik kazanmıştır. (Şirin, 2004, s. 35; Özdoğan, 2006, s. 129; Altaş, 2016; Ok, 2008, s. 104; akt; Kılınçer, 2017). Pastoral/dini danışmanlığın öncüsü olarak kabul edilen Anton Boisen, psikolojik rahatsızlıkları nedeniyle hastanede yatan danışanların psikolojik sağaltımına yönelik, ilahiyat öğrencileriyle birlikte çeşitli çalışmalar yürütmüştür (Şirin, 2014). Din ve maneviyatın psikolojik rahatsızlıkların tedavisinde kullanımına yönelik araştırmalar ile din adamlarının daha etkili danışmanlık yapabilmek adına psikolojinin yöntem ve tekniklerini öğrenme çabaları, dini danışmanlık alanının sistemli bir şekilde gelişmesine katkıda bulunmuştur. Bulgular ve araştırmalardan yola çıkarak ilahiyat öğrencilerinin manevi danışmanlığa yönelik tutumunun daha pozitif yönde olduğu söylemek mümkündür.

Modern bir bilim dalı olarak psikoloji, 19. yüzyılın sonlarında Batı’da ortaya çıkıp gelişmiştir ve bu süreçte Batı’nın düşünce sistemi psikolojinin gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur (Ekşi vd., 2016). Psikoloji biliminin batı menşeli olması ve uzun yıllar din ve maneviyat konularına mesafeli olması Psikologların manevi

danışmanlık ve rehberliğe olan tutumunu olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Ancak Amerikan Psikologlar Derneği (APA) tarafından psikologlarla yürütülen bir araştırmada, Amerika'da terapiye gelen danışanların %60'ının bireysel deneyimlerini anlatırken manevi kavramları kullanarak kendilerini ifade ettikleri tespit edilmiştir (Takmaz, 2015). Bu bağlamda, ruh sağlığı uzmanlarının, danışanlarının dini ve manevi eğilimlerini göz ardı etmek ya da tanı ve tedavi sürecinden dışlamak yerine, bu alanda yeterlilik geliştirmeyi hedefleyen bir yaklaşım benimsemeleri gerektiği söylenebilir. Ülkemizde pilot uygulama olarak başlatılan MDR hizmetinde, psikolog ve psikiyatristlerin eğitim ve uygulama süreçlerinde aktif rol alarak ilgili diğer disiplinlerle işbirliği yapmaları, uygulamanın sağlıklı ve sürdürülebilir olması için büyük önem taşımaktadır. Manevi danışmanlık ve rehberlik (MDR) uzmanlarının, mesleki sınırlarını fark ederek, patolojik vakaları psikologlar ve psikiyatristlere yönlendirmeleri gerekmektedir. Aynı şekilde, psikologlar ve psikiyatristler de ihtiyaç duydukları durumlarda MDR uzmanlarına sevk yapmalıdırlar (Kılınçer, 2017).

Araştırmanın; “Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutum düzeyinin sınıf değişkeni açısından anlamlı biçimde farklılaşmakta mıdır?” alt problemine ilişkin elde edilen bulgular ışığında çalışmaya katılan kişilerin, sınıf değişkeni ile MDR tutumları düzeyleri arasında farklılık tespit edilmemiştir.

4.3. Maneviyat Düzeyinin Demografik Değişkenler Açısından İncelemesine İlişkin Tartışma

Araştırmanın bir diğer önemli bulgusu, cinsiyet ve bölüm değişkenlerine ilişkin farklılıklar olmuştur.

Araştırmanın; “Maneviyat cinsiyet değişkeni açısından anlamlı biçimde farklılaşmakta mıdır?” alt problemine ilişkin elde edilen sonuçlar ışığında katılımcıların, Maneviyat düzeyleri cinsiyete göre anlamlı bir biçimde farklılaşmaktadır. Cinsiyet olarak kadın cinsiyetine sahip olanların erkek cinsiyetine sahip olanlara göre maneviyatının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mert ve Topal (2018), Kalaycı (2019) üniversite öğrencileriyle, Çakır (2019) öğretmenlerle, Dursun (2019) evli ve bekâr yetişkin bireylerle, Masat (2018) kanser hastalarıyla yaptıkları çalışmalarda bu çalışma bulgularına benzer bir sonuç bulmuşlardır. Çalışmaya katılan kadın öğrencilerinin maneviyat düzeyleri erkek öğrencilerine göre daha yüksek bulunmuş ve anlamlı bulunmuş. Araştırmada cinsiyet değişkeni göz önünde bulundurularak yapılan

manevi yönelim düzeyleri karşılaştırmasında, kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek düzeyde manevi yönelime sahip oldukları tespit edilmiştir. Kadınların erkeklere göre daha yüksek manevi yönelim düzeylerine sahip olmaları, kadınların daha duygusal bir yapıya sahip olmaları ve ölçek maddelerinin büyük ölçüde hislerle ilgili olmasına bağlanabilir. Literatürde kadınların erkeklere kıyasla dine ve maneviyata daha fazla yönelim gösterdikleri sıkça rapor edilmiştir (Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014). Bu durum, çeşitli psikolojik, sosyokültürel ve biyolojik faktörlerin bir araya gelmesiyle açıklanabilir. Psikolojik açıdan, kadınların daha yüksek düzeyde empati, duyarlılık ve ilişkisel yönelime sahip olmaları, onların manevi ve dini inançlara daha açık olmalarına katkı sağlayabilir. Kadınların doğuştan gelen veya sosyal olarak öğrenilen bakım verici, eğitici, öğretici ve geliştirici rollerinin, birçok dini inanç sisteminde öne çıkan değerlerle örtüştüğü düşünülmektedir. Sosyokültürel açıdan, kadınların aile içinde ve toplumda üstlendikleri rollerin, dini ve manevi yönelimleri destekleyici nitelikte olduğu görülmektedir. Geleneksel olarak, kadınlar çocuk yetiştirme, aile içi değerleri koruma ve kuşaklar arası kültürel aktarımı sağlama gibi görevlerle ilişkilendirilmiştir (Okumuş, 2019). Bu bağlamda, kadınların maneviyatı, çocukların ahlaki gelişimini destekleyen ve toplumsal normları pekiştiren bir unsur olarak görmeleri, dini yönelimlerini artırıcı bir etken olabilir. Ayrıca, birçok toplumda kadınlardan beklenen rol modelleri arasında uyumlu, fedakâr ve sorumluluk sahibi olmaları vurgulanırken, dinin de bu tür erdemleri teşvik etmesi kadınların dini değerlere daha fazla bağlanmasını sağlayabilir. Biyolojik ve psikolojik stres faktörleri açısından, araştırmalar kadınların erkeklere kıyasla daha yüksek düzeyde stres, kaygı ve duygusal dalgalanmalar yaşayabildiklerini göstermektedir. Kadınların, stresle başa çıkma mekanizmaları arasında, dini ve manevi uygulamaların önemli bir yer tuttuğu belirtilmektedir. Özellikle belirsizlik ve zorluklarla baş etme sürecinde, manevi inançlar kadınlar için bir tür psikolojik sığınak sağlayabilir. Başa çıkma stratejileri açısından bakıldığında, kadınların dini pratikleri ve manevi ritüelleri, duygusal rahatlama, içsel huzur ve dayanıklılığı artırma aracı olarak daha fazla kullandıkları bildirilmektedir. Ayrıca, yapılan çalışmalar, kadınların dua, ibadet ve dini pratiklere katılım oranlarının erkeklerden daha yüksek olduğunu ve manevi danışmanlık gibi destekleyici mekanizmalara daha fazla yöneldiklerini ortaya koymaktadır. Sosyal destek teorisi bağlamında ele alındığında, kadınların manevi topluluklarla daha sıkı sosyal bağlar kurdukları ve bu bağların psikolojik iyi oluşlarını artırdığı söylenebilir (Okumuş, 2013). Sonuç olarak, kadınların dini ve manevi yönelimlerinin erkeklerden daha yüksek olmasının çok yönlü bir temeli bulunmaktadır.

Kadınların geleneksel bakım verici ve eğitici rollerinin dinle uyumlu olması, stresle başa çıkma mekanizmalarında maneviyatın önemli bir yer tutması ve sosyal destek sistemlerinde dini topluluklarla kurdukları güçlü bağlar, onların dini yaşantıya daha fazla yönelmelerinde etkili olabilir (Cirhinlioğlu, 2014).

Araştırmanın; “Maneviyat bölüm değişkeni açısından anlamlı biçimde farklılaşmakta mıdır?” alt problemine ilişkin elde edilen sonuçlar ışığında katılımcıların, bölüm farklarına ilişkin bulguları ise anlamlı çıkmıştır. İlahiyat öğrencilerinin maneviyat düzeyleri, psikoloji öğrencilerinden anlamlı derecede daha yüksektir. Bu sonuç, ilahiyat eğitiminde maneviyatın daha fazla ön plana çıktığını ve öğrencilerin bu konuya daha fazla önem vermesiyle ilişkilendirilebilir. İlahiyat eğitimi, öğrencilere dini değerler, manevi sorumluluklar ve insan psikolojisi arasındaki ilişkiyi derinlemesine anlama fırsatı sunmaktadır. Bu bağlamda, ilahiyat öğrencilerinin manevi danışmanlık süreçlerine daha açık ve ilgili olmaları beklenebilir. Alanyazın incelendiğinde, danışmanların mesleki eğitim süreçlerinde manevi konulara yaklaşım konusunda çeşitli çekinceler taşıdıkları ve bu durumun manevi konuların danışma sürecine dahil edilmesini zorlaştırdığı görülmektedir. Öncelikle, birçok danışman, manevi ve dini konuların geleneksel olarak din adamlarının uzmanlık alanı olarak kabul edilmesi nedeniyle, bu konulara müdahil olmanın kendi mesleki sınırlarını aşabileceği yönünde bir algıya sahiptir. Bu algı, özellikle seküler eğitim almış danışmanlar arasında daha yaygın olup, dinî ve manevi konuların psikoterapötik süreçlerle entegre edilmesine mesafeli bir tutum sergilemelerine neden olabilmektedir. Bununla birlikte, danışmanların danışma sürecinde tarafsız ve nesnel kalmalarının vurgulanması, manevi konulara girmekten kaçınmalarına yol açan bir diğer etkidir (Koenig, 2004; Burke et al., 2005; Koenig et al., 2012; Gladding & Crockett, 2019 akt; Kasapoğlu, 2019). Mesleki etik ilkeler, danışmanın kişisel inançlarını danışma sürecine yansıtması gerektiğini vurgularken, bazı danışmanlar bu tarafsızlık ilkesini manevi meselelerden tamamen uzak durmak şeklinde yorumlayabilmektedir. Bu durum, özellikle danışanın maneviyatı veya dini inançları psikolojik iyi oluşu açısından önemli bir kaynak olsa bile, danışmanın bu konulara yeterince eğilmemesine yol açabilmektedir. Ayrıca Everts ve Agee’e (1995) göre danışmanların manevi konulara yönelik yeterli eğitim ve donanımına sahip olmadıklarını düşünmeleri, bu konuları ele almaktan çekinmelerine neden olabilmektedir. Birçok danışmanlık ve psikoterapi eğitimi programında, din ve maneviyat temalarına yeterince yer verilmemesi, danışmanların bu konular hakkında

profesyonel bir bakış açısı geliştirmelerini zorlaştırmaktadır. Bu eksiklik, danışmanların manevi konuları ele alırken kendilerini yetersiz hissetmelerine ve danışma sürecinde bu konulara daha az yer vermelerine sebep olabilmektedir. Bunların yanı sıra, danışmanların zaman yönetimi ve önceliklendirme kaygıları da manevi konuların danışma sürecinde ele alınmasını zorlaştırmaktadır. Manevi konular, bireyin dünya görüşü, değerler sistemi ve kimlik algısı gibi derinlemesine çalışılması gereken konularla yakından ilişkili olduğundan, bazı danışmanlar bu tür meseleleri danışma sürecine dahil etmenin zaman açısından verimliliği düşürebileceğini veya diğer danışma hedeflerinden sapmaya neden olabileceğini düşünebilmektedir. Son olarak, bazı danışmanlar, manevi konuların danışma sürecine dahil edilmesinin etik veya mesleki sınırları aşabileceği yönünde kaygılar taşımaktadır. Bu eğitim anlayışıyla yetişen danışmanların, manevi konuları ele almaya yönelik belirli ön kabuller edindikleri söylenebilir. Özellikle seküler terapötik yaklaşımları benimseyen danışmanlar, danışma sürecinde din ve maneviyatın yer almasının danışanın özgür düşünme kapasitesini etkileyebileceğini veya belirli dini inançların telkin edilmesi gibi bir risk oluşturabileceğini düşünebilmektedir. Tüm bu faktörler göz önüne alındığında, danışmanların mesleki eğitim süreçlerinde manevi konulara nasıl yaklaşacakları konusunda yeterli yönlendirme alamamaları, bu konuları danışma sürecine entegre etmelerinin önündeki temel engellerden biri olarak öne çıkmaktadır.

Türkiye'de psikolojik danışmanlıkta maneviyatın rolü üzerine yapılan araştırmalar, oldukça sınırlı bir alanda yoğunlaşmaktadır. Bu durum hem akademik hem de pratik düzeyde, maneviyatın psikolojik danışma süreçlerine entegrasyonu konusunda önemli bir eksiklik olduğunu göstermektedir. Nitekim Yaman (2019), yaptığı çalışmasında ruh sağlığı uzmanlarının inançlı olmalarına rağmen, maneviyatla ilgili kavramlara danışmanlık sürecinde mesafeli yaklaştıkları sonucuna ulaşmıştır. Bu bulgu, Türkiye'de ruh sağlığı alanında çalışan uzmanların çeşitli sebeplerle din ve maneviyat konularına danışmanlık süreçlerinde mesafeli yaklaştıkları inancını güçlendirmektedir. Ayrıca, çeşitli faktörlerin etkisiyle, özellikle dini inançların ve manevi değerlerin danışmanlık sürecine dahil edilmesi genellikle uygun görülmemektedir. Bu bağlamda, Kararımak (2004) tarafından ifade edilen görüşe göre, Türkiye'de psikolojik danışmanların, manevi yönelimleri dikkate almayı genellikle sınırlı bir şekilde ele aldıkları ve dini inançların danışma sürecine katılımının yeterince sağlanmadığı söylenebilir. Ancak, bu durumun değişmesi, ruh sağlığı alanında çalışan uzmanlar için

bir gereklilik haline gelmektedir. Son yıllarda bireylerin manevi ihtiyaçlarının, psikolojik destek sürecinde daha fazla önem kazandığına dair artan bir farkındalık söz konusudur. Özellikle günümüz toplumunda manevi ve dini temaların, bireylerin yaşamlarını derinlemesine etkileyen unsurlar olarak ön plana çıkması, danışmanların bu konuları dikkate almasını daha da önemli hale getirmektedir. Din ve maneviyat, sadece bireylerin inanç sistemleri olarak değil, aynı zamanda kültürel kimliklerinin, ahlaki değerlerinin ve toplumsal aidiyet duygularının önemli bir parçasıdır. Bu nedenle, Türkiye gibi dini ve manevi değerlerin toplumsal yapıyı şekillendiren güçlü bir unsuru oluşturduğu bir toplumda, psikolojik danışmanlık süreçlerinde manevi temaların yer alması kaçınılmaz bir gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, mevcut literatür ve uygulamalarda, pek çok danışmanın bu manevi boyutu göz ardı ettiği görülmektedir (Doğan, 1997).

Maneviyat, bireyi her yönüyle etkileyebilen bir boyut olup, psikolojik danışmanlık süreçlerinde bu öğenin göz ardı edilmesi, danışanın ihtiyaçlarını tam anlamıyla karşılamayı engelleyebilir. Bireyin psikolojik iyilik hali sadece duygusal ve bilişsel yönleriyle değil, manevi ve ruhsal sağlığıyla da şekillenir. Dolayısıyla, psikolojik danışmanların, danışanın dini inançlarını ve manevi değerlerini anlamadan, yalnızca batılı psikoterapötik yöntemlere dayalı bir yaklaşım sergilemeleri, bu kapsamlı iyilik hali ve sağlığı göz ardı edebilir. Sonuç olarak, Türkiye'deki psikolojik danışmanlık alanında manevi boyutun daha fazla yer bulması hem kültürel anlamda hem de bireylerin psikolojik sağlığına katkı sağlamak açısından kritik bir önem taşımaktadır. Son yıllarda manevi danışmanlık ve din psikolojisi alanındaki gelişmeler, danışmanların bu konulara daha bilinçli ve sistematik bir şekilde yaklaşabilmesi için yeni eğitim modelleri ve etik erevesler geliştirilmesini teşvik etmektedir (Brown vd., 2013). Sonuç olarak, Türkiye'de psikoloji alanında maneviyatın rolü henüz tam anlamıyla belirginleşmemiştir. Bu alanda daha kapsamlı araştırmalar yapılması ve manevi danışmanlıkla ilgili etik ve yasal düzenlemelerin netleştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Araştırmanın; “Maneviyat sınıf düzeyleri değişkeni açısından anlamlı biçimde farklılaşmakta mıdır?” alt problemine ilişkin elde edilen sonuçlar ışığında öğrencilerin sınıf düzeylerine göre maneviyat anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. Bu sonuç, niversite eğitiminin belirli bir aşamasına gelindiğinde maneviyatın veya manevi danışmanlık tutumlarının daha stabil hale geldiğini ve sınıf düzeyinin bu unsurlar

zerinde belirleyici bir faktör olmadığını düşündürmektedir. Bu sonuç, sınıf düzeyinin maneviyat ve manevi danışmanlık tutumları üzerinde belirleyici bir etki yaratmadığını göstermektedir. Bu durum, öğrencilerin eğitim süreçlerinin ilerledikçe belirli bir manevi olgunlaşma yaşadıkları ancak bu süreçlerin sınıf düzeyinden bağımsız bir gelişim gösterdiğini dşndrebilir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, psikoloji ve ilahiyat öğrencilerinin maneviyat düzeylerinin, manevi danışmanlığa yönelik tutumlarını etkileyip etkilemediği belirlenmiş, elde edilen bulgular ve yapılan tartışmalar ışığında sonuçlara yer verilmiştir. Çalışmanın devamında ise; manevi danışmanlık ve rehberliğin daha etkili ve ihtiyaçlara cevap verebilen bir süreç haline gelmesi için çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Çalışma, maneviyatın bireylerin danışmanlık tutumları üzerinde belirleyici bir rol oynadığını ve maneviyat düzeylerinin artmasıyla beraber manevi danışmanlığa yönelik tutumlarının da olumlu yönde değiştiğini göstermektedir. Bu bulgular, manevi danışmanlık alanında çalışan profesyoneller için önemli bir çıkarım sunmaktadır. Özellikle psikolojik ve manevi danışmanlık hizmetlerinde maneviyatın göz önünde bulundurulması, danışmanlık süreçlerinin daha verimli hale gelmesine yardımcı olabilir. Ayrıca, ilahiyat ve psikoloji öğrencileri arasındaki farklar, bu alandaki eğitimlerin içeriği ve yaklaşımının, öğrencilerin manevi danışmanlık süreçlerine olan tutumlarını nasıl şekillendirdiği konusunda daha derinlemesine bir inceleme yapma ihtiyacını doğurmaktadır.

Manevi danışmanlık ve rehberlik alanı, ülkemizde hala meşruiyet tartışmaları süregelmekle birlikte, otuz yılı aşkın bir süredir bir hizmet türü olarak gündemde bulunmaktadır. Türkiye’de psikolojik danışma ve psikoterapi alanında maneviyat, henüz gelişmekte olan bir çalışma sahasıdır. Bu süre zarfında, alanın tanınması, kabul edilmesi ve profesyonelleşmesi adına çeşitli adımlar atılmış olsa da hala belirli bir yasal çerçeve ve bilimsel altyapı eksiklikleri söz konusudur. Bu nedenle, konunun daha kapsamlı bir şekilde ele alınabilmesi için çeşitli araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Manevi danışmanlık ve rehberlik alanının bilimsel bilgiye dayanması, bilimsel olarak test edilmiş tekniklerin kullanılması, yapılandırılmış bir şekilde ilerlemesi ve psikolojik danışmanlık alanında olduğu gibi meslek etiği kapsamında sınırlarının belirlenmesi ve bu alana belirli bir standart getirilmesi alana olan bakış açısını olumlu yönde değiştirecektir. Ayrıca, sürekli eğitim programları kapsamında danışmanlara yönelik hizmet içi eğitimler düzenlenerek, manevi konulara dair farkındalıklarının artırılması sağlanabilir. Bununla birlikte, danışma sürecinde danışan perspektifi de önemli bir

faktördür. Bu doğrultuda hem potansiyel danışanların hem de daha önce psikolojik danışma hizmeti almış bireylerin manevi konuların danışmada ele alınmasına ilişkin algı ve tutumlarını inceleyen araştırmaların gerçekleştirilmesi faydalı olacaktır.

Manevi danışmanlığın, dini unsurlar ve din öğretimini içeren bir danışmanlık süreci olması, bazı psikologların bu alanın uygulamalarına temkinli yaklaşımlarına neden olmaktadır. Manevi danışmanlık alanındaki çalışmaların ağırlıklı olarak Diyanet İşleri Başkanlığı ve ilahiyat çevreleri tarafından başlatılmış olması, psikoloji bilim çevresiyle henüz kapsamlı bir iş birliğinin gerçekleştirilememesine ve dolayısıyla altyapı eksikliğine neden olmuştur. Oysa maneviyat hem ilahiyat hem de psikoloji disiplinlerini ilgilendiren çok boyutlu bir konu olup, her iki alanın da katkısıyla geliştirilmesi gerekmektedir. Dini danışmanlık boyutunu da barındıran manevi danışmanlığın, dini eğitimden tamamen ayrıştırılması pek mümkün görünmemektedir. Ancak, böyle bir ayrımın gerekliliği de tartışmaya açık bir konudur ve gelecekteki araştırmalar için önemli bir çalışma alanı oluşturabilir.

Günümüz koşulları çerçevesinde, manevi danışmanlık yalnızca dini temelli bir rehberlik hizmeti olarak görülmemelidir. Nitekim bu alandaki yüksek lisans programlarının ders müfredatları bu durumu doğrulamaktadır. Öte yandan, manevi danışmanlık sadece psikolojik bir destek hizmeti olarak da değerlendirilemez; çünkü bu alana özgü kapsamlı bir psikoloji eğitimi altyapısı mevcut değildir. Danışmanlık becerileri ve psikolojiye giriş gibi derslerin ilahiyat eğitiminde zorunlu ders statüsünde yer alması, insanı merkeze alan bu alanın gelişimi açısından önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu tür derslerin, manevi danışmanlık uygulamalarının daha bilimsel bir temele oturtulmasına yardımcı olacağı ve din görevlilerinin danışmanlık süreçlerinde daha etkili bir şekilde görev alabilmesini sağlayacağı düşünülmektedir. Hâlihazırda manevi danışmanlık yapan kişilerin çoğunlukla mevcut din görevlileri arasından seçiliyor olması, bu tür eğitimlerin önemini daha da artırmaktadır. Çünkü din görevlilerinin, psikolojik danışmanlık ve danışmanlık becerileri konusunda daha fazla bilgi edinmeleri, onların danışanlarla daha sağlıklı ve etkili bir ilişki kurmalarına olanak tanıyacaktır.

Ayrıca psikoloji alanının sürekli olarak yeterli eğitime sahip olmayan kişiler tarafından istismar edilmesinin, manevi danışmanlık alanına yönelik önyargıları artırmış olabilmektedir. Bu uygulamaların da istismar edebileceği yönündeki endişeler, alanda güven sorunu yaratmaktadır. Bu durumu etkileyen bir diğer faktörün, psikolog ve

psikolojik danışmanlar için henüz bir meslek yasasının bulunmaması olduğu düşünülmektedir. Bu eksiklik, alanda düzenleyici ve denetleyici mekanizmaların olmamasına, dolayısıyla mesleki istismarın önlenememesine yol açmaktadır. Manevi danışmanlık ve psikolojik danışmanlık alanları arasında sağlıklı ve entelektüel bir tartışma ortamının oluşturulabilmesi için öncelikle her iki mesleğin de belirli kaygılardan arındırılması gerekmektedir. Özellikle maddi kaygılar, alan uzmanları arasında olumsuz tepkilere yol açabilmekte ve mesleki gelişime katkı sağlamayan rekabetçi bir ortamın oluşmasına neden olabilmektedir. Bilhassa istihdam ve atanma konularının gündeme gelmesi, bu rekabeti daha da belirgin hale getirmekte ve disiplinler arası iş birliğini zorlaştırmaktadır. Bu nedenle, her iki alanın da ortak bir zeminde buluşarak, bilimsel temelli bir diyalog geliştirmesi büyük önem taşımaktadır.

Manevi danışmanlık ve psikolojik danışmanlık alanları arasındaki yetkinlikleri, toplumun ihtiyaç ve dinamiklerini ve danışan yararını gözeten kapsamlı bir yasal düzenleme, bu alanlar arasındaki rekabet kaynaklı problemlerin büyük ölçüde giderilmesine katkı sağlayabilir. Böyle bir düzenleme, her iki disiplinin sınırlarını netleştirerek görev ve sorumlulukların çerçevesini belirleyebilir, böylece meslekler arası iş birliğini teşvik ederken gereksiz çatışmaların da önüne geçebilir. Bu süreç, Türkiye’deki kutuplaşmanın önüne geçilmesi açısından da büyük bir önem taşımaktadır. Bilimsel temele dayalı, profesyonel ve etik bir yaklaşım, toplumun farklı kesimlerinde bu alana duyulan güveni artıracak ve manevi danışmanlık hizmetlerinin daha yaygın ve kabul gören bir şekilde uygulanmasına olanak tanıyacaktır. Bu da toplumdaki kutuplaşmayı azaltarak, bireylerin daha bütünsel ve anlayışlı bir şekilde birbirleriyle etkileşim kurmalarına katkı sağlayabilir.

Bununla beraber Uluslararası literatürde maneviyat ve manevi danışmanlık alanında, psikoloji, tıp ve sosyal hizmet gibi birçok bilim dalında çok sayıda nitel ve nicel çalışma bulunmasına rağmen, ülkemizde maneviyatla ilgili araştırmalar oldukça sınırlıdır. Bir alanın gelişimi, o alanda yapılacak bilimsel çalışmalarla doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, maneviyatın daha fazla nitel ve nicel bilimsel çalışmalarda yer alması gerektiği söylenebilir. Kısacası, mevcut ve gelişen bir alanın yok sayılması ya da ortadan kaldırılmaya çalışılması yerine, bu alanın bilimsel temellerinin güçlendirilmesi ve desteklenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır.

Türkiye’de manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetinin uygulanmasına ilişkin öneriler ayrıca şu şekilde sunulmuştur; bilimsellik, altyapı, metodoloji, interdisipliner

yaklaşımların eksikliği ile ilgili öneriler, uygulama ile ilgili ve meslek etiği ile ilgili öneriler ve son olarak alan tanıtımı ile ilgili öneriler. Aşağıda bu öneriler maddeler halinde sıralanmıştır.

- i. Manevi danışmanlık unvanıyla görev yapan din görevlilerinin daha ulaşılabilir olması, manevi değerlere önem veren bireylerin bu hizmetlere erişimlerinin artırılması ve bu bağlamda, manevi danışmanların eğitimlerinin çeşitlendirilmesi ve daha kaliteli destek hizmeti sunabilmesi için, gerektiğinde psikolog, psikolojik danışman veya psikiyatrist ile iş birliği yapabilmeleri adına en azından temel düzeyde psikoloji bilgisine sahip olmaları önemlidir.
- ii. Yapılan araştırmalar, ülkemizde manevi danışmanlık ve rehberlik alanının içeriğinin tam olarak bilinmediğini göstermektedir. Psikologların bu alanda eksik veya hatalı bilgilere sahip olduğu bilinmektedir. Bu durum, psikologların kendi bilgi eksikliğinden kaynaklanmasının yanı sıra alanın tanıtımının iyi yapılamadığını da göstermektedir. Alan tanıtımı ile ilgili çalışmaların artırılması önerilmektedir.
- iii. Manevi danışmanlık ve rehberlik yüksek lisans programlarının eğitim içerikleri daha standart hale getirilmelidir. Bu standartlar arasında, danışmanlık becerilerinin önemli bir yer tutması gerektiği ve bu becerilerin eğitiminin süpervizyon süreciyle birlikte verilmesinin faydalı olacağı düşünülmektedir.
- iv. Manevi danışmanlık ve rehberlik yüksek lisans programlarının eğitim içeriklerine uygulama veya staj eğitimi derslerinin zorunlu bir ders olarak dahil edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu öneri, öğrencilerin teorik bilgilerini pratiğe dökabilmeleri için önemlidir. Uygulama ve staj süreci, öğrencilerin gerçek danışmanlık ortamlarında deneyim kazanmalarını sağlayarak, profesyonel becerilerini geliştirmelerine yardımcı olur. Ayrıca, öğrenciler, bu süreçte farklı danışan profilleriyle karşılaşarak, çeşitli durumlara nasıl yaklaşacaklarını öğrenir ve alandaki etik, teknik ve duygusal zorluklarla başa çıkma konusunda beceri kazanırlar. Bu tür bir uygulama, manevi danışmanlık alanında daha donanımlı ve etkili profesyoneller yetiştirilmesine katkı sağlar.
- v. Manevi danışmanlık hizmeti sunulurken, hedef kitlenin özelliklerinin dikkate alınması büyük önem taşır. Kültürel ve dini özellikler dikkate alınarak, manevi danışmanlık mesleğine yönelik etik ilkeler geliştirilebilir. Her kurumda ve her yaş grubunda aynı uygulamanın geçerli olmayacağı göz önünde bulundurularak,

Çalışılacak kitlenin hangi yaşam evrelerinde ne tür zorluklarla karşılaştıkları, manevi danışmanlık eēitimi sırasında göz önünde bulundurulması gereken önemli bir faktördür.

- vi. Literatür taraması sonucunda maneviyat konusundaki araştırmaların oēunun saēlık alanında yoēunlařtıēına dikkat çekilmektedir. Ancak, maneviyatın sadece saēlık üzerinde deēil, aynı zamanda sosyal bilimler alanında da önemli etkilerinin olduēu vurgulanmaktadır. Sosyal bilimler, bireylerin toplumsal, kültürel, psikolojik ve bireysel gelişimlerini inceleyen bir alandır ve maneviyatın bu konularda da derin etkiler yaratabileceēi düşünülmektedir. Bu nedenle, sadece saēlık alanında deēil, sosyal bilimler ve maneviyat alanında da daha kapsamlı ve geniş çaplı araştırmalar yapılmasının faydalı olacaēı ifade edilmektedir. Böylece, maneviyatın farklı alanlardaki etkileri daha iyi anlaşılabilir ve hem bireysel hem de toplumsal düzeyde daha verimli uygulamalar geliştirilebilir.
- vii. Bu alışma, yalnızca niversite ērencileriyle sınırlı tutulmuştur. Benzer çalışmaların ocuk, ergen ve yaşlı gruplarına da uygulanmasıyla, araştırma kapsamı daha geniş bir şekilde ele alınabilir. Ayrıca konuya dair gerçekleştirilecek güncel araştırma ve incelemelerde, farklı deēiřkenlerin eklenmesiyle yeni sonuçlara ulaşılabilir.

KAYNAKÇA

Abu-Raiya, H. (2016). *Religiously integrated psychotherapy with muslim clients: from research to practice, religious-spiritual counseling and care* (Ed. A. Ayten, M. Koç, N. Tınaz ve M. A. Doğan). İstanbul: Dem Yayınları.

Acar, M. C. (2015). *S. Freud'un din ile ilgili görüşlerinin analizi. Sosyal Bilimler Genç Akademisyenler Sempozyumu 1 Bildiriler Kitabı* (ss. 1-15). Toprak, B., Özçelik, F., & Akbaş, A. (Eds.).

Acar, M. C., & Karaca, F. (2019). Dinî boyutun psikolojik danışma sürecine etkisi: Üniversite öğrencileri ile yapılmış deneysel bir çalışma. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*(52), 195-216. <https://doi.org/10.29288/ilted.556705>

Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı arasında tutuklu ve hükümlülerin dinî ve ahlâkî gelişmelerini sağlamaya yönelik iş birliği protokolü, Adalet Bakanlığı Ceza ve Tevkifevleri Genel Müdürlüğü, 13.4.2001 tarih ve 12/5-50 sayılı yazı. Adalet Bakanlığı (1973). 50.Yıl, Ankara. Yarı Açık Cezaevi Matbaası.

Ağılkaya Şahin, Z. (2017). *Manevi bakım ve danışmanlık*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları.

Ağırman, C. (2006). İdeal bir davranış biçimi olarak empati ve hadislerle empati. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10 (2), 23-53

Akgül, M. (2004). Yaşlılık ve dindarlık: Dindarlık, hayattan zevk alma ve mutluluk ilişkisi - Konya huzurevi örneği. *Dini Araştırmalar* 7/19, 19-20.

Altaş, N. (2003). Dini danışmanlığın teorik temelleri. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 41, ss. 327-350.

Altundağ, Y. (2022). Manevi danışmanlığa yönelik tutum ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 644-658. <https://doi.org/10.15869/itobiad.983423>

Ansbacher, H.L., & Ansbacher,R.R.(1956). *The individual psychology of Alfred Adler*. Basic Books, Inc..

Ansbacher,H.L., & Huber, R.J.(2004). Adler psychotherapy and Freud. *Journal of Individual Psychology* 60(4),333-337

Apak, H., & Abay, A. R. (2019). Sosyal hizmet ve maneviyat: Sosyal çalışmacılar üzerine bir alan araştırması. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 30(1), 56-87. <https://doi.org/10.33417/tsh.516686>

Apak, H., & Acar, M.C. (2018). “Dindarlığın bir boyutu olarak maneviyat”. Din Bilimleri Klasik Sorunlar Güncel Tartışmalar. ed. M. Nesim Doru - Ömer Bozkurt. 365-378. Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.

Ardahan, Melek. (2010). “Yaşlılık ve huzurevi”. *Aile Ve Toplum Eğitim Kültür Ve Araştırma Dergisi* 5/20, 26.

Arslan, H. & Konuk Şener, D. (2009). Stigma, spiritüalite ve konfor kavramlarının Meleis'in kavram geliştirme sürecine göre irdelenmesi. *Maltepe Üniversitesi Hemşirelik Bilim ve Sanatı Dergisi*, 2(1),51-58.

Arslan, M. (2008). *Geleneksel ve yaşlı dindarlığı: Taşrada sosyal hizmet alamayan yaşlıların dindarlık durumları üzerine bir inceleme*. V. Ulusal Yaşlılık Kongresi, Cumhuriyet Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi, Sivas, Türkiye, 7-8 Mayıs 2008, 212-213

Ayten, A. (2010). *Din psikolojisi: Dine ve maneviyata psikolojik yaklaşımlar*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Ayten, A. (2015). *Dindarlık ruhsal ve fiziksel sağlığı etkiler mi. Din, erdem, sağlık* (Ed. A. Ayten). İstanbul: Çamlıca Yayınları

Ayten, A. (2017), *Psikoloji ve din psikologların din ve tanrı görüşleri* (5. bs.). İstanbul: İz Yayınları

Ayten, A. (2018). *Manevi danışmanlık ve rehberlik* Cilt: 1. İstanbul: Dem Yayınları.

Aydın, C. (2016). Din ile psikoloji arasındaki ilişki bağlamında “id” kavramının Kur'an ve İslam literatüründeki yansıması, *The Journal of Academic Soscial Science Studies*, 51;179-190

Bahar, A., Shahriary, M., & Fazlali, M. (2021). Effectiveness of Logotherapy on Death Anxiety, Hope, Depression, and Proper use of Glucose Control Drugs in Diabetic Patients with Depression. *International Journal of Preventive Medicine*, 12(1). https://doi.org/10.4103/IJPVM.IJPVM_553_18

Bahadır, A. (2011). *İnsanın anlam arayışı ve din.*, İstanbul: İnsan

Balay, R. (2014). *Yönetici ve öğretmenlerde örgütsel bağlılık*. Ankara: Pegem Akademi

Barnes, R. C. (2000) Viktor Frankl's logotherapy: spirituality and meaning in the new millennium. *TCA Journal*, 28(1), 24-31

Bartoli, E. (2001). *Psychoanalytic practice and the religious patient: The politics of agency and responsibility* (Doctoral dissertation, The University of Chicago). Retrieved from <http://search.proquest.com/docview/304739235?accountid=12251>

Bilgin, A. (2014).Din, dindar, dindarlık: Özeleştiril bir değerlendirme. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 75-84.

Blasberg- Kuhnke, M.(2002). *Seelsorgerin/Seelsorge. Wörterbuch der feministischen Theologie*, 495-497, Gütersloh: Gütersloher

Boeree, C. G. (2006). *Viktor Frankl. personality theories*. Erişim:10 Mart 2025 <https://webpace.ship.edu/cgboer/frankl.html>

Boileau, R. (2019). The logos of our lives. Viktor Frankl, meaning and spiritual direction. *The Way*, 58(1), 25–35.

Boztilki, Melike - Ardıç, Elif. “Maneviyat ve sağlık”. *Journal of Academic Research in Nursing*. Ek Sayı (2017): 39-45. <https://doi.org/10.5222/jaren.2017.1008>

Brown, O., Elkonin, D., & Naicker, S. (2013). The use of religion and spirituality in psychotherapy: Enablers and barriers. *Journal of Religion and Health*, 52(4), 1131-1146. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s10943-011-9551-z>

Calhoun, L. G., & Tedeschi, R. G. (1999). *Facilitating posttraumatic growth: A clinician's guide*. Routledge.

Cashwell, C. S., Bentley, D. P., & Bigbee, A. (2007). Spirituality and counselor wellness. *The Journal of Humanistic Counseling*, 46(1), 66-81. <https://doi.org/10.1002/j.21611939.2007.tb00026.x>

Ceylan, Yılmaz - Özaydın, Muharrem. (2020). Manevi/dini danışmanlıkta değer algısı. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 284-301. <https://doi.org/10.34085/buifd.807825>.

Chen, Y. Y., & Koenig, H. G. (2006). Traumatic stress and religion: Is there a relationship? A review of empirical findings. *Journal of Religion and Health*, 45(3), 371–381.

Cirhinlioğlu F.G. (2014) *Din psikolojisi*. 2. Baskı, İstanbul, Nobel Yayın Dağıtım.

Coşkun, Fatma. (2022). Düünden bugüne manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, *İlâhiyât: Akademik Araştırmalar Yıllığı*, sayı: 5, s. 71-91

Coşkunsever, A. (2016), *Yetiştirme yurtlarında ve BSRM’lerde manevi danışmanlık ve rehberlik (Bursa ve Şanlıurfa örnekleri)*, *Manevi danışmanlık ve rehberlik II içinde* (s. 187-212). İstanbul: Dem Yayınları.

Corey, G. (2008). *Psikolojik danışma, psikoterapi kuram ve uygulamaları* (T. Ergene, çev.). Ankara: Mentis Yayıncılık.

Çakır, S. (2019). *Bilgi evlerinde görev yapan öğretmenlerin maneviyatlarının örgütsel bağlılıklarıyla ilişkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Çelimli Ç, Tozlu Güldal, Ş. (2016). *Manevi yönelimli danışmanlık ile psikoterapi yöntem ve teknikleri: Doğu ve Batıdan örnekler*. Ekşi, H, Çınar, K. Editör, Manevi yönelimli psikoterapi ve psikolojik danışma’da. 1. Baskı, İstanbul, Kaktüs Yayınları.; 106-107.

Çınar, F. (2016). Ceza infaz kurumlarında din eğitimi. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 15 (29), 131-149.

Düzgüner, S. (2013). *Maneviyat algısı ve diğerkamlıkla ilişkisi: Kan bağışı örneğinde Türkiye ve Amerika karşılaştırmalı nitel bir araştırma* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Düzgüner, S. ve Ayten, A. (2020) Manevi danışmanlık ve rehberlik nedir? Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri temel bilgiler kılavuzu. *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları*, 41.

Delgado, C. (2005). A discussion of the concept of spirituality. *Nurs Sci Q*, 18(2), 157-162. <https://doi.org/10.1177/0894318405274828>

Dein, S. & Kimter, N. (2014). Din, maneviyat ve depresyon: Tetkik ve tedavi için öneriler. *Ekev Akademi Dergisi*, 18(58), 739-750.

Diyanet İşleri Başkanlığı, T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı ile T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı Arasında İşbirliği Protokolü (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015).

Doğan, Cihangir. (2006). *Türkiye’de yaşlılık ve huzurevi olgusu. Yaşlılık dönemi ve problemleri*, (Ed), M. Faruk Bayraktar İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007, 35.

Doğan, M. (2017) Hastane örneği üzerinden manevî danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine genel bir bakış. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21(2), 1267-1304.

Doğan, R. (2008). *Müzakereler, I. Din Hizmetleri Sempozyumu* (Ankara: DİB, 2008), 2/609.

Dierendonck, D. V., & Mohan, K. (2006). Some thoughts on spirituality and eudaimonic wellbeing. *Mental Health, Religion & Culture*, 9(3), 227–238.

Dursun, N. (2019). *Evli ve bekar bireylerin yaşamın anlamı ve maneviyat düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Diyanet İşleri Başkanlığı. Türkiye’de Dini Hayat Araştırması. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2014.

Eisenmann, C., Klein, C., Swhajor-Biesemann, A., Drexelius, U., Keller, B., & Streib, H. (2016). *Dimensions of “spirituality”: The semantics of subjective definitions*. In H. Streib, R. W. Hood Jr., & B. Keller (Eds.), *Semantics and Psychology of Spirituality* (pp. 125-151). Springer. https://doi.org/10.1007/978-3-319-21245-6_9

Ekşi, H. (2020). *Manevi yönelimli psikolojik danışma*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık (366 s.)

Elkins, D., Hedstrom, L., Hughes, L., Leaf, J., & Saunders, C. (1988). Toward a humanistic phenomenological spirituality: Definition, description, and measurement. *Journal of Humanistic Psychology*, 28, 5–18.

Elkins, D.N.(2015). *Beyond religions: Toward a humanist spirituality*. In K.J. Schneider, J.F.Pierson & J.F.T. Bugental (Eds.) ,The handbook of humanistic psychology: Theory, research, and practice (pp. 681-692). Thousand Oaks, CA: Sage.

Ellison, C. (1983). Spiritual well-being: Conceptualization and measurement. *Journal of Psychology and Theology*, 11, 330–340.

Emmons, R. A., Cheung, C., & Tehrani, K. (1998). Assessing spirituality through personal goals: Implications for research on religion and subjective well-being. *Social Indicators Research*, 45(1), 391-422.

Emmons, R. A. (2005). Striving for the sacred: Personal goals, life meaning, and religion. *Journal of Social Issues*, 61(4), 731-745.

Erten, Y.(2010). *Yanılsama ve din*. Psikeart, 12,48-55

Esendir, N. (2016). *Sağlık çalışanlarının maneviyat ve manevi bakım algısı: İstanbul Örneği (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi)*. Çanakkale: Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri

Everts, J. F., & Agee, M. N. (1995). Including spirituality in counselor education: Issues for consideration, with reference to a New Zealand example. *International Journal for the Advancement of Counseling*, 17, 291-302.

Frankl, V. E. (2009). *İnsanın anlam arayışı*. (2. Baskı) (Selçuk Budak, Çev.) İstanbul: Okuyan Us Yayınları.

Frankl, V. E. (2014). *Psikoterapi ve din bilinç dışındaki Tanrı*. Çev. Zeynep Taşkın. İstanbul: Say Yayınları.

Frankl, V. E. (2021). *Anlam istenci logoterapinin temelleri ve logoterapi uygulamaları*. çev. Mustafa Yalçınkaya. İstanbul: Totem Yayınları,

Freud, S. (1927). *Bir yanılsamanın geleceği*. Çev. Kamuran Şipal. İstanbul, 2010: Say Yayınları.

Fuller,R. C .(1996). *Erikson, psychology, and religion*. Pastoral Psychology, 44(6), 371-383.

Fuller, R. C. (1982). Carl Rogers, religion, and the role of psychology in american culture. *journal of humanistic psychology*, 22, 21-32. <https://doi.org/10.1177/002216788202200403>

Greenwald, C. A., Greer, J.M., Gillespie, C. K., & Greer, T. V. (2011). A study of identity of pastoral counselors. *American Journal of Pastoral Counseling*, 7(4), 51-69.

Göka, E.(2021). *Psikoloji, varoluş, maneviyat*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Gumus, F., Baran, G., & Zengin, L. (2014). Spiritual care in nursing. *International Journal of Basic and Clinical Studies (IJBCS)*, 3(1), 102-106.

- Güleç, C. (2016). *Freud*. İstanbul: Say Yayınları.
- Güvenç, E. (2020). Manevi danışmanlığın felsefi temelleri bağlamında stoacı ahlak öğretisi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29/2, 530.
- Haghighat, M., Mirghafourvand, M., Mohammad-Alizadeh-Charandabi, S., Malakouti, J., & Erfani, M. (2018). The effect of spiritual counseling on stress and anxiety in pregnancy: A randomized controlled clinical trial. *Iran Red Crescent Med J*, 20(4), e64094
- Hastanelerde Manevi Destek Sunmaya Yönelik İşbirliği Protokolü (HMDSYİP), Diyanet İşleri Başkanlığı (2015), md. 1.
- Hill, P., & Pargament, K. I. (2015). *Din ve maneviyatın kavramsallaştırılması ve ölçülmesindeki gelişmeler: Beden ve ruh sağlığı araştırmaları için olası bulgular* (M. Ulu, Trans.). *Bilimname*, XXVIII(1), 343-368.
- Hodge, D.R.(2009). Alcohol treatment and cognitive-behavioral therapy: Enhancing effectiveness by incorporating spirituality and religion. *Social Work*, 56(1),21-31
- Hodges, S. (2002). Mental health, depression, and dimensions of spirituality and religion. *Journal of Adult Development*, 9, 109–115. <https://doi.org/10.1023/A:1015733329006>
- Hook, J. N., Captari, L. E., Hoyt, W., Davis, D. E., McElroy, S. E. ve Worthington, E. L., Jr. (2019). *Religion and spirituality. In J. C., Norcross, (Ed.). Psychotherapy relationships that work: Therapist contributions and responsiveness to patients* (3rd ed., pp. 212-263). Oxford University Press.
- Horozcu, Ü. (2010). Tecrübî araştırmalar ışığında dindarlık ve maneviyat ile ruhsal ve bedensel sağlık arasındaki ilişki. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(1): 209-240.
- Howden, J. W. (1992). *Development and psychometric characteristics of the spirituality assessment scale* (Publication No. 9312917) [Doctoral dissertation, Dissertation Abstracts International].
- Ilıkhan, N. Dünya Hastanelerinde Din Hizmetleri. <http://www.under.org.tr/projeler/dunyahastanelerindedinhizmetleri.pdf>. Erişim: 28.05.2010.
- Işık, H. (2010). *Ceza infaz kurumu bağlamında manevi rehberliğin teorik temelleri: İngiltere ve Türkiye'deki uygulamaların karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik* (ed. Ali Ayten, Mustafa Koç, Nuri Tınaz). İstanbul: Dem Yayınları
- Işık, H. ve Demir, A. (2012). *Ceza infaz kurumları din hizmetleri rehberi*, Ankara: DİB Yayınları.
- İnan, A. (1986). *Tarihte ve bugün Şamanizm materyaller ve araştırmalar*. E Kitap. Erişim Tarihi: 02.01.2025. www.muharrembalci.com

İnce, A.(2017). Kur'an kurslarının danışmanlık ve rehberlik fonksiyonu (Öğretici görüşlerine dayalı sosyo-psikolojik bir analiz). *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 19/35. 121-149. <https://doi.org/10.17335/sakaifd.295884>.

Jung, C. G. (2010). *Psikoloji ve din*. (R. Karabey, Çev.). İstanbul: Okyanus Yayıncılık.

Kahvecioğlu Karaca, F. (2010). *Din hizmetlerinde dini danışmanlık ve rehberlik* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

Kalaycı, A. (2019). *Maneviyat ve ödomanik iyi oluş arasındaki ilişkide bilgeliğin aracılık rolü* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Tokat.

Kara, F.R. (2024). *Manevi danışmanlığın Türkiye'deki meşruiyeti: Psikolog ve psikolojik danışmanların manevi danışmanlık ve rehberlik alanına ilişkin görüşleri üzerine nitel bir araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Manevi Danışmanlık Ve Rehberlik Anabilim Dalı, Bursa.

Karagöz, S. (2017). *Özel gereksinimli çocuk sahibi anne –babalar için manevi danışmanlık ve rehberlik*, (Ed. A. Ayten), *Manevi danışmanlık ve rehberlik içinde* (s.147-190). İstanbul: Dem Yayınları.

Karasar, N. (2007). *Bilimsel araştırma yöntemi kavramlar-ilkeler-teknikler*, İstanbul, NobelYayın, s.76.

Kararımak, Ö. (2004). Tinsel anlayışın psikolojik danışmadaki rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(22), 45-55.

Kartopu, Saffet. (2013). Dini yaşayışta hayatı sorgulama ve anlam arayışı. *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2/3, 67-90.

Kasapoğlu, F. (2017). Psikolojik danışma süreci ve maneviyat: Bir bütünleşme arayışı. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Araştırma Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(19), 141157.

Kasapoğlu, F. (2019). *Psikolojik danışmanların danışma sürecinde manevi konulara ilişkin tutumlarının manevi yönelimleri ve etkili danışman nitelikleri açısından incelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora tezi). İnönü Üniversitesi.

Kavas, E. ve Kavas, N. (2014). Manevi destek algısı ölçeği: Geliştirilmesi, geçerlilik ve güvenilirliği. *International Periodical For The Languages. Literature and History of Turkish or Turkic* 905-915.

Kavak F, Mankan T, Polat H, Sarıtaş SÇ, Sarıtaş S. Hemşirelerin manevi bakıma ilişkin görüşleri. *İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 2014; 3(1): 21-24.

Kılınçer, H. (2017). *Tıp, psikoloji ve ilahiyat öğrencilerinin Türkiye'deki manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarına yönelik tutumları üzerine bir araştırma* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi.

Kızılgeçit, M. (2020). *Hastanelerde din hizmetleri ve manevi rehberlik*. E. Şimşek, M. Köylü (Ed.). *Din Eğitimi ve Din Hizmetlerinde Rehberlik içinde* (306-323), Erzurum: Atatürk Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını.

Kirkpatrick, L. A. (2005). *Attachment, evolution, and the psychology of religion*. New York: Guilford Press.

Koç, M. (2012). Manevî-[Psikolojik] danışmanlık ile ilgili batı'da yapılan bilimsel çalışmaların tarihi ve literatürü (1902-2010) Üzerine Bir Araştırma –I. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 12 (2), ss. 201-237

Koç Kanca, Hatice. (2022). Temel özellikleri bağlamında hastanelerdeki manevi danışmanlığın ilke ve esasları. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22, 406-423.

Koçak, R. ve Gökler R. (2008) Varoluşsal yaklaşımda psikolojik danışma ve gruba uygulanışı. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 2, ss. 91-107

Köylü, M. (2016). *Teoriden pratiğe dini danışmanlık ve rehberlik hizmetleri: samsun örneği. Manevi danışmanlık ve rehberlik*. ed. Ali Ayten vd. 1/65-70. İstanbul: Dem Yayınları.

Langer, K. C. (2013). *Witnesses of the wounded soul: a pilot exploratory mixed-method study about therapists' experiences working with individuals diagnosed with borderline personality disorder*. (Unpublished doctoral dissertation) Palo Alto, California.

MacDonald, D. A. (2000). Spirituality: Description, measurement, and relation to the five factor model of personality. *Journal of Personality*.

Makkar, S., & Singh, A. K. (2021). Development of a spirituality measurement scale. *Current Psychology*, 40(3), 1490+.

Martsof, D. S. and Mickley, J. R. (1998). The concept of spirituality in nursing theories: differing world-views and extent of focus. *Journal of advanced nursing*, 27(2), 294-303. <https://doi.org/https://doi.org/10.1046/j.1365-2648.1998.00519.x>

Masat, S. (2018). *Onkoloji hastalarında psikososyal sorunlar ile manevi yönelim ve dini başa çıkma tarzları arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.

Mebrure, D. (2019). *Palyatif bakımda manevi destek ve psikolojik iyi oluş: hasta yakınları üzerine bir araştırma sağlık hizmetlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik*, ed. Ali Ayten vd. İstanbul: Dem Yayınları, s.190.

Memiş, H. (2018). *Manevi danışmanlık uygulamalarının ergenlerin ergenlik sorunlarıyla başa çıkma düzeylerine etkisi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Mert, A. ve Topal. İ. (2018). Benlik ayrışmasının manevi yönelime etkisinin bazı değişkenlerle incelenmesi. *OPUS*, 8(14): 70-91.

Mckernan, M. (2005). Exploring the spiritual dimension of social work, *Critical Social Work*, 6(2).

Miller-Perrin C, Krumrei-Mancuso E. (2015) Faith from a positivism psychology perspective social science division, *Pepperdine University* Malibu, CA, USA

Mollaoğlu, H. (2013). *Hastane hizmetleri bağlamında manevi bakım ve New York healthcare chaplaincy örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi.

Nelson, J. M. (2009). Psychology, religion and spirituality, *New York: Springer Science+Business Media*.

Neville A. Kirkwood. (2005). Pastoral care in hospital, *New York: Morehouse Publishing*.

Ok, Ü. (2007). İnanç psikolojisi: Hayatı anlamlandırma biçiminin yaşam boyu gelişimi. *Ankara: İlahiyat Yayınları*.

Okumuş, E. (2018). Kadın dindarlığı. *Kadın ve Toplum Dergisi*. 14-25.

Okumuş, E. (2020). Kadın dindarlığının sosyolojisi – Bir giriş denemesi. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 20/1, 129-164. <https://doi.org/10.33415/daad.666995>.

Önkal, A. (2008). “Dini danışmanlık ve rehberlik hizmetleri çerçevesinde imam-cemaat ilişkileri”, I. Din Hizmetleri Sempozyumu, (Ankara: DİB, 2008), 2/575.

Özdemir, S. (2012). *Sosyal hizmetlerde dini danışmanlık ve din hizmetleri, dini danışmanlık ve din hizmetleri*, ed. Nurullah Altaş, Mustafa Köylü (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, 261.

Özdemir, S. (2013). *Çocuk yuvaları ve yetiştirme yurtlarında (SHÇEK) din eğitimi hizmetleriyle ilgili problemler ve çözüm önerileri*. Yaygın Din Eğitimi Sempozyumu içinde (c.2, s. 465-477).

Özdemir, Ş. (2002). Cezaevi din görevlileri ve yöneticilerine göre cezaevlerinde din eğitimi. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, (2)4, 1-19.

Özdemir, Ş. (2012), *Cezaevlerinde din eğitimi ve dini danışmanlık. Dini danışmanlık ve din hizmetleri içinde* (ed. Nurullah Altaş, Mustafa Köylü). Ankara: Gündüz Yayıncılık.

Özkan, A. (2017). *Hastanelerde sunulan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri üzerine bir araştırma. (Ed. A. Ayten), Manevi danışmanlık ve rehberlik içinde* (s. 61-101). İstanbul: Dem Yayınları.

Özkan, A. (2019). *Türkiye’de sağlık hizmetlerinde manevi danışmanlık: Bir karma yöntem araştırması* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı İstanbul.

Pargament, K. I. (1999). The psychology of religion and spirituality? Yes and no. *The International Journal for the Psychology of Religion*, 9, 3–16.

Pargament, K.(2003). “Tanrım bana yardım et “*Din psikolojisi açısından başa çıkmanın teorik çatısına doğru* (Çev. Ahmet Albayrak), Tabular Asa, 3(9), 207-235)

Parsian, N., & Am, T.D. (2009). Developing and validating a questionnaire to measure spirituality : a psychometric process. *Global Journal of Health Science*, 1, 2-11.

Paul T. P. Wong. (2012). *The human quest for meaning theories, research, and applications* (2nd ed.). Routledge/Taylor & Francis Group.

Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri: Teori ve Pratiğin entegrasyonu*. Adaçayı Yayınları.

Plante, T. G., & Sherman, A. C. (Eds.). (2001). *Research on faith and health: New approaches to old questions. In Faith and health: Psychological perspectives* (pp. 1–13). New York: Guilford.

Plumb, A. M. (2011). Spirituality and counselling: Are counsellors prepared to integrate religion and spirituality into therapeutic work with clients? *Canadian Journal of Counselling and Psychotherapy/Revue canadienne de counseling et de psychothérapie*, 45(1), 1-16.

Piedmont, R. L. (1999). Does spirituality represent the sixth factor of personality? Spiritual transcendence and the five-factor model. *Journal of Personality*, 67, 985–1013.

Revheim, N., & Greenberg, W. M. (2007). Spirituality matters: Creating a time and place for hope. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 30(4), 307.

R. F. Paloutzian ve C. L. Park (Ed.), *Din ve maneviyat psikolojisi* (s.61-102). Ankara: Phoenix Yayınevi.

Rogers, C.R. (1961). *On becoming a person: A therapist's view of psychotherapy*. Boston: Houghton Mifflin.

Ryff, C. D. (1989). Happiness is everything, or is it? Explorations on the meaning of psychological well-being. *Journal of Personality and Social Psychology*, 57(6), 1069.

Seligman, M. E. P., & Csikszentmihalyi, M. (2000). *Positive Psychology: An Introduction*. *American Psychologist*, 55, 5-14. <http://dx.doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.5>

Seligman, M. (2007). *Gerçek mutluluk*. Ankara: Hyb Yayınları.

Seyyar, A. (2024). *Maneviyat Terimleri Sözlüğü*, [www.manevibakim.com](http://www.manevibakim.com/Maneviyat_Sozlugu/index.asp). http://www.manevibakim.com/Maneviyat_Sozlugu/index.asp

Seyyar, A. ve Özdemir, S. (2008). *AB sürecinde Türkiye’de dinî sosyal hizmetlerin önemi, Türkiye-Almanya örneği. 1. Din Hizmetleri Sempozyumu içinde* (c.2,ss. 506-523).1081.

Shafranske, E. P., & Malony, H. N. (1990). Clinical psychologists’ religious and spiritual orientations and their practice of psychotherapy. *Psychotherapy*, 27, 72-78.

Söylev, Ö. F. (2015). Psikolojik yardım hizmetleri bağlamında türkiye’de dini danışma ve rehberlik. *İslam Medeniyeti Araştırması Dergisi*. 1 (2). ss.287-308.

Sözcün, Z. (2017). Dinî danışma ve rehberliğin hayatımızdaki yeri ve önemi. *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 3/1, 208-210.

Spiegler, M. D. (2016). *Behavior therapy, psychology and mental health*, Salem Press Encyclopedia of Health. ss. 3-16.

Spilka, B., Hood, R. P., & Gorsuch, R. L. (1985). *The psychology of religion: An empirical approach*. New Jersey: Prentice Hall.

Stanard, R., Sandhu, D., & Painter, L. (2000). Assessment of spirituality in counseling. *Journal of Counseling & Development*, 78(2), 204–210.

Summermatter, A.(2017). *Bilişsel davranışçı terapiler ve maneviyat*. H. Ekşi (Ed.), *Psikoterapi ve psikolojik danışmada maneviyat kuramlar ve uygulamalar* (s.84-115). İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Swinton, J. (2003). *Spirituality and mental health care*. Jessica Kingsley Publishers.

Şahin, A. N. (2023). *Psikolojik iyi oluş ve maneviyat arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi.

Şenbaş, H. (2019). Psiko-sosyo-teolojik yaklaşımlar çerçevesinde manevi danışmanlık ve rehberliğin teorik temelleri ve pratik yansımaları (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şirin, T. (2013). *Bilişsel davranışçı psikoterapi yaklaşımıyla bütünleştirilmiş dini danışmanlık modeli* (Yayınlanmış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Şirin, T. (2014).*Dini danışma ve rehberlik ihsan modeli*. İstanbul: Mim Akademi

Şirin, T. (2018). Maneviyat ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Electronic Turkish Studies*, 13(18): 1283-1309.

Tarhan, N. (2005). *Mutluluk psikolojisi: Stresi mutluluğa dönüştürmek*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Takmaz, Z. (2015). *Psikolojik danışma etkileşiminde maneviyata bakış*. (Yüksek lisans tezi). Marmara Üniversitesi.

T.C. Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı ile T.C. Gençlik ve Spor Bakanlığı
Arasında İşbirliği Protokolü,
[https://diyanet.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/SosyalKulturelIsbirligiProtokoller
i/.pdf](https://diyanet.gov.tr/DinHizmetleriGenelMudurlugu/SosyalKulturelIsbirligiProtokoller/i/.pdf) (27.01.2025).

Tiliouine, H. (2009). Islamic religiosity, subjective well-being and health. *Mental Health Religion & Culture*, 12(1), 55-74.

Tosun, C. (2016). *Manevi danışmanlık ve rehberlikte kültürlerarası - Dinlerarası yaklaşım*. *Manevi danışmamak ve rehberlik*. ed. Ali Ayten vd. 1/123. İstanbul: Dem Yayınları, 2016.

Tuğba, K. (2019). *Huzurevinde kalan yaşlılarda yalnızlık algısının ve yaşam kalitesinin bazı değişkenlere göre incelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Maltepe Üniversitesi.

Turner, R. P., Lukoff, D., Barnhouse, R. T., & Lu, F. G. (1995). Religious or spiritual problem: A culturally sensitive diagnostic category in the DSM-IV. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 183(7), 435-443.

Türk Dil Kurumu, (2024), *Maneviyat*, Erişim, 19 Eylül 2024
<https://sozluk.gov.tr/>

Türkyılmaz, N. (2008). *Davranış genetiği bağlamında dinî ve manevî eğilimler*. (Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul

Underwood, L. G., Institute, F., & Teresi, J. A. (2002). The daily spiritual experience scale: Development, theoretical description, reliability, exploratory factor analysis, and preliminary construct validity using health-related data. *Annals of Behavioral Medicine*, 24(1), 22-33.

Wong, P. T. (2016). *Meaning-seeking, self-transcendence, and well-being. In Logotherapy and existential analysis* (s. 311-322). Springer International Publishing.

Yaman, N. (2019). *Terapötik süreçte maneviyat: Ruh sağlığı alanı çalışanlarının değerlendirmeleriyle ülkemizden örnekler. [içinde] Manevi danışmanlık ve rehberlik: Farklı alanlardan araştırma bulguları ve değerlendirmeler* (ss. 17-44). Ed. A. Ayten. Dem Yayınları.

Yalom, I.(2006). *Din ve psikiyatri*. (Ö. Arıkan, Çev.) Merkez Kitaplar.

Yalom, I .(2011). Varoluşçu psikoterapi (Existential Psychotherapy), çev: Zeliha İyidoğan Babayiğit, Kabalacı Yayıncılık, İstanbul 2011.

Yeniyol, A. (2016). *Ortaöğretimde manevi değerler ve eğitimi* (Doktora tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yılmaz, M., & Okyay, N. (2009). Hemşirelerin maneviyat ve manevi bakıma ilişkin görüşleri. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 11(3), 41-52.

Yılmaz, Ş. (2023). “Kredi ve yurtlar kurumunda manevi danışmanlık ve rehberlik (Bilecik Örneği)”. *Uluslararası Sosyal Bilimler*
<https://doi.org/DOI:10.52096/usbd.7.28.22>

Yüksel, Z. (2020). Gençliğin anlam arayışında din eğitiminin katkısının incelenmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (1), 376-395.

Zinnbauer, B. J. & Pargament, K. I. (2013). *Dindarlık ve Maneviyat* (Çev. Sevdener Düzgüner).

EKLER

Ek 1: Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutum Ölçeği Değerli Katılımcı

Değerli Katılımcı

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik, Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK) tarafından bir meslek alanı olarak tanımlanmış ve 25.10.2019 tarihinde resmî gazetede yayınlanmıştır. Buradaki tanımlamaya göre Manevi Danışmanlık ve Rehberlik, danışanların inanç dünyalarının hayatlarına etkilerini bilmelerine yardımcı olma sürecini; danışanların din veya maneviyatla ilişkilendirdiği sorunlarıyla başa çıkma yollarında bütüncül bir yaklaşımla modern danışma teknikleri ile dini ve manevi yöntemleri birlikte kullanan; problemi konusunda danışanların hedeflerine ulaşmalarını sağlamak maksadıyla yapılan danışmanlık hizmetidir.

1. Cinsiyet: () Kadın () Erkek
2. Yaşınız? Lütfen belirtiniz.....
3. Bölüm: () Psikoloji () İlahiyat
4. Sınıfınız: () Hazırlık () 1.Sınıf () 2. Sınıf () 3. Sınıf () 4. Sınıf

	Aşağıda manevi danışmanlıkla ilgili yer alan soruları/maddeleri sizi en iyi ifade eden seçeneği işaretleyerek yapmanız beklenmektedir. Vereceğiniz yanıtlar kesinlikle gizli kalacaktır. Elde edilecek veriler bireysel olarak değerlendirilmeyip bilimsel bir çalışma kapsamında genel olarak değerlendirilecektir. Vereceğiniz samimi ve doğru yanıtlar çalışmanın sonuçlarını nitelikli hale getirecektir. Katılımınız için teşekkür ederiz.	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1	Manevi danışmanlık ve rehberliğin hastalarda/danışanlarda yaşam kalitesini artıracağını düşünüyorum.	5	4	3	2	1
2	Manevi danışmanlık ve rehberliğin psikolojik problemlerin azaltılmasında yardımcı olacağını düşünüyorum.	5	4	3	2	1
3	İhtiyaç duyan bireylerin manevi danışmanlık ve rehberlik desteği almasının uygun olduğu kanaatindeyim.	5	4	3	2	1
4	Manevi danışmanlık ve rehberlik, yardım alan kişiye sorunlarıyla başa çıkmada güven verir.	5	4	3	2	1
5	Hastanelerde manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetine ihtiyaç vardır.	5	4	3	2	1
6	Cezaevi/hapishanelerde kurumlarda manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetine ihtiyaç vardır.	5	4	3	2	1
7	Huzurevi/yaşlı bakım evi gibi kurumlarda manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetine ihtiyaç vardır.	5	4	3	2	1
8	Manevi danışmanlık ve rehberlik aile ilişkilerindeki problemlerin düzeltilmesinde yardımcı olabilir.	5	4	3	2	1
9	Askeri kurumlarda manevi danışmanlık ve rehberliğe ihtiyaç vardır.	5	4	3	2	1
10	Gençlerin yoğun olarak bulunduğu kurumlarda (yurt, okul vs.) manevi danışmanlık ve rehberliğe ihtiyaç vardır.	5	4	3	2	1
11	Manevi danışmanlık ve rehberlik psikolojik yardım sürecini destekleyebilir.	5	4	3	2	1
12	İhtiyaç hissettiğimde manevi danışmanlık ve rehberlik desteği almak isterim.	5	4	3	2	1
13	Manevi danışmanlık ve rehberliğin hastalara/danışanlara zarar vermeyeceğini düşünüyorum.	5	4	3	2	1
14	Çocuklarla çalışırken manevi danışmanlık ve rehberliğin destekleyici olacağını düşünüyorum.	5	4	3	2	1
15	Bağımlılıkla mücadele çalışmalarında manevi danışmanlık ve rehberliğin destekleyici olacağını düşünüyorum.	5	4	3	2	1
16	Kadın sığınma evlerinde manevi danışmanlık ve rehberliğe ihtiyaç vardır.	5	4	3	2	1
17	Engelli ve engelli yakınlarına yönelik hizmet veren kurumlarda manevi danışmanlık ve rehberliğe ihtiyaç vardır	5	4	3	2	1

Elinizdeki ölçek bireyin maneviyatının farklı boyutlarını ölçmek üzere hazırlanmıştır. Ölçekte 27 Adet soru bulunmaktadır. Her bir ifadeyi okuduktan sonra, kendinizi değerlendirip sizin için en uygun seçeneğin numarasını işaretleyiniz Lütfen her ifadeye mutlaka tek yanıt veriniz ve kesinlikle boş bırakmayınız. Katkılarınız için teşekkür ederiz. En uygun yanıtları vereceğinizi ümit eder katkılarınız için teşekkür ederiz.		(1) Bana Hiç Uygun Değil	(2) Bana Uygun Değil	(3) Bana Biraz Uygun	(4) Bana Oldukça Uygun	(5) Bana Tamamen Uygun
1.	Allah'ın beni sevdiğini hissediyorum	1	2	3	4	5
2.	Bir sorunla karşılaştığımda dua ederim	1	2	3	4	5
3.	Dini etkinliklere katılırım	1	2	3	4	5
4.	Dua ettiğimde Allah'a kendimi yakın hissederim	1	2	3	4	5
5.	Enerjisine inandığım şeyleri üzerimde taşıyım	1	2	3	4	5
6.	Hayata dair bir hoşnutluk duygusu hissediyorum	1	2	3	4	5
7.	Hayata gelmemin bir amacı olduğuna inanırım	1	2	3	4	5
8.	Hayatımda büyük bir boşluk varmış gibi hissediyorum	1	2	3	4	5
9.	Maneviyatım bana güç verir.	1	2	3	4	5
10.	Yediğim şeylerin enerjisinin beni etkilediğine inanıyorum	1	2	3	4	5
11.	Hayatımı manevi kabullerime göre yaşarım	1	2	3	4	5
12.	Maneviyat stresli durumlarla başa çıkmamı sağlar.	1	2	3	4	5
13.	Hayatımın amacını halen bulabilmiş değilim	1	2	3	4	5
14.	Hayatta hiçbir şey sebepsiz olmaz	1	2	3	4	5
15.	Hayatta iyilikle kötülüğün bir savaşı var	1	2	3	4	5
16.	Her canlının taşıdığı bir enerji vardır	1	2	3	4	5
17.	Her insan hayatının anlamını bulmaya çalışmalıdır	1	2	3	4	5
18.	İlâhî bir gücün beni koruduğunu hissederim.	1	2	3	4	5
19.	Kâinata, aşkın (ilâhî) bir varlığın olduğuna inanıyorum.	1	2	3	4	5
20.	Maneviyat hayatın anlamıyla ilişkilidir.	1	2	3	4	5
21.	Maneviyata önem veririm.	1	2	3	4	5
22.	Kâinata her şeyin bir bütünün parçası gibi birbirine bağlı olduğuna inanırım.	1	2	3	4	5
23.	Maneviyatım davranışlarım üzerinde etkilidir.	1	2	3	4	5
24.	Maneviyatımı güçlendirmek için bazı manevi egzersizler (zikir, meditasyon, dua vb.) yaparım.	1	2	3	4	5
25.	Maneviyatla ilgili bir eğitim olduğuna görürsem katılmaya çalışırım.	1	2	3	4	5
26.	Olduğum kişi olmaktan mutlu değilim.	1	2	3	4	5
27.	Maneviyat konusunda eğitim almak gerektiğine inanıyorum.	1	2	3	4	5

Ek 2: Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutum Ölçeği Kullanım İzni

3.04.2025 10:53

Mardin Artuklu Üniversitesi Posta - manevi danışmanlığa yönelik tutum ölçeği hakkında

Zeynep Apak <zeynepapak@artuklu.edu.tr>

manevi danışmanlığa yönelik tutum ölçeği hakkında

3 ileti

22 Ağustos 2024 14:46

Merhabalar saygıdeğer hocam. Ben Zeynep Apak. Artuklu üniversitesinde araştırma görevlisiyim. Halihazırda tez sürecindeyim. Tezimde geliştirmiş olduğunuz manevi danışmanlığa yönelik tutum ölçeğini kullanmak istiyorum. İzniniz olursa bilimsel çalışmama katkı sağlamış olursunuz. Şimdiden saygılarımı ve teşekkürlerimi sunuyorum.

10 Eylül 2024 14:37

Merhaba Zeynep Hocam
Ölçeği çalışmanızda kullanmanızdan memnuniyet duyarım. Etik ilke ve atıf verme kurallarına bağlı kalarak kullanabilirsiniz. Ölçek formu ekteki dosyada yer almaktadır. Gecikme için de kusura bakmayın. İzin dönemindeydim. Çok kontrol edemedim posta kutusunu. İyi çalışmalar dilerim.

Gönderilenler: 22 Ağustos Perşembe 2024 14:46:14
Konu: manevi danışmanlığa yönelik tutum ölçeği hakkında

[Alıntılanan metin gizlendi]

mdr tutum ölçeği formu son hali-istekler için.docx
16K

Ek 3: Maneviyat Ölçeği Kullanım İzni

3.04.2025 10:52

Mardin Artuklu Üniversitesi Posta - Maneviyat Ölçeği İzni

Maneviyyat Ölçeği İzni

3 ileti

8 Mart 2025 13:19

Merhabalar saygıdeğer hocam, Ben Zeynep Apak, Mardin Artuklu Üniversitesinde psikoloji bölümünde araştırma görevlisiyim. Halihazırda tez sürecindeyim. Tezimde geliştirmiş olduğunuz maneviyyat ölçeğini kullanmak istiyorum. İzniniz olursa bilimsel çalışmamda katkı sağlamış olursunuz. Şimdiden saygılarımı ve teşekkürlerimi sunuyorum.

25 Mart 2025 09:16

Sayın Zeynep APAK

Maneviyyat Ölçeği'ni çalışmanızda kullanabilirsiniz. Ekte ölçek yönergesi ve makalesini yolluyorum. Bu belgede ölçek kullanımında dikkat etmeniz gereken hususlarla ilgili bilgiler bulunuyor. Bunun dışında ölçek kullanımında dikkat edilmesinde fayda olan bazı önemli hususları hatırlatmakta fayda görüyorum.

Birincisi ölçekte ters maddeler bulunuyor. Bu maddelerin, ölçek yorumlanmadan önce ters çevrilerek kodlanması gerektiğini unutmayınız. Yönergede alt ölçekler ve toplam puan avarajları ve puanların nasıl yorumlandığı bilgisi bulunuyor. Bunlar da sizin için yorumlamada ve ölçeğin kullanımında önemli olacaktır.

Diğer bir husus ise ölçeğin maddelerine müdahale edilmemesi gerektiridir. Hiçbir gerekçe ile ölçek maddeleri değiştirilemez, çıkarılamaz, müdahale edilemez.

Son olarak çalışmanız tamamlandığında çalışmanızın bir nüshasını benimle elektronik veya basılı şekilde benimle paylaşmanızı talep ediyorum. Ölçeği çalışmanızda kullandığınızda bu şartları ve uyarıları kabul ettiğinizi anlamış olacağım.

Bu vesile ile çalışmalarınızda kolaylıklar ve başarılar diliyorum.

Selamlarımla.

Prof. Dr. Turgay ŞİRİN

[Alıntılanan metin gizlendi]

2 eklenti

maneviyyat-olcegi-tsirin-yönerge.docx
22K

Ek 4: Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Kararı

Evrak Tarih ve Sayısı: 15/10/2024-165978

T.C. MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ REKTÖRLÜĞÜ		
	ÜNİVERSİTE BİLİMSEL ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ KURULU KARARI	Dok. No: MAU-FRM-01-KARARLAR/02
		İlk Düz. Tar.: 02/01/2020
		Rev. No/Tar.: 00/...
		Sayfa: 1/1

OTURUM YILI	OTURUM SAYISI	OTURUM TARİHİ	OTURUM SAATİ
2024	10	09.10.2024	10.00

Üniversitemiz Etik Kurulu, Prof. Dr. Yılmaz DEMİRHAN Başkanlığında toplanarak aşağıdaki kararları almıştır.

GÜNDEM 8:

Evrak Tarih ve Sayısı: 23/09/2024-161710 dilekçe ile Doç Dr. Muhammet Cevat ACAR danışmanlığında yürütülecek olan Zeynep APAK' ın *"Psikoloji ve İlahiyat Öğrencilerinin Maneviyat Düzeylerinin Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutumlarına Etkisi "* başlıklı yüksek lisans tez çalışmasının etik açıdan değerlendirilmesi,

KARAR 8:

Evrak Tarih ve Sayısı: 23/09/2024-161710 dilekçe ile Doç Dr. Muhammet Cevat ACAR danışmanlığında yürütülecek olan Zeynep APAK' ın *"Psikoloji ve İlahiyat Öğrencilerinin Maneviyat Düzeylerinin Manevi Danışmanlığa Yönelik Tutumlarına Etkisi "* başlıklı yüksek lisans tez çalışması, etik açıdan değerlendirilerek uygun olduğu görüş ve kanaatine oy birliğiyle karar verilmiştir.

Hazırlayan: Birim Kalite Komisyonu	Kontrol Eden: Üniversite Kalite Komisyonu	Onaylayan: Üniversite Kalite Komisyon Başkanı
---------------------------------------	--	--

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	Zeynep APAK
ORCID Numarası	0009-0002-6651-6336
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	
Lise	Mardin Anadolu Lisesi
Lisans	Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet
Yüksek Lisans	Mardin Artuklu Üniversitesi Manevi Danışmanlık ve Rehberlik